

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Štěpán Hejzlar

**Křesťansko-demokratické politické strany v
luteránské "Baltoskandii": komparace ve
světle sekularizační teze**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Bc. Štěpán Hejzlar**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

HEJZLAR, Štěpán. *Křesťansko-demokratické politické strany v luteránské "Baltoskandii": komparace ve světle sekularizační teze*. Praha, 2012. 86 s. (+ 6 s. příloh). Diplomová práce [Mgr.] Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá křesťansko-demokratickými politickými stranami v politických systémech skandinávských a pobaltských zemí Švédska, Norska, Dánska, Finska, Estonska a Lotyšska. Tyto strany tvoří zvláštní "nordickou" větev evropského politického protestantismu; a strukturálně i funkčně odlišnou, a zároveň relativně homogenní, podskupinu křesťanské demokracie. Hlavním aplikovaným teoretickým rámcem je rokkanovská tradice analýzy strukturace stranických systémů. Na rozdíl od svých kontinentálních protějšků nevyrostla tato severská větev z obranného postoje církve vůči tlaku sekulárního státu, ale z teritoriálního a náboženského protestu na periferii. Analýza "kulturních periferií" do velké míry vychází z dějin a geografie náboženství severovýchodních zemí. V komparativní části je nicméně užito i jiných teoretických východisek ve snaze o co nejlepší vhled do otázek vládního působení těchto stran, jejich programatiky či postojů k evropské integraci. Samostatná kapitola je věnována možnostem křesťanské demokracie v luteránském prostoru Lotyšska a Estonska. Je skandinávský subtyp přenosný? Jaké jiné způsoby křesťanské politické mobilizace se v těchto pobaltských zemích prosazují? Využit bude stejný historicko-analytický rámec, s tím rozdílem, že zde do hry výrazněji vstupuje povaha režimu jako hlavní intervenující proměnná. V posledním uceleném oddílu zasazují získané poznatky do širšího rámce diskuze o relevanci tzv. sekularizační teze v Evropě, která intenzivně probíhala zejména na půdě sociologie náboženství. Obecnější pohled na společenskou a politickou funkci organizovaného náboženství v luteránském balto-skandinávském prostoru může vést nejen k lepšímu porozumění identit zkoumaných politických stran, ale i k hlubšímu porozumění protestantské politické angažovanosti obecně.

Abstract

The submitted diploma thesis deals with Christian Democratic political parties in the political systems of Scandinavian and Baltic countries of Sweden, Norway, Denmark, Finland, Estonia and Latvia. These parties form a unique "Nordic" branch of European political Protestantism; and structurally and functionally distinctive, but to a great degree homogenous, subgroup of Christian democracy. A major theoretical tradition to be applied is the Rokkanian party system analysis. Contrary to its counterparts on the continent, the Nordic branch grew not from a church-based defence stance against a secular state, but from both territorial and religious dissent on the periphery. The "cultural periphery" analysis relies heavily on history and geography of religion of the Nordic countries. However, other theoretical perspectives are taken as well in order to compare different aspects of the parties' affiliations and policies, such as their cabinet policies, ideology or EC/EU attitudes. In another chapter, possibilities and limits of Christian democracy in the Lutheran environment of Latvia and Estonia are examined. Is Scandinavian experience portable? Or are there other ways of Christian political mobilization used in the public spheres of the two Baltic countries? A similar theoretical framework is applied, albeit the regime type comes in as a major intervening variable. In the concluding chapter, I contextualize the findings by confronting them with the European secularization theory debate, running mainly under the domain of the sociology of religion. A broader perspective on the social and the political function of the organized religion in the Lutheran Balto-Scandinavian region may lead to a better understanding of these parties' identities, but also to a more thorough understanding of protestant political engagement in general.

Klíčová slova

Křesťanská demokracie, politické strany, skandinávské země, pobaltské země, centrum, periferie, evangelické luterské církve, národní církve, sekularizační teorie

Keywords

Christian democracy, political parties, Scandinavian countries, Baltic countries, centre, periphery, nation churches, secularization theory

Rozsah práce: 135 normostran, 33 546 slov, 243 245 znaků (včetně mezer)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze, dne 2.5. 2012

Štěpán Hejzlar

Institut politologických studií

Teze diplomové práce

Základní vymezení práce

Diplomová práce se pohybuje na dosud nepříliš probádaném terénu evropského politického protestantismu. Jejím cílem je zprostředkovat diskusi o povaze, funkci, strukturálních a institucionálních podmínkách přítomnosti / absenci, vzniku / zániku, křesťansko-demokratických politických stran v politických systémech protestantských skandinávských a pobaltských zemí Švédska, Norska, Dánska, Finska, Estonska a Lotyšska. Vysvětlení by mělo být opřeno koncepty a postupy běžné v komparativní politologii; *politická funkce*, *politická strana*, *volební systém*, *stranický systém* (především pak práce S. Rokkana, resp. *cleavage* stát vs. církev), *path-dependency* (např. dědictví probuzeneckých hnutí ve Skandinávii, dědictví sovětské nadvlády v Pobaltských zemích).

Z hlediska politologie jako vědy o porozumění politickému v současném světě je žádoucí jistý stupeň generalizace či alespoň zásah (nejlépe interdisciplinární) do jiných, větších, společenských či akademických diskusí. Takto pojatá komparace bude zajisté relevantní pro doposud bohužel převážně historizující interpretace evropské křesťanské demokracie, především pak porozumění současnému "severskému" politickému protestantismu jako strukturálně i funkčně specifické a zároveň relativně homogenní podskupině křesťanské demokracie v Evropě. Kontrast získaných poznatků s autoritativní literaturou o křesťanské demokracii, jaksí mimochodem splývající s dějinami politického katolicismu, bude jistě žádoucí. Za velice zajímavé i užitečné považuji vztahení fenoménu severských stran "morálního protestu" k velké interdisciplinární diskusi o relevanci tzv. sekularizační teze: modernizace a racionalizace povede k poklesu společenského (tedy i politického) významu náboženství (ne nutně religiozity). A aby byl hermeneutický kruh úplný, politologicky neortodoxní pohled na tyto politické strany jako produkt procesu sekularizace (ideologické i materiální ztráty národních církví v kdysi relativně rovnocenném partnerství se státem) může zpětně vést k lepšímu porozumění těchto stran. Diskutován bude též potenciál stran tohoto typu v Lotyšsku a Estonsku.

Metodologie

Práce kombinuje kvalitativních metod běžných v komparativní politologii. Interpretace křesťanské demokracie jako politického fenoménu v politických systémech zkoumaných zemí je

rozvržena jako most-similar case design, kde podržením význačných intervenujících proměnných (luteranismus, teritoriální a částečně i kulturní blízkost, multipartijní stranické systémy, atd.) je zkoumána variace na závislých proměnných = přítomnost / absence; relevance / marginální postavení; koaliční potenciál křesťansko-demokratických stran. Odlišné výstupy (očekávány rozdíly skandinávské země x pobaltské země; ale i odlišnosti v rámci Skandinávských stran - např. úspěch norské křesťanské demokracie v 70. letech) budou interpretovány pomocí nezávislých proměnných typických pro komparativní politologii a politickou sociologii, tedy sociálními strukturami a jejími projekcemi do politické sféry, politickou kulturou, institucionálním nastavením v nejširším slova smyslu od volebních systémů po typ politického režimu. Komplexní politologické vysvětlení musí analyticky odlišovat a zároveň usilovat o komplementaritu přístupů zaměřených na struktury s přístupy zaměřenými na instituce a aktéry. Při formulaci závěrů je nutné zachovat jistý stupeň generalizace či abstrakce od národního kontextu, aby bylo možné jejich nahlédnutí optikou větší teorie - interpretačního rámce teorie sekularizace. Výsledky víceméně standardní komparativní politologické práce budou tak konfrontovány s akademickou debatou o roli organizovaného náboženství v moderních společnostech, jež je pěstována především na půdě sociologie náboženství.

Základní výzkumné otázky

Jaké jsou podmínky pro etablování křesťansko-demokratických stran v politických systémech zkoumaných zemí? Jaké jsou podobnosti a odlišnosti mezi jednotlivými subjekty? Tvoří protestantské křesťansko-demokratické strany homogenní podskupinu v rámci křesťansko-demokratické stranické rodiny? Lze na skandinávské křesťansko-demokratické strany pohlížet jako na strany "morálního protestu"? Jestliže ano, jaký je prostor pro obdobnou politiku v Estonsku a Lotyšsku? Lze strany "morálního protestu" chápat jako produkt procesu sekularizace?

Obsah:

1. Úvod	1
2. Křesťanská demokracie ve světle teorie a dějin	3
2.1. KD: možnosti definice, možnosti komparace	3
2.1.1. Strukturální a systémové faktory	3
2.1.2. Ideologie, programatika a kongruence <i>policies</i>	5
2.1.3. Institucionální kritérium: metoda transnacionálních federací	6
2.1.4. Proklamativní dimenze a kritérium sebeidentifikace	6
2.2. Kontinentální KD: sedimentované opozice, konfesní strany, <i>catch-allism</i>	7
2.2.1. Konflikt stát vs. církve a rozvinutí politické defenzivy církve	7
2.2.2. Heterogenita, pilarizace, vzestup a pád sloupové politické kultury	9
3. Křesťanská demokracie a protestantský sever	11
3.1. Skandinávská KD: výchozí předpoklady a teze	11
3.2. Základní rysy strukturace severských stranických systémů	12
3.3. <i>Cleavage</i> centrum vs. periferie	14
3.3.1. Norsko	14
3.3.2. Švédsko	15
3.3.3. Dánsko	16
3.3.4. Finsko	17
3.4. Kulturně-náboženský rozměr <i>cleavage</i> centrum vs. periferie	18
3.4.1. Probuzenecká hnutí ve Skandinávii	18
3.4.2. Hnutí za střídmost	20
3.5. Politické aliance na kulturní periferii	21
4. Vznik a vývoj křesťanských stran ve Skandinávii	23
4.1. Norsko: <i>Kristelig Folkeparti</i> (KrF)	23
4.1.1. Geneze KrF	23
4.1.2. KrF jako tmel středo-pravých koalic	24
4.1.3. Programatika, konsolidace členské základny a výhled do budoucna	26
4.2. Dánsko: <i>Kristendemokraterne</i> (KD)	28
4.2.1. Vznik <i>Kristeligt Folkeparti</i> (KF)	28
4.2.2. Přelomové volby 1973	28
4.2.3. KF v letech 1973 - 2002	29
4.2.4. <i>Kristendemokraterne</i> (KD) a hledání nové politiky	30
4.3. Finsko: <i>Kristillisdemokraatit</i> (KD)	31
4.3.1. Finská křesťanská liga (<i>Suomen Kristillinen Liitto</i> , SKL): vznik strany a první "hubená" léta	31
4.3.2. 70. léta a prezidentské volby 1979	32
4.3.3. <i>Kristillisdemokraatit</i> (KD): etablování KD ve Finsku	33
4.4. Švédsko: <i>Kristdemokraterna</i> (KD)	34
4.4.1. <i>Kristen Demokratisk Samling</i> (KDS): vznik strany a "hubená" léta	34
4.4.2. Od voleb 1991 k Alianci 2006	36
4.4.3. Vnitrostranický vývoj a volby 2010	37
5. Skandinávské křesťanské strany ve srovnání	38
5.1. KD v kontextu 'rozmrzáání <i>cleavages</i> ' a 'new politics'	38
5.2. Institucionální faktory proliferace KD v regionu: příklad Švédska	40
5.3. Volební geografie a teze o "kulturních periferiích"	41
5.4. Profil elektorátu skandinávské KD: příklad finské SKL/KD	43
5.5. Postoj k evropské integraci a koaliční politika	44
6. Křesťanský orientované politické strany v Estonsku a Lotyšsku	47
6.1. Lotyšská a estonská KD: předpoklady a teze	47
6.2. <i>Cleavage</i> stát vs. církve	48

6.2.1. Ve stínu "budování národa"	48
6.2.2. Evangelické luterské církve za komunismu	50
6.3. Kulturně-náboženský rozměr <i>cleavage</i> centrum vs. periferie	51
6.4. Křesťansky orientované strany ve střední- a středovýchodní Evropě (CEE).....	54
6.5. Konfliktní linie transformace: limitující rámec KD či prostor pro mediaci konfliktů?	57
6.6. Křesťansky orientované politické strany v Estonsku	58
6.6.1. První vlna KD: 1988-1992, EKDE, EKA a EKDL	58
6.6.2. Druhá vlna: Strana estonských křesťanských demokratů (<i>Erakond Eesti Kristlikud Demokraadid</i> , EEKD)	59
6.7. Křesťansky orientované politické strany v Lotyšsku	60
6.7.1. Křesťanská demokratická unie (<i>Kristīgi demokrātiskā savienība</i> , KDS).....	60
6.7.2. Lotyšská první strana (<i>Latvijas pirmā partija</i> , LPP).....	61
6.7.3. Za lepší Lotyšsko! (<i>Par Labu Latviju!</i> , PLL)	62
6.6. Závěr: KD v Lotyšsku a Estonsku.....	62
7. Balto-skandinávské křesťanské strany v kontextu sekularizační teorie	64
7.1. Evropa jako <i>crucial-case</i> nebo výjimka?: pohledy teoretiků sekularizace a desekularizace .	64
7.2. Skandinávské luterské církve a jejich společenská funkce.....	66
7.3. <i>Zwei-Reiche-Lehre</i>	70
7.4. Pokusy o rechristianizaci severu: strany morálního disentu	71
Závěr.....	73
Summary	75
Seznam literatury	77

Seznam použitých zkratek

AWS - *Akcja Wyborcza Solidarność* (Polsko)

C – *Bondeförbundet / Centerpartiet* – Agrární svaz / Strana středu (Švédsko)

CD - *Centrum-Demokraterne* - Centrum-demokraté (Dánsko)

CDA - *Christen Democratisch Appèlc* (Nizozemí)

CDU/CSU - *Christlich Demokratische Union – Christlich-Soziale Union* (Německo)

CEE – střední a východní Evropa

CU – *ChristenUnie* (Nizozemí)

DC - *Democrazia Cristiana* (Itálie)

DP - *Darba partijas* (Lotyšsko)

ECPM – European Christian Political Movement

EEA - The European Economic Area

EEKD - *Erakond Eesti Kristlikud Demokraadid* - Strana estonských křesťanských demokratů

EKA - Estonská křesťanská aliance (Estonsko)

EKR - *Kristlik Rahvaerakond* - Křesťanská lidová strana (Estonsko)

EKRP - *Eesti Kristlik Rahvapartei* - Estonská křesťanská lidová strana (Estonsko)

EKDE - *Eesti Kristlik-Demokraatlik Erakond* - Estonská křesťansko-demokratická strana (Est)

EKDL - *Eesti Kristlik-Demokraatlik Liit* - Estonská křesťansko-demokratická unie (Estonsko)

ERSP - *Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei* - Estonská nezávislá národní strana (Estonsko)

ES – Evropské společenství

FrP - *Fremskrittspartiet* - Strana pokroku (Norsko)

Fp – *Folkpartiet* – liberálové (Švédsko)

HDZ - *Hrvatska demokratska zajednica* (Chorvatsko)

KD – křesťanská demokracie / křesťansko-demokratický

KD(D) – *Kristendemokraterne* – Křesťanští demokraté (Dánsko)

KD(F) – *Kristillisdemokraatit* - Křesťanští demokraté (Finsko)

KD(S) - *Kristdemokraterna* - Křesťanští demokraté (Švédsko)

KDH - *Kresťanskodemokratické hnutie* (Slovensko)

KDNP - *Kereszténydemokrata Néppárt* (Maďarsko)

KDS - *Kristīgi demokrātiskā savienība* - Křesťanská demokratická unie (Lotyšsko)

KDS - *Kristen Demokratisk Samling* - Křesťanské demokratické shromáždění (Švédsko)

KdS - *Kristdemokratiska Samhällspartiet* - Křesťansko-demokratická sociální strana (Švédsko)

KDU - *Kristdemokratiska ungdomsförbundet* – Svaz mladých křesťanských demokratů (Švédsko)

KDU-ČSL - Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (ČR)

KF - *Kristeligt Folkeparti* - Křesťanská lidová strana (Dánsko)
KF/KD(D) – dánští křesťanští demokraté
KN - křesťansko-národní/nacionální
KrF - *Kristelig Folkeparti* - Křesťanská lidová strana (Norsko)
KrF(N) – norští křesťanští demokraté
KSA - *Kristet Samhällsansvar* - Křesťanská společenská odpovědnost (Švédsko)
LC - *Latvijas Ceļš* - Lotyšská cesta (Lotyšsko)
LKDP - *Lietuvių krikščionių demokratų partija* – Litevská křesťansko-demokratická strana
LPP - *Latvijas pirmā partija* - Lotyšská první strana (Lotyšsko)
ÖVP - *Österreichische Volkspartei* (Rakousko)
PLL - *Par Labu Latviju!* - Za lepší Lotyšsko! (Lotyšsko)
PNȚ-CD - *Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat* (Rumunsko)
RV - *Det Radikale Venstre* (Dánsko), *Radikale Venstre* (Norsko)
ŘK – římsko-katolický
ŘKC – Římskokatolická církev
SAP - *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti* – švédská SD
SC - *Saskaņas Centrs* - Harmonický střed (Lotyšsko)
SD – sociální demokracie / sociálně-demokratický
SDS - *Съюз на демократичните сили* (Bulharsko)
SKDL - Finská lidová demokratická liga (Finsko)
SKL - *Suomen Kristillinen Liitto* - Finská křesťanská liga (Finsko)
SKL/KD(F) – finští křesťanští demokraté
SMP - *Maaseudun puolue* - Strana venkova
TP - *Tautas Partija* - Lidová strana (Lotyšsko)
ZchN - *Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe* (Polsko)
ZP - *Zaļās partijās* (Lotyšsko)

1. Úvod

V literatuře o moderní evropské křesťanské demokracii (KD) je patrné zatížení na úspěšné kontinentální *catch-all parties* (Belgie, Německo, Rakousko, Itálie, Nizozemí). Z politologického hlediska je však neméně zajímavé v rámci tzv. křesťansko-demokratické stranické rodiny zkoumat podobnosti a rozdíly kvalitativního charakteru. Taggart [1998] například mluví hned o dvou rodinách, když rozlišuje protestantské ("náboženské") a římskokatolické ("křesťansko-demokratické") strany. O *náboženských* stranách však Taggart hovoří výhradně v kontextu holandského ortodoxního kalvinismu. Skandinávské¹ křesťanské strany zůstávají jaksi vyset ve vzduchoprázdnu, neboť je až triviálně zřejmé, že i přes své ekumenické směřování je nelze řadit mezi římskokatolické (ŘK). Madeley a Sitter [2005] identifikují v literatuře čtyři hlavní subtypy KD: kontinentální, anglosaský [srov. Fogarty 1957], severský [srov. Madeley 1977], a východní post-komunistický [srov. Sitter 2002]. Tyto čtyři větve se podle nich liší z hlediska a) historického vývoje, b) artikulované náboženské tradice, c) *cleavage*² struktur, jež tyto subjekty transponují do politiky, d) volebním apelem a e) koaličním potenciálem a vládními strategiemi [Madeley, Sitter 2005: 19]. Je však velice dobře možné zaujmout úplně jinou teoreticko-klasifikační perspektivu. Příkladem budiž von Beymeho systémově-funkční typologie křesťanských stran: 1) křesťanské strany v homogenních katolických společnostech, kde se politický katolicismus stal alespoň dočasně hlavní politickou silou (Rakousko, Belgie); 2) křesťanské strany v konfesně smíšených společnostech, kde tyto strany zaujímaly menšinové, nedominantní postavení (Nizozemí, Výmarská republika, částečně i meziválečné Československo); 3) strany v zemích s katolickou většinou ve společnosti, kde se ale křesťanské strany cítily pod tlakem sekularistů (Itálie); 4) KD *catch-all* strany po druhé světové válce; a konečně 5) protestantské křesťanské strany ve skandinávských zemích [cit. z Fiala 1997: 76-77]. Předkládaná práce se snaží vytvořit komparabilní prostředí prostřednictvím subtypů kontinentální, skandinávské a post-komunistické KD, aniž by tím vyjadřovala ambice uceleně pojednat o fenoménu křesťanské demokracie jako celku. Máme-li ale hovořit o subtypech, je proto nutné alespoň zpočátku věnovat jistou pozornost možnostem komparace a definice KD jako obecnému typu; využito bude konceptu *stranické rodiny*. Letmý exkurz do dějinného rámce KD mainstreamu slouží jako most k úvodním, historicky podmíněným

---

1 V nejužším slova smyslu termín "Skandinávie" zahrnuje pouze Norsko, Švédsko a Dánsko. Termín "severský" (*Norden*, a odtud odvozený *Nordic*) pak zahrnuje i Finsko, Island a příslušná dánská závislá území. V práci je nicméně těchto termínů užíváno zaměnitelně, s tím upřesněním, že se většina zobecnění a závěrů netýkají Islandu, Grónska ani Faerských ostrovů.

2 Do češtiny se výraz *cleavage* překládá různě: Miroslav Novák [1997] – „rozštěpení“; Michal Klíma [1998] – „sociálně politický rozpor“; Petr Fiala [Fiala, Strmiska 1998] – „konfliktní linie“; Blanka Říchová [Říchová, Lisa 1995] – „štěpná linie“. V práci budu přednostně užívat originálního výrazu *cleavage*, ze stylistických důvodů nicméně budou zaměnitelně užívány i různé výrazy české. Vzhledem ke kontextu, ve kterém budou tyto výrazy užívány, se domnívám, že k nedorozuměním a nejasnostem dojít nemůže.

tezím k pátému z von Beymeho subtypů, tj. severským protestantským stranám, kterým bude věnován v práci výhradní prostor.

Obecná charakteristika stranických systémů skandinávských zemí vyústí v poměrně rozsáhlou analýzu štěpení centrum vs. periferie a předně jeho kulturně-náboženského rozměru. Značný prostor je poté věnován genezi a vývoji samotných křesťanských politických stran. Těžiště politologicko-analytické části se nachází v následné komparativní části. Bude pojednáno a) o rozmrzání *cleavage* struktur a konsekventních změnách ve stranických systémech v kontextu '*new politics*', tedy procesech, které vznik a etablování křesťanských stran vysvětlují z širšího systémového hlediska; b) institucionálních faktorech etablování severské KD, především pak o velkých reformách institucionálního designu a uzavíracích klauzulích; c) proměnách postojů k evropským strukturám (ES/EU) v kontextu domácích koaličních vazeb; e) volební geografii, proměnách teritoriálního rozložení stranických bašt a ověřování teze o "kulturních periferiích" jako klíčovém zdroji stranické identifikace a mobilizace; a f) elektorátu, profilu typického voliče a typického aparátčíka.

Naše pozornost bude následně nasměrována k pobaltským zemím, konkrétně Lotyšsku a Estonsku jako jakési druhé skupině balto-skandinávského luteránského prostoru – tj. předpokládaného kulturně-geografického celku tvořícího *case selection* rámec předkládané práce. Budou sledovány proměny a dějiny nábožensko-politických mobilizací podél *cleavages* stát vs. církev a centrum vs. periferie, aby tak byla připravena půda pro analýzu současných křesťanských politických projektů, stran a různých politicko-církevních koalic. Tato poměrně neuspořádaná a jaksi arbitrárně vedená diskuse dostane jistého zakotvení v širším pojednání o *křesťansky orientovaných* stranách střední a východní Evropy (CEE) i prostřednictvím velice obecného úvodu ke specifickým stranickým systémům post-komunistických (post/)tranzitivních společností.

V posledním uceleném oddílu je na nové poznatky o křesťanských (či křesťansky orientovaných, křesťansko-demokratických, apod.) politických projektech a politických stranách pohlédnuto z široké perspektivy tzv. sekularizační teorie a optikou charakterizace protestantského severu ze strany sociologů náboženství. Bližší uchopení korelace mezi procesy sekularizace a toho, jak jim rozumí křesťanští političtí aktivisté, pomůže k lepšímu porozumění těmto politickým stranám, a to zejména z hlediska jejich identit a *vote-* a *policy-seeking* strategií. V závěru si dovoluji krátkou teologicky ukotvenou úvahu na téma politického luteranismu a vztahu organizovaného náboženství a politického stranictví v "Baltoskandii".³

---

3 Termín „Baltoskandii“ (*Baltoscandia*) pochází z diskuzí pobaltských geografů. Jeho základ je v termínu *Fennoscandia*, který byl poprvé zmíněn v roce 1898 finským geologem Wilhemem Ramsayem (1865-1928) a zahrnoval Skandinávii, Finsko, východní Karélii a Kolský poloostrov. Termín *Baltoscandia* představoval propracovanější verzi *Fennoscandie* v kontextu politickém a kulturním. Vytyčil ji švédský geograf Sten de Geer v roce 1928 a reflektovala některé podstatné rysy národního myšlení. Baltoskandii je jen jednou dimenzí prostoru, který zahrnoval pobaltské státy, Finsko a Skandinávii a celkem bylo pojmenováno několik sjednocujících elementů. Estonský geograf Edgar Kant i jeho litevský kolega Kazys Pakštas podpořili myšlenku švédského geografa Stena De

2. Křesťanská demokracie ve světle teorie a dějin

2.1. KD: možnosti definice, možnosti komparace

Přestože se s implicitním předpokladem „příbuznosti“ a „stranických rodin“ setkáváme v historiografii i politické vědě již od nepaměti, klasifikace politických stran je sama o sobě dosti zjednodušujícím podnikem. Výstup je determinován volbou kritérií, jež nejsou nijak samozřejmé. S prvními systematickými pokusy se setkáváme až v 80. letech. D. L. Seiler [1980] například kombinuje *diachronní* analýzu rokkanovské školy (studium konfliktů a ideologií stojících u vzniku stran) se *synchronní* analýzou současné programatiky, politik, elektorátu a příslušných nátlakových skupin [Mair, Mudde 1998: 215]. Za klasické lze považovat rozpracování Klause von Beyme v *Parteien in westlichen Demokratie* [1982]. Zařazení do „*stranické rodiny*“ podle von Beyma předpokládá identifikaci ekvivalentních procesů, aktérů a vazeb napříč systémy a následné porovnání a) ideových východisek a programovou spřízněnost, b) okamžiku a podmínek vzniku, c) struktury elektorátu, ale i d) prostého názvu strany, jenž funguje jako prostředek sebeidentifikace. Ve výčtu evropských stranických rodin von Beyma i v nejvýraznějším revizionistickém počínu Gallaghery, Lavera a Maira [2006], jež reflektuje již i problémy spojené s novými demokraciemi v CEE, nechybí „KD“, resp. „KD strany“. Je samozřejmé, že komparace KD stran musí pracovat s nějakou rámcovou představou o tom, co KD je. Při tom je třeba brát v potaz faktory strukturální, systémové, programatické, institucionální i obecně proklamativní.

2.1.1. Strukturální a systémové faktory

Tzv. kritérium původu umožňuje aplikaci funkcionální a stranicko-systémové analýzy najít sdílenou „rodovou“ identitu politických stran. Nejčastěji se v této souvislosti užívá Rokkanovy teorie strukturace stranických systémů, ale i koncepce *sloupové politické kultury* J. Kruijta a *sociálně-morálního milieu* R. Lepsiuse [Fiala 1997: 79-80]. Tyto teorie vysvětlují vznik křesťanských stran jako výsledku zformování specifického společenského segmentu, pro jehož příslušníky byla konfesní příslušnost dominantním zdrojem individuální i skupinové identity, z níž vycházela jejich participace na společenském životě, ať již v rámci konfesně profilovaných spolků různého zaměření, nebo volbou konkrétní politické strany. Konfesní strany se pak etablovaly především v těch společnostech, kde existovaly významné sekularizační tendence, a tedy i silný konflikt státu a církve. Po roce 1945 vlivem oslabování těchto subkulturních determinací a

---

Geera. Pobaltské státy měly vždy motivaci patřit do regionu severských zemí. V meziválečném období vznikla řada analýz geopolitické pozice pobaltských států jako byly práce de Geera, Haltenberga, Kanta nebo Pakštase. Argumentace těchto geografů nebyla zaměřená na geografickou homogenitu jako spíš kulturní dimenzi. Pakštasova vize byla například koncipována jako široká baltoskandická konfederace, která měla mít různé roviny politické spolupráce [Zájedová 2005]. Termínu „Baltoskandie“ užívám v této práci přeneseně jako rámce pro komparaci skupiny států převážně luteránské tradice, tj. bez Litvy, a zároveň bez jakýchkoli předpokladů regionální kooperace.

postupným „rozpuštěním“ sloupové politické kultury dochází k oslabení těchto štěpení, ale dle Fialova hodnocení příslušné sociálně-morální milieu zůstává i nadále zachováno, což je příčinou zachování i politických stran nesoucích v názvu slovo „křesťanský“. [Fiala 1997: 79-80; Hanáček 2011: 4].

V duchu Sartoriho teze o primátu „politické sociologie“ před „sociologií politiky“ [Sartori 1969] lze spolu s Kalyvasem namítnout, že *„konfesní strany nebyly historicky predeterminovaným a automatickým odrazem preexistujících identit a konfliktů, ani emanací strukturální, ekonomické nebo politické modernizace, nýbrž kontingentním vyústěním boje mezi nejrůznějšími organizacemi, které čelily v různě limitovaném kontextu nejrůznějším výzvám“* [Kalyvas 1996, cit. z Bale, Szczerbiak 2006: 46]. Validita této teze se zakládá na empirických a systémových zjištěních, totiž že KD strany v evropských zemích nezaujímají identické postavení. V některých zemích zaujímají pozici dominantního pólu v pravém středu, což znamená integraci obecnější konzervativně-liberální identity do svého ideového profilu (Německo, Rakousko). Jindy zaujímají systémovou pozici středu stranicko-politického kontinua, což bylo pro příslušné strany výhodné zhruba do konce 60. let, neboť se takto stávaly „jazýčkem na vahách“ v daném stranickém systému, a toto pivotální postavení jim poskytovalo značný manévrovací prostor [Hanáček 2011: 5]. Socioekonomický determinismus je samozřejmě jeden extrém; podobně extrémní by však byl (bavíme-li se o „tradičních“ stranických rodinách) předpoklad politických stran vznikajících jaksi ve vzduchoprázdnu, projektů bez vazeb na sociálně vymežitelné vrstvy a skupiny. Sám Lipset [1970] v reakci na Sartoriho článek uznal, že strany mohou politicky vykřesat či „probudit“ štěpení, která se mohou zdát jinak sociálně na ústupu. Na předpokladu sociální základny však Lipset na rozdíl od Sartoriho setrval. S autonomií politického pracoval již Kirchheimer [1966], když přesvědčivě popsal přerod „strany sociální integrace“ do „*catch-all party*“, jenž je volebně schopna akomodovat rozličné třídy a sociální skupiny. Teze o relativním ochabování „*cleavage politics*“, jenž dokládá např. Rose [1974], musí však být hned v zápětí doplněna o jejich postupné transformaci v „*cultural cleavages*“ [Inglehart 1977]. Nově strukturovaná štěpení mají, dle Ingleharta, skutečně sociální bázi; ta se projevuje konfliktem hodnot; konkrétně mezi tzv. materiálními hodnotami (ekonomický růst) a tzv. post-materiálními hodnotami (kvalita života). Konflikt se pak týká odlišných kulturních koncepcí a životních stylů [Fabbrini 2001: 1988]. Takto "natažené" pojetí *cleavages* došlo výrazné kritiky u Bartoliniho a Maira [1990], kteří se ho snažili zachránit ze sociologického determinismu, do kterého původní koncept, podle nich, Lipsetovi a Rokkanovi následovníci zavlekli. Bartolini a Mair navrhuje následující upřesňující redefinici, jež má reflektovat dosavadní diskusi: a) empiricky, *cleavage* musí být definovatelná na základě sociální struktury, b) normativně, *cleavage* je systém hodnot, jenž dává obsah kolektivní identitě příslušné sociální skupiny, c) behaviorálně, *cleavage* se projevuje v interakci mezi politickými aktéry [cit. dle Fabbrini 2001: 1988]. Tato definice je širší

než původní koncept, na druhé straně se nejedná o nepromyšlený *concept stretching*, který by za *cleavage* považoval jakékoli politikum, které se zdá po určitou chvíli tzv. „štěpit politickou scénu“. Z uvedené diskuse vyplývá, že konflikt se může stát dominantním, pokud se ho chopí příslušní aktéři (politické strany), a pokud ostatní konflikty jsou zároveň upozaděny. Důležité je, že *cleavage*, třebaže upozaděna, nemizí. Dávne konflikty poznamenaly stranické systémy v okamžiku jejich vzniku natolik, že příslušná štěpení zůstávají i poté, co byly konflikty politicky *de facto* zažehnány.

V předkládané práci bude využito organické vazby mezi rokkanovským socio-historickým přístupem a empirickým materiálem, tj. stranických systémů severských zemí (především pak Norska), a zejména prostřednictvím této tradice bude položena diachronní komparace vzniku a genetické výbavy kontinentálních a skandinávských křesťanských stran. Strukturálně-funkcionální hledisko bude relativizováno poukazy na konkrétní politický kontext a dobové mocenské a alianční vztahy.

2.1.2. *Ideologie, programatika a kongruence policies*

Za prvé, studium kongruence ideologie a programu vyžaduje detailní znalost národního kontextu, ve kterém strana operuje. Z hlediska intersystémové komparace je problematická zejména ta skutečnost, že jedna a ta samá *policy* může v různých kontextech nabývat různých významů [Mair, Mudde 1998: 218]. Za druhé, a podstatněji, není jasné, optikou které ideologie konkrétní politické strany posuzovat. Literatura o křesťanské demokracii je plná různých výčtů, charakteristik a definic KD [e.g. Caciagli et al 1992, Fogarty 1957, Hanley 1994, Irving 1979, Kalyvas 1996]. První opravdu ucelený pokus vymezit svébytné definiční rysy KD podnikl Irving [1979], který uvedl následující principy: křesťanský závazek základním lidským právům, liberálně-demokratickým hodnotám a třídní a transnacionální mediaci konfliktů [s. 28-29]. Van Kersbergen [1994] pak v návaznosti na Irvinga zdůrazňuje integraci, třídní kompromis, akomodaci a pluralismus. Centrismus podle něj není pragmatickou strategií a oportunistem, ale efektem těchto dostředivých principů, jež odrážejí samotnou vnitřní strukturu hnutí spočívající v rozdělení do různých frakcí a křídel majících úzké organizační vazby s odbory i zaměstnavateli, rolníky i dělníky, ženskými spolky i mládežnickými spolky, atd. V pozadí této heterogenity je ideologický apel upřednostňující vyznání před třídou [Van Kersbergen 1994: 36-37, Kalyvas, Van Kersbergen 2010: 187]. KD byla, slovy Van Kersbergena, „*catch-all party avant la lettre*“ [1994: 39], čímž je relativizováno Kirchheimerovo tvrzení, že *catch-allism* se jako strategie prosazuje v poválečné západní Evropě v reakci na transformaci stranických systémů a zvýšenou intenzitu volební soutěže [Kirchheimer 1966]. Vnitřní heterogenitou, tj. změnami aktuálních rozložení sil v rámci hnutí, lze vysvětlit velkou část variace přijímaných *policies* [Kalyvas, Van Kersbergen 2010: 187]. Specifickou odpovědí na komplexní socio-ekonomické vztahy vycházející z výše uvedených principů je pak tzv. sociální kapitalismus,

jenž je KD podle Van Kersbergena vlastní [1995]. Bale a Szczerbiak [2006] podobně mluví o archetypu KD strany skládající se z pěti definičních prvků: 1) idea smířování rozličných sociálních zájmů, 2) podpora rodiny jako prostředek k dosažení harmonické společnosti, 3) podpora "sociálního" modelu kapitalismu, 4) silný důraz na transhraniční (ale i domácí) konsensus ohledně zahraniční politiky, 5) podpora sociální dimenze církve (avšak spíše prostřednictvím laických organizací než přímou kontrolou skrze církevní hierarchii) [s. 41]. Oproti konzervativním a starým konfesním stranám jsou moderní KD strany méně ovlivněny nacionalismem; toto jest například zřejmým důvodem absence KD v Irsku [Bale, Szczerbiak 2006: 7]. Oproti liberalismu, na druhé straně, KD zase vychází z komunitárních pozic sociálně zakotveného jedince, jenž dochází naplnění v přirozených strukturách rodiny, komunity a pracoviště; zároveň však odmítá kolektivismus levice.

V předkládané práci je kritéria kongruence programatiky a politik užíváno především v rámci intra-regionální komparace vybrané, geneticky zřetelně „sourozenecké“ skupiny skandinávských křesťanských stran a zřetelně „sourozenecké“ skupiny pobaltských KD stran.

2.1.3. Institucionální kritérium: metoda transnacionálních federací

V případě „starších“ stranických rodin, a obzvláště té KD, se nabízí jako vhodné volit kritérium příslušnosti k mezinárodní federaci, nejlépe Evropské lidové straně (EPP). Tento postup je u badatelů obzvláště oblíben, neboť je přímočarý a v podstatě jednoduchý. Seznamy členů jsou volně přístupné a navíc se bere v potaz sebeidentifikace strany. Třebaže ne všechny relevantní strany jsou přidruženy k EPP, výběru nadnárodní federace se z pohledu politických stran vyhnout prakticky nelze. Zásadním problémem není toliko absence relevantních stran v EPP, jako naopak přítomnost zjevně konzervativních a liberálně-konzervativních subjektů; toto kritérium se pro jemnější rozlišení stává nepoužitelné. Hanleyho odhad je takový, že z nějakých 64 členů poslaneckého klubu EPP-ED je identitních KD stran slabá jedna třetina [Hanley 1994, cit. z. Bale, Szczerbiak 2006: 7]. Dalším metodologickým problémem – zejména pro kvantitativní studie - je nestabilita členství: např. vystoupení FPÖ z liberální evropské frakce nás může přivést k problematickému závěru, že liberalismus v Rakousku musí být nutně na sestupu [Mair, Mudde 1998: 223]. Členství v transnacionálních federacích nám také samozřejmě nepomůže při výzkumu již neexistujících stran.

V předkládané práci je tohoto kritéria užíváno jen v omezené míře, konkrétně jako demonstrace posunu skandinávských křesťanských stran od „morálního protestu“ ke KD.

2.1.4. Proklamativní dimenze a kritérium sebeidentifikace

V případě KD stran by mohlo být nasnadě řídit se nejjednodušším ukazatelem, tj. názvem strany. Tento přístup stojí na předpokladu, že strana sama je nejlepším tlumočnickem své vlastní identity. Von Beyme užíval tohoto kritéria pro přiřazování jednotlivých stran ke stranickým rodinám; jestliže

se dostal do problémů, poté volil kritéria jiná (především kritérium ideologie). Pro prvotní identifikaci není tento přístup ve většině případů špatný. Jeho užití má však samozřejmě zjevné limity. Sociálně-demokratické strany např. operují s celou škálou názvů. Podobně je tomu se západními komunistickými stranami, které se začaly po pádu SSSR "kamuflovat" - od italské *Partito Democratico della Sinistra*, přes německou *Partei des Demokratischen Sozialismus* po švédskou *Vänsterpartiet*. Tradiční zmatek panuje v pravé části politického spektra, kde označení „liberální“ nebo „lidový“ nabývá významu až ve vztahu k příslušnému systému a národnímu kontextu; zvláště nejisté je pak o označení „středový“, když např. ve Švédsku a Finsku takto operují bývalé agrární strany, zatímco v Nizozemí extrémní pravice. Naprosto nepoužitelné je pak kritérium názvu pro strany *sui generis* jako *Fianna Fáil* či *Fine Gael* v Irsku, *Rassemblement pour la République* ve Francii, *Forza Italia* v Itálii, o subjektech v post-komunistických zemích (srov. kapitola o lotyšské KD) radši ani nemluvě [Mair, Mudde 1998: 220-21].

V předkládané práci bude s tímto kritériem pracováno opatrně, jako pouze jakési nápovědy, vodítka či demonstrace určitého trendu. Označení „křesťanský“ či „KD“, třebaže neimplikuje nutně žádný politický program [Fiala 1995], naznačuje jistou hodnotovou orientaci či přihlášení se k určité tradici.

2. 2. Kontinentální KD: sedimentované opozice, konfesní strany, *catch-allism*

„Velká část evropských dějin od počátku 19. století může být popsána jako interakce mezi dvěma procesy revoluční změny: tím spuštěným ve Francii a tím majícím původ v Británii“, tj. revolucí národní a industriální, jak v této slavné pasáži uvádějí Lipset a Rokkan [1967: 14-15]. Národní revoluce podle nich vyprodukovala a) vše prostupující konflikt mezi aspiracemi mobilizujícího, standardizujícího národního státu a historicky ustavenými korporátními privilegii církve (*cleavage* stát vs. církev); a b) trvalý konflikt mezi centrální národní kulturou a vzdorovitou kulturou etnicky, jazykově nebo nábožensky odlišných provincií nebo periferií (*cleav.* centrum vs. periferie). První a zároveň nejhlubší „zákopy“ byly na obou liniích vykopány ve Francii. „Britská“ industriální revoluce pak dala zaznít c) konfliktu mezi majiteli půdy a novou vrstvou průmyslníků (*cleavage* město vs. venkov); a d) konfliktu mezi zaměstnavateli (majiteli) a pracujícími (dělníky, nájemníky, apod.) (*cleavage* práce vs. kapitál). V souvislosti s křesťanskými stranami, ať už jakéhokoli subtypu, nás nejvíce zajímá situace „francouzská“.

2.2.1. Konflikt stát vs. církev a rozvinutí politické defenzivy církve

První (tj. funkční) rozměr národní revoluce byl vlastně konfliktem o kontrolu nad společenskými normami. Církev (ať už jakékoli konfese) si vždy činila nárok na „duchovní vlastnictví“ člověka a praktikovala jej především monopolem na vzdělání. V luterských zemích byl v 17. století za

vydatné podpory státu prosazen povinný, národními církvemi provozovaný systém vzdělávání. Národní církve se jednoduše staly agenty státu a neměly žádný důvod takovým politikám bránit. Oproti tomu v nábožensky smíšených zemích a v zemích s majoritním ŘK znamenalo pro církve relativně pozdní zavedení povinné školní docházky „vyklizení“ pozic nastupující sekularizující státní ideologii, jež vznikla právě v opozici vůči nárokům církve na duchovní loajalitu individua [Lipset, Rokkan 1967: 7]. Zatímco v luterských zemích není v době nástupu demokratické politiky třeba rozvíjet politickou defenzivu církve, v zemích, kde osvícenství 18. a individualismus a racionalismus 19. století znamenal nástup nových nacionálně-liberálních a převážně antiklerikálně laděných elit, došlo k formování politických proudů na obranu stávajících pořádků a zájmů církve a následnému utváření svébytných křesťanských stran či koalic [Lyon 1967: 69-70]. Třebaže nerozlučně spojovány s Římskou církví (ŘKC), katolická sociální hnutí vznikala zdola a svou postupnou transformací v politické strany paradoxně podryvala mobilizační monopol centrálních ekleziálních autorit; ty pak spíše bránily transformaci katolických sociálních hnutí do politických stran, neboť ty byly formovány v opozici vůči tradičním reprezentantům církevních zájmů, totiž konzervativcům. Konzervativci by podporou nových stran hájících zájmy církve podryli vlastní exkluzivitu, zároveň však, z jejich pohledu, užší aliance s církví hrozila ztrátou vlastní autonomie a politické flexibility. Znamená to, že církve ani konzervativní elity neměly zájem na vytváření konfesních stran, ale přesto učinily takové kroky, které ve výsledku k tomuto výstupu vedly. Na tuto z dnešního pohledu ne dobře čitelnou skutečnost upozornil výrazně Stathis Kalyvas ve své knize *The Rise of Christian Democracy in Europe* [1996]. Církve reagovala na vzrůstající antiklerikalismus liberálů mobilizací vlastních struktur, radikálním vymezením se vůči moderně a podporou konzervativních politiků, jež byli ochotni zájmy církve i nadále bránit. Volební vítězství procírkevních koalic však byla podle Kalyvase v řadě zemí natolik výrazná, že vedla k osmělování a vymaňování aktivistů z přímého vlivu církevní hierarchie i konzervativních elit. Došlo k formování zvláštní katolické politické identity, jež ne zcela korespondovala s linií ŘK církve.⁴ Ba

---

4 Ač byla z počátku většina proudů v budoucí KD ideologicky vyhraněná vůči demokracii, postupně si aktivisté začali uvědomovat své zájmy na konzolidaci a dalším prohloubení principů a institucí parlamentární a volební demokracie, od nichž byla jejich sociální a politická moc odvozena. Řím si užitečnost těchto strukturálních plodů moderny uvědomil až s jistým zpožděním [Kalyvas, van Kersbergen 185-86, podrobněji Kalyvas 1996]. Spory o definici *Démocratie chrétienne* se zabývala např. encyklika Lva XIII. *Graves de communi* (1901). Papež se zde s uznáním vyslovuje o úspěších křesťanského sociálního hnutí, jež se snažil (třebaže *ex post*) podchytit již v *Rerum Novarum*, znovu zdůrazňuje odlišnost křesťanské a sociální demokracie a co je důležité, KD depolitizuje. Lev XIII. ji vymezuje jako „*benefica in populum acto christiana*“, čímž ji směřuje zpět do sociální oblasti. Rozlišuje tak mezi demokracií jako formou vlády, pro niž platí podobná indiference jako v případě tomistického učení o státním zřízení, a demokracií jako sociálním postojem. Jak podotýká Hans Maier, „*nesouhlas papežů s politickou křesťanskou demokracií pochopíme snadněji, když si uvědomíme, že demokracie, kterou měli před očima, v žádném případě nebyla hodnotově neutrální vládní systém, ale systém světonázorový, zahrnující mnoho ideologických premis, z nichž některé byly pro církve povážlivé*“ [Maier 1999: 155-156]. Konvergence KD a postojů ŘKC ve vztahu k demokracii jako hodnotovému systému se tak odehrává pozvolna; symbolicky je dovršena zřejmě až papežskou vánoční deklarací z roku 1945 odsuzující totalitarismus a je utužována v kontextu Studené války.

co víc, dosavadní primát hierarchie a vyššího kléru v politice měl být zpochybněn [Kalyvas, van Kersbergen 185-86]. A tak paradoxně, jak uvádí Kalyvas, "*politizace náboženství přispěla k sekularizaci politiky*" [Kalyvas 1996: 245]; „zrovnoprávnění“ náboženství jako „jen jednoho z mnoha“ volebních témat vedlo v éře masové politiky k vyblednutí jeho aureoly v očích konzervativců, umírněných liberálů i u nastupujících zájmových stran, neboť za jeho nejzarytějšího tlumočnicka byly považovány právě strany konfesní.

V luterských zemích (a Anglii), kde sama církev vzniká z jakési „dobré vůle“ státu (o „tandemu“ či „rovnocenném partnerství“ tak ani nemůže být řeč) k podobným konfliktům nedošlo a nedošlo tak ani k formaci politických proudů explicitně spojených s domnělými zájmy církve.

2.2.2. *Heterogenita, pilarizace, vzestup a pád sloupové politické kultury*

Nástupem masové politiky dochází v centrálních evropských zemích k vytváření sociálně-stavovských struktur plnících integrační, socializační, vzdělávací i mobilizační funkci. V rámci těchto "sloupů", "pilířů" (*zuilen, säule*) či "táborů" (*lager*) byly fixovány společenské a politické loajality na základě "osudového" neteritoriálního štěpení, kterým bylo často právě štěpení konfesní. Sloupy „provozovaly“ odbory, školy, svépomocné spolky, nemocnice, nakladatelství, různé volnočasové aktivity, apod. Nedílnou součástí sloupů byly příslušné politické strany a stranická periodika. Pro tento proces institucionalizované sedimentace se v literatuře často užívá holandského termínu *Verzuiling*. Vertikální štěpení bránila horizontální komunikaci a kontaktu mezi subkulturami, který byl vnímán jako něco nežádoucího a potencionálně konfliktního [et al Kruijt, Goddijn 1965]. Na případě Nizozemí vidíme, že podél konfesní linie se v opozici a izolaci vůči národně-sekulárnímu mainstreamu a socialistickému táboru neorganizuje pouze římská komunita, ale v protikladu ke všem i protestantská subkultura. Naopak švýcarský příklad je dokladem toho, že *Verzuiling* není nutně vyplívajícím osudem nábožensky smíšených společností [Barry 1975]. K pilarizaci (*Versäulung, Lagerbildung, pillarization*) a vytváření sloupové politické kultury dochází typicky například v Rakousku (včetně českých zemí) nebo Belgii. Sloupová kultura poskytovala stranám strategickou výhodu, neboť voličské banky jednotlivých stran se překrývaly jen málo a jejich vzájemná faktická izolace nekladla na politické strany nutnost oslovovat i příslušníky jiných sloupů. Je však třeba mít na paměti, že postupem času docházelo k fragmentaci názorů i uvnitř jednotlivých sloupů (např. radikálové vs. umírnění) a tedy ke ztížení politické mobilizace sloupu jako celku. Duverger v této souvislosti hovoří o překrývání zájmů: různé kategorie vzájemně si neodpovídajících dualismů (které mohou vycházet z voličova rozdílného vnímání jednotlivých konfliktních linií) se na sebe vrství; sloup za takových podmínek již není možné chápat jako striktně homogenní jednotku, ale soubor různých zájmů, které sledují společný cíl. Avšak prostředky, které mají dosažení tohoto cíle zajistit, se mohou lišit [srov. Novák 1997: 101-102; Duverger 1954]. V

této souvislosti se zdánlivá strategická výhoda může proměnit v nevýhodu, neboť vzájemná izolace jednotlivých segmentů společnosti v zásadě neumožňuje volný pohyb voličů od strany ke straně a volební výsledek tak je částečně odvislý od početnosti daného sloupu, resp. připravenosti dostatečného počtu voličů vyjádřit straně podporu hlasováním ve volbách. Situace se však mění – a pravděpodobnost volatility se zvyšuje – v případě, že volič sám určuje štepící linii, na jejímž základě provede volbu (např. věřící dělník se bude rozhodovat zřejmě mezi linií stát vs. církev a vlastník vs. pracující) [srov. Novák 1997: 110-111].

Výraznou erozí prošlo sloupové uspořádání se vzrůstajícím společenským blahobytem 50. a 60. let, který umožnil jakýsi „ideologický úkrok stranou“ od „velkých“ sociálních otázek konce 19. a první poloviny 20. století k tzv. postmateriálním hodnotám let 60. a 70., tj. k vyvázání voličů ze zažitého sociálně-politického vzorce a k postupné individualizaci volby. Lazarsfeldovo "*a person thinks politically as he is socially*" [1968: 27] je relativizováno vysokou mírou volatility a individualizace po Druhé válce. Z voliče, který byl svým sociálním postavením „předurčen“ k příslušnosti k určitému politickému proudu se stává spíše uvažující konzument, vybírající si z nabídky politických stran podle svého racionálního uvážení bez ohledu na příslušnost k sociální skupině. Jaký dopad měly tyto strukturální změny na křesťanské konfesní strany?

Stejně jako dokázala z nové situace vytěžit sociální demokracie (SD), podobně výrazně se podařilo (systémově) expandovat demokracii křesťanské. Jak zaznělo již výše, směřování ke *catch-allismu* je dáno již samotnou vnitřní strukturou KD stran a principy integrace, třídního kompromisu, akomodace zájmů a pluralismu [van Kersbergen 1994]. Od počátku sociálně heterogenní konfesní strany využily pádu sloupových struktur a započaly projekt integrace národní (a následně evropské) politické komunity jako celku. Aby toto bylo možné a přijatelné pro sekulární voliče i vyznavače jiných konfesí, příslušná definující konfese musela ustoupit ve prospěch obecně vezdejších křesťanských hodnot, které se stávají novým tmelem rozličných proudů a skupin. Stále platí, že křesťanství transcenduje třídní strukturu; nově však platí, že křesťanství a potřeba práce pro národní komunitu transcenduje jednotlivé konfesní rozdíly. Široké rozkročení vedlo k depolitizaci třídy a užití přihlášení se k obecně formulovaným křesťanským hodnotám jako jednotícího článku. *Catch-all* profil kontinentální KD nebyl toliko výsledkem transformací západoevropských stranických systémů a nárůstu soutěživosti, jak tvrdil Kirchheimer [1966], ale spíše manifestací vnitřní struktury v podmínkách poptávky po křesťansky inspirované politické ideologii, jíž by bylo možno využít ve volebním boji a pro poválečnou morální a politickou rekonstrukci [Kalyvas, van Kersbergen 2010: 189].⁵ Dle Freye, náboženské (tj. konfesní) strany mají kořeny v tradičních cleavages, zatímco

---

5 Gottfried [2007] tento poválečný projekt ilustruje na příkladu Konráda Adenauera, který, jakkoli vyznávající křesťan, hleděl na název své strany s velkou dávkou oportunistu. „*Christlich*“ podle něj vzbuzovalo méně vášni a odporu než jiné názvy připadající pro stejnou stranu v úvahu - „*National*“, „*Deutsch*“ nebo „*Socialist*“ [s. 714].

moderní KD usiluje o mediaci těchto konfliktů [Frey 2009]. Například v Nizozemí se obě hlavní konfesní strany vzpamatovávají z krize konfesní politiky (60. a 70. léta) splynutím v jednotný *Christen-Democratisch Appel* (CDA). Morálně-kulturní *milieu* a táborová struktura ustupuje projektu morálně-kulturní integrace a znovubudování demokracie v Evropě. KD profituje z diskreditace konzervativní pravice, logiky studenoválečného uspořádání i z pozice hlavní nesocialistické alternativy státu blahobytu. Souhra těchto navýsost konjunkturálních faktorů do jisté míry relativizuje Kalyvasovu tezi o "pozoruhodné kontinuitě" předválečné a poválečné KD [srov. Conway 1996].

3. Křesťanská demokracie a protestantský sever

3.1. Skandinávská KD: výchozí předpoklady a teze

Jak bylo již uvedeno v předchozí kapitole, ve skandinávských zemích nedochází vstupem do éry masové demokratické politiky k rozvinutí politické defenzivy církve. Vysvětlení lze nalézt v synergii následujících fenoménů: 1) *top-down* proces severské reformace a z ní vycházející model teritoriální církve, 2) absence státní ideologie *laïcité* a výraznější proti-církevní propagandy jak ze strany koruny a úřednictva, 3) tak liberální a socialistické levice.

Švédští a dánští monarchové se sami stali sponzory nových reformačních církví, když se souhlasy sněmů rozvázali vazby s Římem (1529, resp. 1536), a pozvali přední německé teology, aby organizovali královské luterské církve na základě Augsburského vyznání. Třebaže poreformační biskupové zůstali v rámci svých diecézí takřka neomezenými pány, byl to panovník, kdo na rozchodu s Římem nejvíce vydělal.⁶ Projekt silné církve jako platformy pro vznikající unitární národní stát musel jít přes zlomení jejího postavení jako nezávislého hráče. Značná část půdy tak byla i přes protesty předních reformátorů konfiskována korunou [Pettersson 1994: 194]. Dominance státu se naplno prosadila v 17. století [Flint 1964: 338], kdy vrcholící absolutismus výrazně zasáhl náboženskou sféru: panovník se stává plně odpovědný za řízení církve, třebaže její hlavou je formálně arcibiskup.⁷ Členství v církvi zůstává povinné, bez možnosti dobrovolného výstupu.⁸ Farnosti vykonávají funkci státní správy hluboko do 60. let 19. století. Klíčovou funkcí církve

---

6 Neobvyklou autoritu švédského krále lze vypočítat ale již v předreformačních dobách, například ve výhradním právu investitury.

7 Přesto církev (i v 17. století) disponovala určitou autonomií. Kněžský stav byl součástí kuriálního systému. Sama existence privilegovaného stavu spolu s tradičně velkým vlivem biskupů je důkazem jisté kontinuity s předreformačním pořádkem. Nástup bikamerálního ve Švédsku roku 1866 znamenal zrušení stavovského systému, tedy i privilegované role kněží v legislatuře. Zájmy kněží hájil nově celocírkevní sněm jako hlavní reprezentativní orgán církve směrem k přijímané legislativě. *Rigsdag* sněmu vydělil úplně tu část pravomocí týkajících se vnitřních záležitostí církve. Sněmy se dnes scházejí jednou ročně [Pettersson 1994: 195].

8 V rámci konstitucionálních reforem přiznaná svoboda vyznání (Švédsko 1809, Dánsko-Norsko 1848) znamená *de facto* jen zrušení povinné účasti na hlavních bohoslužbách.

zůstává nadále provoz vzdělávacího systému. V severských zemích tak dost dobře nemohlo v procesech spuštěných národní revolucí dojít k vyhloubení výraznější *cleavage* stát vs. církve; a existoval zde tudíž prostor pro mobilizaci jiných linií. Výchozím předpokladem pro analýzu skandinávských křesťanských stran 20. století pak je, že ty jsou *produktem kulturně-teritoriálního protestu vůči opožděným sekularizačním tendencím levice, středu i pravice; protestem koncentrovaným v nonkonformních protestantských prouděch v rámci i mimo struktury národních církví*. Jestliže konfesně profilované předchůdkyně dnešních kontinentálních KD stran se v 19. století identifikovaly s odporem církve vůči předsocialistické liberální levici, pak skandinávské KD strany naopak z předsocialistické agrárně-liberální levice samy pocházejí a rozcházejí se až v kontextu úpadku protestantské ortodoxie v éře relativního materiálního blahobytu a sociálního smíru druhé poloviny 20. století.

Co se chápání skandinávských křesťanských stran jako stran KD rodiny týče, to není nijak automatické či nezpochybnitelné. Van Kersbergen se např. klonil k tomu nechápat skandinávské strany jako strany KD, ale jako tzv. „strany morálního protestu“, narážejíc tak na vypjaté pozadí jejich vzniku a výrazný evangelikální profil [Van Kersbergen 1994]. Madeley [2004], na druhé straně, hájí jejich členství v „rodině“, když hledí spíše na jejich programový a vnitřní vývoj, jejich domestifikaci, kontakty s kontinentem a přihlášení se ke společné tradici změnou původních názvů. Prohloubení těchto tezí bude jedním z přínosů následujících kapitol. Na komplex otázek spojených s původem a genetickou výbavou stran bude hledána odpověď na základě a) analýzy institucionální reprezentace *cleavage* centrum vs. periferie, respektive její kulturně-náboženské dimenze; b) analýzy konkrétního společensko-politického kontextu vzniku a vývoje těchto stran; a doplňkově c) vzájemnému ovlivňování a transhraniční inspiraci.

3.2. Základní rysy strukturace severských stranických systémů

Stranické systémy Dánska, Švédska a Norska vykazují mnohé podobnosti a paralely, čímž od samého zrodu srovnávací vědy o politice lákají pozornost mnoha badatelů. Svou roli zde hraje též na evropské poměry nevídaná kontinuita demokratické politiky, jež byla politologickým mainstreamem dlouhodobě preferována. Ponecháme-li stranou rozsáhlou debatu o tom, zda skandinávské demokracie konstituují zvláštní variantu zastupitelské demokracie či nikoliv [et al Elder, Thomas, Arter 1982; Lane, Ersson 1996; Lijphart 1999]⁹, můžeme při popisu základních rysů severských stranických systémů vyjít z tzv. „skandinávského modelu pěti stran“ [Berglund,

---

⁹ V politologii se často mluví o tzv. skandinávském modelu. Lane a Ersson [1996] mu rozumí jako „charakteristickému souboru institucí pokrývajících exekutivu na státní i lokální úrovni, stranický systém, zájmové organizace a ekonomiku.“ David Arter [2004] pak uvádí následující charakteristiky (kam zahrnuje i Finsko): 1. podobný volební systém založený na zásadě poměrného zastoupení, 2. systémy více stran, 3. široká rozmanitost koaličního vládnutí, 4. časté menšinové vládnutí, 5. korporativní tradice ve fiskální politice, 6. široká řada welfare opatření [s. 585-586].

Lindström 1978].

Stranické systémy skandinávských zemí se vyvinuly za srovnatelných okolností během poslední čtvrtiny 19. a zhruba prvních dvaceti let 20. století. V úvodní bipartijní fázi (1870–1890) proti sobě stáli 1) konzervativci - reprezentující zájmy měst, obchodníků a velkostatku; a 2) liberálové – tlačící parlamentární a demokratické reformy a hájící zájmy skupin nově oprávněných volit (nezávislého rolnictva) i politicky marginalizovaných skupin (dělnictva). Modernizace rurálních společností a pokračující industrializace vedla k nástupu masových stran (1900-1920): 3) sociální demokracie (SD) (vlastníci vs. pracující); 4) a štěpením liberálů i agrárníků (město vs. venkov). Okolo roku 1920 dochází k 5) štěpení socialistického tábora a vzniku komunistických stran. Komunisté nicméně zůstávají s výjimkou Finska a Islandu dlouhodobě marginální [Elder, Thomas, Arter 1982: 43-45].

Švédští autoři měli při formulaci tohoto modelu před sebou především švédskou zkušenost let 30. až 70. (z dnešního pohledu i 80.), kdy byl švédský stranický systém rokkanovskou terminologií "zamrzlý" a *de facto* odrážel strukturu a formát systému let 20.: na straně jedné predominantní postavení SD (*Sveriges socialdemokratiska arbetareparti*) v jednotném bloku s radikální levicí (*Vänsterpartiet*); na straně druhé méně jednotný blok konzervativců (*Moderaterna*), liberálů (*Folkpartiet*, FP) a agrárníků (*Bondeförbundet/Centerpartiet*, C). Dlouhodobě predominantní postavení si držela i dánská SD. Tyto strany dokázaly vedle industriálního proletariátu podchytit i proletariát rurální (dřevorubce, rybáře, atd.). Agrární strany se do značné míry vymykaly západoevropskému schématu, kde byly rurální zájmy akomodovány liberály i konzervativci; obdobné subjekty nacházíme spíše v CEE zemích (včetně meziválečného Československa, Lotyška nebo Estonska). Dánsko v tomto směru připomíná západní kontinentální systémy, když agrární zájmy jsou tradičně reprezentovány liberály (*Venstre*). *Venstre* svůj rurální profil zdůraznila již v roce 1905, kdy jako sociálně-liberálně-městský produkt jejího štěpení vzniká *Det Radikale Venstre* (RV); ta od svého vzniku až do roku 1968 spolupracuje se SD. Na rozdíl od švédské „konfigurace 2 + 3 založené na pěti 'ismech“ [Arter 1999: 66] v Dánsku zakořeňuje formát 3 + 2.

Podstatnější než formát je jistě struktura soutěže. Berglund a Lindström jako zásadní postulují unidimenzionalitu, tj. dominanci pravo-levé soutěže [1978: 61]. Organizace do (později více méně flexibilních) bloků se odehrává dle logiky všepřeklenujícího (*overarching*) pravo-levého schématu; absentují výraznější podélná (*cross-cutting*) štěpení. Dominance soutěže podél *cleavage* práce vs. kapitál je, spolu s *pružností* systémů (projevující se jejich neobvyklou stabilitou), základním znakem modelu [Arter 1999: 55-56; Berglund, Lindström 1978: 18]. Spolu se Sartorim [2005] nicméně musíme říci, že skandinávské stranické systémy fungují na základě odlišných mechanismů. Dánský systém funguje tradičně jako bipolární, tj. s dvěma koaličními bloky. Oproti tomu Švédsko a Norsko měly po dlouhou spíše systémy predominantní strany se stabilními vládami jedné strany.

V posledních dekádách jsme však svědky návratu k bipolárnímu systému s alternujícími koalicemi, systému, jež pomáhá obnovit dostředivou soutěž. Zdá se, že systém predominantní strany ve Švédsku a Norsku je tak již minulostí. Naopak finský systém, i přes občasné zapojování komunistů do koalic, je založen na středu a je pro něj typická výrazná vládní nestabilita [Sartori 2005: 190].

Od 70. let (ve Švédsku 80.) prošly stranické systémy severských zemí hlubokými transformačními procesy, které nám dovolují mluvit již jen o jakýchsi "*post-five-party-systems*" [Polgár 2008] a o postupné konsolidaci těchto nových nastavení (viz kapitola 5.1).

3.3. *Cleavage* centrum vs. periferie

Strukturaci severských stranických systému nelze porozumět pouze optikou pravo-levého štěpení. Staré štěpení mezi liberály a konzervativci bylo především sporem o reformy a postavení neurozeného *folku*. Z výše popsaného modelu plyne, že význam třídy (resp. příslušných indikátorů) jako nezávislé proměnné pro interpretaci stranických preferencí by měl být vysoký. Většina výzkumů potvrzuje, že tomu tak skutečně je, třebaže identifikace s politickými stranami se spíše rozvolňuje a volatilita stoupá [srov. Stephens 1981]. Faktické "vyřešení" sociální otázky, jestli ne úplná eliminace třídního konfliktu na severu, by však mohlo spíše nasvědčovat tomu, že "starým" (netřídním) *cleavages* je dána příležitost znovu zarezonovat. Rokkan velice dobře soustřeďuje naši pozornost ke "starým" konfliktům na periferii, jež chápe jako klíčový interpretační nástroj k chápání norského národního hnutí i strukturace systému stran [Rokkan 1967; Rokkan, Urwin 1982].

3.3.1. *Norsko*

Zavedením městských a venkovských volebních obvodů v ústavě z roku 1814 byl položen základ dominance měst v prvních fázích demokratické politiky. Jeden hlas ve městě vážil přibližně pět hlasů na venkově, což vedlo k velké nadreprezentaci měst ve *Stortingu*. Od 30. let dochází k postupné mobilizaci majitelů půdy na periferii, jež spojuje městská šlechta jako společný nepřítel (ekonomický a politický vliv, napojení na dvůr). Tyto periferní neideologické zájmy jsou umocněny nástupem buržoazie jako produktu průmyslové revoluce a vyhloubení trvalého štěpení město vs. venkov. Překrývající se *cleavages* katapultovaly podél obou mobilizující liberály (*Venstre*) do čela národní politiky [Rokkan 1967: 369-73].

S formující se buržoazií bují ve městech radikální demokraticismus a odpor vůči norské vládě a Švédské koruně. To má za následek programovou orientaci na dánské jazykové dědictví a vytvoření na dánské gramatice stavěného *riksmål*. V reakci na toto dění vzniká v rurálních oblastech národní ideologie obrany jazyka a kultury venkova. Sběr venkovských dialektů vyústí v konstrukci od dánských vlivů oproštěného *landsmål*.¹⁰ Napětí mezi městskou a venkovskou složkou staré *Venstre*

---

10 Pro standardní norštinu, *riksmål*, se od roku 1929 začalo užívat dnešního názvu *bokmål*. Tento jazyk je vlastně

bylo posilněno i odlišnými ekonomickými zájmy. Spolupráci venkova a městských liberálů bylo nicméně třeba uchovat vzhledem k boji proti nerovnému postavení ve švédsko-norské unii. Po rozpadu unie v roce 1905 dochází k rozkladu „všennárodní politiky na periferii“¹¹ a dominantní *cleavage* stává konflikt práce vs. kapitál, respektive boj o podobu sociálního státu mezi socialisty a konzervativci. Avšak v situaci, kdy socio-ekonomický konflikt ustoupí na čas do pozadí, lze předpokládat „nové kolo“ teritoriálního boje.

Po roce 1905 se v praxi prosazuje myšlenka, že vzdálenost kraje od Kristiánie/Osla má být vykoupěna jistým stupněm nadreprezentace. Pomyslné kyvadlo se tak naplno vychyluje na stranu periferních oblastí, když ve volbách 1969 je na zvolení jednoho poslance v Akershus třeba 2,5 krát více hlasů než v severské Finnmarce. Třebaže od 70. let byla přijata nejrůznější opatření k narovnání těchto disproporcí, nadreprezentace periferií ve *Stortingu* je stále patrná [Rommetvedt 1992: 82-85] Zakořeněnost teritoriálního komponentu v norské politice ilustrují i následující jevy: a) stranická ústředí jen zřídka kdy zasahují do výběru kandidátů místními organizacím, b) drtivá většina poslanců *Stortingu* má zkušenost s lokální politikou, c) zasedací pořádek ve *Stortingu* respektuje krajskou a ne stranickou příslušnost (viz příloha č. 1) [Rommetvedt 1992: 86-90]. Jedním z projevů konfliktu centra a periferie jsou právě i pokusy o nezávislou křesťanskou politiku na jihozápadě a západě, kterým bude věnován značný prostor níže.

Zatímco na severu (Finnmark, Troms) hájí tradičně vedoucí postavení SD, o jihozápadní a západní provincií se opírají středové strany – agráři, liberálové, později KD. Pro obě periferní oblasti je typická nízká podpora konzervativců (*Høyre*), kteří získávají především v "centrálních" jihovýchodních oblastech a Oslu. Konflikt centra a periferie se projevuje i na úrovni lokálních samospráv. Zatímco podpora agráři a křesťanských demokratů klesá směrem k městským částem, podpora konzervativců a Strany pokroku má tendenci růst [Rommetvedt 1992: 81].

3.3.2. Švédsko

Vztahy na švédské periferii zajímavě kontrastují s norskou situací. V Norsku bují anti-městské jazykové hnutí a aktivizuje se opozice vůči Kristiánii se vším, co hlavní město představuje: daňové zatížení, byrokracie, úslužnost švédskému králi. Nic z toho neexistovalo ve Švédsku. Zájmy rolnictva byly koncentrovány v jedné z kurií dolní komory *Rigsdagu*. Volební právo bylo rozšiřováno jen velice pomalu: na sklonku 19. století splňovalo volební cenzu jen zhruba 23% rolnictva. Jestliže v Norsku se aktivně voleb účastnila celá jedna polovina venkovského

---

standart ostnorsk, tedy norštinou užívanou hlavně v jihovýchodních "centrálních" oblastech okolo Osla. Spolu se švédštinou a dánštinou patří do tzv. východní větve severogermánských jazyků. Venskavský *landsmål* byl od roku 1929 „překřtěn“ na *nynorsk* a spolu s faerštinou, a islandštinou patří do tzv. západní větve severogermánských jazyků.

11 K rozchodu agrárního a liberálního proudu dochází až ve střetu o potavinové daně po První světové válce. V roce 1918 tak vznikla Rolnická strana (*Bondepartiet, BP*), která ještě téhož roku jako jediná norská strana vstoupila do Komunistické internacionály [Tunkrová 2002: 473].

obyvatelstva, ve Švédsku se jednalo o pouhých 5% [Lindström 1979: 14]. *Cleavage* centrum vs. periferie neměla ve Švédsku takový význam jako v Norsku nebo Dánsku. Feudalismus ve Švédsku neměl tak sociálně represivní efekt jako v jiných evropských zemích (včetně např. Dánska) - velcí vlastníci půdy nebyli na venkově neomezenými pány (stát si např. ponechal v rukou provoz místního soudnictví) [Petersson 1994: 31].

Ve vlivové sféře švédské koruny a církve (tj. včetně Finska a Norska) navíc zakořenily typicky skandinávské sociální a psychologické vzorce odrážející normy společnosti, ve které je neslušné vyčnívat a být viděn. Tento koncept skandinávské (ale především švédské) konformity a veřejné morálky byl ve 20. století zformulován jako tzv. *Jantelagen*.¹² Lze vyslovit tezi, že soubory těchto hodnot zpomalovaly rolnickou aktivizaci na periférii. Relativní slabost *cleavage* centrum vs. periferie ve Švédsku lze ilustrovat též na vychýlení a znovunarovnání vztahů mezi konzervativci a agrárníky.¹³

3.3.3. Dánsko

Dánsko bylo v roce 1849 svědkem skokového přechodu od absolutismu k parlamentarismu. Postoj volebním právem nově vybavených rolníků (a radikální inteligence) vůči statkářům, královským úředníkům a vládě byl velice vyostřený. Dánská *Venstre* vznikla na půdě *Folketingu* jako opozice vůči králem řízené exekutivě a od 70. let 19. století ovládala dolní komoru. Právo ve výběru ministerského předsedy a následné jmenování členů vlády bylo však nadále v rukou krále. Král se mohl podobně opírat i o aristokratickou horní komoru. První vláda *Venstre* vznikla až v roce

---

12 Aksel Sandemose formuloval koncept v jednom ze svých románů (1933) pomocí série příkázání, z nichž nejznámější jsou jistě "*Du ska inte tro att du är något*" (volně přeloženo: "Nebudeš si myslet, že jsi někým výjimečným") a "*Du skall inte tro att du är lika god som vi*" (doslovně přeloženo: "Nebudeš si myslet, že jsi tak dobrý jako my." / volněji (a v anglickém jazyce šířené verzi): "Nebudeš si myslet, že jsi lepší než ostatní.") Tato konzervativně-konformní tradice se táhne od prvních luterských katechismů až po motto finančního sektoru "*Verka, men inte synas*" ("Pracovat, ale nebýt viděn"). Na stejném principu je rozvíjen sociálně-demokratický koncept rovnosti (*jämlikhet*) a koncept tzv. *Folkhemmet* (státu jako domova pro všechny), na nichž byla vystavena konstrukce švédského státu blahobytu [Rosendahl 1985: 54].

13 Rolnický sociální a kulturní *Weltanschauung* máme tendenci spojovat spíše s konzervativní trojicí rodiny, církve a národa. Od počátků politického agrarismu ve Švédsku do první poloviny 30. let 20. století agrární strana skutečně spolupracovala především s konzervativci, kteří se hájící zájmy větších a středních majitelů půdy nacházeli spíše na periférii. SD získávají v centrálních, městských oblastech. Postupně však dochází na periférii k výměně pozic. Konzervativci se profilují jako strana města, vyšší střední třídy a státní byrokracie, zatímco SD se přibližuje k opouštěné periferní nice, kde zůstávají již jen agráři. Proces vyvrcholí tzv. krizovým kabinetem z roku 1933, tj. prvním z mnoha dalších rudo-zelených koalic, fenomémem, jež na dalších třicet let určuje švédskou politiku. Spolupráce agrárníků se socialisty přinesla mnohé zisky pro švédské zemědělce. Změna rázu krajiny, pokles podílu zaměstnanosti v primárním sektoru a navýšení sociálního statutu těch, kteří zůstali, však vedly (paradoxně) k rozmělnění "rolnické" identity a identifikace se stranou. Jestliže ještě v roce 1956 tvořilo rolnictvo 77% elektorátu strany, o dvacet let později to bylo již pouhých 19%. Tato krize vedla agrárníky v 60. letech k zásadní revizi svého působení symbolizovanou změnou názvu na Stranu středu (*Centerpartiet*). Strana se navrátila ke spolupráci v rámci buržoazního bloku a došlo tak k jakémusi "narovnání" systému do původního formátu 2 vs. 3. Nová situace byla jiná v tom, že na periférii vedle Strany středu již nezbyl nikdo. Bezzubá mobilizace periferie v 70. letech by zřejmě špěla k zániku strany nebýt jaderné energie, z níž se na konci dekády stalo politikum [Lindström 1979: 7-9]. Tento exkurz vrhá světlo na dva důležité jevy: 1) periferie zůstává od 60. let opuštěna či neúspěšně mobilizována; 2) jedinou nevychýlenou a stabilně určující *cleavage* ve švédské politice zůstává linie *práce vs. kapitál*, i.e. soupeření SD a konzervativců, respektive od 60. let příslušných bloků.

1901. *Venstre* zůstala převážně rurálním hnutím, a to i po rozštěpení strany v roce 1905, kdy RV vychází vstříc městské inteligenci [Rokkan 1970: 67]. Podobně jako v případě Norska, *cleavage* centrum vs. periferie je posílena konfliktem mezi městem venkovem. Dánský radikalismus na periferii je naopak nepřímo úměrný radikalismu komunistické levice.¹⁴

V souvislosti s teritoriálním konfliktem nelze též nezmínit německy hovořící minoritu Jižního Jutlandu (*Sønderjylland* – viz příloha č. 7), tedy teritoria známého spíše jako Severní Šlesvicko (po plebiscitu 1920). Šlesvická strana (*Schleswigsche Partei*, SP) byla zastoupena ve Folketingu v letech 1953-1960. Jen zřídka kdy získala více než 1% hlasů. Jedná se o úzce regionální formaci s cca 10% zisky ve Šlesvicku, vycházející z přítomnosti přibližně 15 000 německy mluvících.

3.3.4. *Finsko*

Do roku 1917 bylo převážně rurální Finsko "periferií" Švédského království. V jihozápadním Finsku se v 19. století nacházely velké statky, které držely švédské konzervativní instituce. Nízká hustota zalidnění na severu a východě a výrazně decentralizovaný charakter finské správy znamenaly udržení regionálních identit vycházejících ze starých kmenových uspořádání. Sedláci z *Pohjanmaa* (*Österbotten*), *Karelie* nebo *Tavastie* se tak nezřídka dostávaly do konfliktu s městy, jejichž kulturní a ekonomický vliv odmítali. Západní přímořská oblast *Pohjanmaa* (nejmě pak provincie *Vaasa*) byla centrem nonkonformistických náboženských hnutí 19. století i páteří "bílých" za občanské války. Není náhodou, že region tvořil základnu hnutí Lapua, jež vedlo k ohrožení demokracie v první polovině 30. let [srov. Alapuro, Allard 1978]. Po zavedení všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 došlo nejen k zintenzivnění boje za nezávislost země, ale též k vytváření agrární strany z odštěpených frakcí Mladofinů a Starofinů. Agráři se opírali o malé nezávislé farmy koncentrované na severozápadě (Oulu a Vaasa) a jihovýchodě (Karelia) [Arter 1999: 76-78].

Klasickým příkladem institucionalizace teritoriálního konfliktu ve Finsku¹⁵ je reprezentace zájmů a identit švédsky mluvícího obyvatelstva Švédskou stranou (*Svenska folkpartiet i Finland*). Programově je strana velice flexibilní. Její koaliční potenciál je velký - od druhé poloviny 50. let se

---

14 Do roku 1932 neměli dánské komunisty ani jednoho poslance, a i poté se jejich zisky pohybovaly jen v řádu jednotek [Brunclík 2008: 159].

15 Ve Finsku však hrála a hrají významnou roli i jiná než třídní a regionální štěpení. Za zcela zásadní je třeba považovat rozdělení levice v kontextu "mezinárodní revoluce", představující po reformaci, průmyslové a národní revoluci zatím poslední z tzv. *critical junctures* v rokkanovské teorii. Bolševická revoluce a emancipace stran komunistické internacionály znamenaly ve finském kontextu k hlubokému rozdělení celé společnosti, jež mělo být na dlouhá desetiletí spojováno s masakry občanské války a přetransformováno do emocionálních kategorií bílý vs. rudý; komunismus vs. anti-komunismus. Tyto kategorie vlastně předznamenaly podobu finské společnosti a politiky během Studené války. Třídní boj byl překlenut státem blahobytu a korporativismem, pro mediaci konfliktů podél netřídních *cleavages* však velice často žádné institucionalizované smířčí procedury nebo mechanismy neexistují; což je zásadní, neboť "*jákákoli cleavage, které se nedostává institucionálních pravidel k řešení konfliktu, jehož je odrazem, může vést ke krizi legitimacy*" [Allard, Pesonen 1967: 345]. Citlivost tohoto rozštěpení bylo po dlouhá desetiletí to, co Finsko odlišovalo od ostatních skandinávských zemí.

podílí téměř na každé vládě, ať už levicové, nebo pravicové. Tradičně volí *office-seeking* strategie. Jejím *raison d'être* byla vždy obrana pozic komunity a jazyka v rámci finské společnosti a státu, čehož lze nejlépe dosáhnout z ministerských křesel.

3.4 Kulturně-náboženský rozměr *cleavage* centrum vs. periferie

V momentě nástupu průmyslové revoluce byl norský a dánský venkov již mobilizován podél teritoriální dimenze revoluce národní. Konfliktní linie centrum vs. periferie tak byla posílena konfliktem města a venkova. Mobilizace švédského venkova proběhla až na přelomu 19. a 20. století a v protikladu k norskému radikalismu měla spíše konzervativní charakter; šla vlastně pouze podél linie město vs. venkov, tj. převážně okolo ekonomických a ne etnických, jazykových nebo náboženských témat. Vyhlídka do 20. století byla taková, velmi zjednodušeně, že v norské a dánské politice se hraje o ekonomiku a kulturu, ve Švédsku "jen" o ekonomiku. Norští a dánští liberálové zaujímají místo na periférii, švédští se soustředí na města i na venkov. Norští a dánští konzervativci zaujímají místo v centru, švédští mají spíše blíž k zájmům venkova.

3.4.1. *Probuzenecká hnutí ve Skandinávii*

Od počátku 18. století roste pod vlivem pietismu a převážně z Německa šířícího se neo-luteránství lidová nespokojenost s liturgickou, teologickou a organizační praxí ustavených skandinávských církví. Severskými zeměmi se začínají šířit tzv. probuzenecká hnutí. Rozšířeným se stal zejména fenomén „písmáctví“, tj. samostatná četba a znalost bible bez zprostředkovatelské kněžské autority, a model domácích bohoslužeb včetně vysluhování eucharistie. Švédská církev (*Svenska kyrkan*) proti této praxi v roce 1726 rázně vystoupila, zmíněné praktiky prohlásila za ilegální a skrze státní aparát si *de facto* vynucovala účast na bohoslužbách. Zákaz byl formálně zrušen až v roce 1858 a v roce 1860 bylo uzákoněno to, že výstup z luterské církve je možný pouze v případě přestupu do těchto států nově uznaných kongregací.¹⁶ Tou dobou však již většina nonkonformistů buď emigrovala do USA, nebo se rozhodla formálně z církve nevystupovat a pokračovat na reformě zevnitř. Lidová hnutí (*folkrörelser*) početně rostla a na sklonku století měla již zhruba půl milionu členů.

Náboženské probuzení lidových mas postihlo celou Skandinávii (snad s výjimkou Islandu). V Norsku na konci 19. století výrazně roste hnutí tzv. haugiánů, pojmenovaného podle Hanse Nielsena Haugeho (1771–1824), lidového kazatele a průmyslníka. Haugeho továrny a mlýny, kde většina zisků byla přímo rozdávána lidu, sice zanedlouho po jeho smrti neudržely krok s dravějšími kapitalisty a postupně zanikaly, haugiánské obnovné hnutí však ještě dlouho poté tvořilo páteř na jihozápadě Norska sedimentovaného nonkonformismu. Lidová hnutí ve Švédsku a Finsku byla

---

¹⁶ Právo vystoupit ze Švédské církve a zůstat bez vyznání bylo zakotveno až v zákoně o svobodě vyznání z roku 1951.

rozprostřena rovnoměrněji. Výraznou osobností v tomto směru byl švédský lidový kazatel Lars Levi Læstadius (1800–1861), který díky znalosti jižní sámštiny, respektive rodovým vazbám, přispěl k šíření probuzeneckých idejí i mezi švédskými a finskými Sámy. Laestadiánství získávalo svou radikální lidovou zbožností mnohé přívržence, což vedlo k tomu, že v některých provinciích byly de facto slaveny dvě bohoslužby, tj. laestadiánská a tradiční luterská. Po Læstadiově smrti hnutí dále rostlo pod vedením Johana Raattamaa a dalších laických kazatelů a šířilo se po celé Skandinávii i do zámoří.

Ve Finsku se vedle laestadiánství - rozprostřeného spíše v severních oblastech - rozvíjelo i samostatné finské probuzenectví (*herännäisyys*). Jeho výraznou postavou byl Paavo Ruotsalainen (1777-1852), který bez jakéhokoli formálního teologického vzdělání usiloval o náboženskou reformu zespoda, a to prostřednictvím důrazů na posvěcený život, radikální introspekci a Boží milost. Část probuzeneckého hnutí, organizovaná podél středo- a jihofinského agrárního pásu, vytvořila zvláštní finské evangelikální hnutí, které bývá často uváděno jako samostatný proud v rámci "starých" pietismů ve Finsku. Posledním z této historické skupiny je Hnutí modlitby, které se objevilo okolo roku 1750 a koncentrovalo se na jihozápadním pobřeží; společenství bylo přímo inspirováno hnutím Moravských bratří. "Novými" pietismy rozumíme poválečná hnutí a pnutí v luterské církvi, které daly vzniknout například Národní biblické společnosti nebo Lidové misii. Nejedná se o samostatné denominace, ale nové proudy v rámci luterské církve. Tyto jsou výrazně zastoupeny i u městského obyvatelstva. Po roce 1945 ve Finsku samozřejmě také zakořeňují jiná nonkonformní společenství (letniční církve, Svědkové Jehovovi, apod.) pokrývající dnes cca 2% populace [Arter 2006: 162].

V Dánsku byla důležitá zejména postava Nikolaje Frederika Severina Grundtviga (1783–1872), teologa a hlasitého odpůrce historicko-kritického bádání a racionalizujících tendencí v luterství. Grundtvig prosazoval prostou vroucí zbožnost a kázeň, čímž zaujal především u venkovských vrstev, které postojům oficiální církve nerozuměly. Grundtvig stojí ve 40. letech 19. století u zrodu hnutí domácích škol pro dospělé, které mělo vyvažovat státem poskytované, převážně latinizující vzdělání. Důraz byl kladen na biblické vzdělání a dánský národ s jeho literaturou a historií. Tento model se brzy rozšířil po Skandinávii i Prusku. Pomáhal utvářet národní povědomí a vedl k biblické gramotnosti. Vedle grundtviagiánského hnutí a hnutí domácích škol proběhlo v Dánsku ještě zvláštní revivalistické (a dnes velice konzervativní) hnutí v rámci oficiální církve známé jako Vnitřní (či Domácí) misie (*Indre Mission*) (šířící se naopak z německých zemí a zdůrazňující též individuální četbu Písma a osobní víru). Dánská *Folkekirchen*, a do velké míry i ostatní skandinávské luterské církve, dokázala velká probuzenecká hnutí 19. století akomodovat prostřednictvím jejich organizace do zvláštních autonomních společností v rámci národní církve [Bruce 2000: 34].

Náboženský nonkonformismus a pietistický pluralismus lidových vrstev vedl ve většině případů k

formování *low church* v rámci mateřských církví. Socio-historický význam těchto hnutí je pro pochopení fenoménu křesťanských stran klíčový. *Folkkrörelser* představují jakási předpolitická hnutí s velkým mobilizačním potenciálem, třebaže ten se zatím projevuje politicky jen nepřímo. Lidová hnutí nevznášela žádné politické požadavky ranku oddělení církve od státu. Jejich úsilí se týkalo zejména tzv. vnitřní misie, tj. šíření „pravého“ modelu v rámci již christianizovaných struktur. Díky obrovské skandinávské emigrační vlně lidových vrstev z druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století měla tato hnutí možnost výrazně zarezonovat i v USA. Je zajímavé, že během 20. století dochází k jakési „zpětné vlně“, kdy je severský náboženský trh obohacen o nová hnutí a církve pocházející právě z USA. Například letniční hnutí přichází v první dekádě 20. století do Evropy ze Spojených států skrze Norsko. Globální anglosaský impuls je „lokalizován“ výraznými severskými kazateli (Thomas B. Barrat v Norsku, Lewi Pethrus ve Švédsku), aby byl ještě v téže době seveřany importován do Německa. Pro křesťanské strany (především tu finskou) budou tato nová hnutí a církve představovat důležitou část elektorátu.

3.4.2. *Hnutí za střídmost*

Skandinávské země (s výjimkou Dánska) mají silnou tradici boje proti alkoholu sahající k počátkům 20. století. Spotřeba lihovin a s ním spojený alkoholismus od poloviny 18. století rostl i přes dílčí zákazy pití na veřejnosti a jiná opatření. Začaly vznikat různé svépomocné organizace, které se snažili čelit i souvisejícímu problému chudoby na venkově i ve městech. Alkohol byl jedním z předních témat také vznikajících dělnických spolků. Po americkém a anglickém vzoru byly ve 30. letech 19. století ve Švédsku a Norsku založeny první abstinentské společnosti. Do hnutí za střídmost v pití se zapojovali lékaři, kněží, sami monarchové (např. švédský korunní princ Oscar), ale především venkovské či z venkova přijivší obyvatelstvo. Mezi lety 1880 a 1910 abstinenční hnutí nabíralo na síle, což mělo za následek to, že spotřeba alkoholu ve Švédsko-Norské unii i Finsku klesla téměř o polovinu a obchod s alkoholem začal být regulovaný. Požadavek plošné prohibice se poprvé vážněji objevuje v prvním desetiletí 20. století. Agitace pro její zavedení ve Švédsku vyvrcholila v roce 1909 peticí s více než 2 miliony podpisů. Výraznější omezení přišla až v kontextu zásobovacích potíží světové války. Po jejím skončení pak jakousi setrvačností vyšlo nařízení o prodeji alkoholických nápojů, kterým se de facto zaváděl přidělový systém. Přídělové knížky se rozdávaly podle výše příjmu a sociálního postavení. Tento stav vyvolával (obzvláště na severu) řadu protestů. Pokus o plošnou prohibici tak v roce 1922 neprošel lidovým hlasováním.¹⁷

Pokusy o zavedení prohibice ve Finsku byly odmítány carem. S pádem carismu byla prohibice nastolena v roce 1919. V roce 1932 byla však zrušena v referendu. V Norsku byly destiláty zakázány mezi lety 1916 a 1927 (víno a pivo v letech 1917 až 1923). Hnutí za střídmost úzce

---

¹⁷ <http://www.severskelisty.cz/tradice/trad0056.php>

spolupracovalo se svobodnými církvemi, když většina jeho aktivistů byla právě *low church* provenience. Ideály obou „moralistických hnutí“ ovlivnily vznikající socialistické organizace a nepřímo ovlivňují i mnoho současných institucí ve svých zemích [Coleman 1993: 365]. Počet členů a aktivita severských abstinentských společností od 20. let 20. století klesala. Po roce 2000 mají členské základny organizací opět tendenci růst.

3.5. Politické aliance na kulturní periferii

V roce 1910 bylo více než 10% dospělé švédské populace (cca 500 000) členy nonkonformních náboženských hnutí nebo (a často zároveň) hnutí za střídmost. Zájmy obou hnutí politicky agregovala především *Folkpartiet*. Příklon nonkonformistů zaručoval liberálům přísun celonárodně rozptýleného aktivního členstva. Přesto se liberálům na rozdíl od norské *Venstre* nepodařilo politickou podporu moralistů zcela monopolizovat. Všechny politické strany ve Švédsku, snad s výjimkou komunistů, měly alespoň nějaké vazby na svobodné církve a hnutí za střídmost. Toto byl i důvod, proč zde nikdy nedošlo k vytvoření žádné antiklerikální fronty namířené proti křesťanským aktivistům. Jistě, v počátcích SD můžeme sledovat jistou protináboženskou propagandu; ta je však směřována na ustavenou církev a její svazek se státem, a i jako taková postupně slábne a mizí. Je třeba si uvědomit, že alkohol byl z hlediska socialistické ideologie chápán jako nástroj vykořisťování a letargizace dělného lidu tváří v tvář každodenní realitě. Z tohoto úhlu pohledu se tak pozice SD a moralistů nemusí jevit nijak nepřátelsky (viz již zmíněné svépomocné organizace). V rámci švédské SD například dodnes operuje křesťanské křídlo.

Politická aktivita svobodných církví a hnutí za střídmost směřovala vlastně spíše dovnitř, když apelovala na své členy, aby ve volbách vybírali takové kandidáty, kteří budou stát za příslušnými hodnotami, a to bez ohledu na stranickou příslušnost. Tato politika měla z hlediska výsledků obrovský význam především v éře před zavedením proporčního listinného volebního systému v roce 1909. Hlas moralistů často rozhodoval klání mezi dvěma vyrovnanějšími kandidáty [Lindström 1979: 11]. Je zajímavé, že z geografické perspektivy nedochází k úplnému překryvu obou hnutí. Svobodné církve měly zázemí především na jihu země, zatímco hnutí proti alkoholu bylo nejsilnější na severu, nejvíce v jižní části Norrlandu. Samozřejmě i liberálové měli i jiná voličská jádra než příslušníky idealistických hnutí. To dokládá například dominance liberálů ve Västerbotten ve 20. letech, kde postavení svobodných církví bylo jinak velice slabé. V Gävleborgu naopak z moralistů do velké míry čerpali sociální demokraté. Geografický rozptyl moralistických hnutí jistě bránil monopolizaci jejich politického potenciálu jednou politickou stranou [Lindström 1979: 13-14]. Přesto se liberálům alespoň do 20. let 20. století dařilo hlasy od moralistů získávat.¹⁸ Po válce

---

18 Ve 20. letech dochází v rámci liberální strany ke vnitrostranickým sporům. V důsledku již zmíněného celonárodního referenda se v roce 1923 strana rozštěpila na tématu prohibice. Menšinové křídlo odpůrců prohibice

dochází k postupnému rozvolňování vazeb mezi liberály, svobodnými církvemi a skomírajícím hnutím za střídmost, jež samo upadá, když většina jeho cílů byla splněna, a úplná prohibice v této době již nepřipadá v úvahu. V 80. letech podnikají liberálové posun k ekonomickému liberalismu, když morální témata opouštějí postupně již od 50. let. Podobně jako agrární mobilizace na periferii, i kulturně-náboženská tak od 50. let slábne. Potlačení morálních témat napříč stranickým spektrem spolu s růstem menšinových křesťanských proudů povede ve Švédsku k projektu samostatné křesťanské strany.

Norští haugiáni pocházeli vesměs ze širokých lidových vrstev na jihozápadě a západě země. Kulturní odlišnost těchto oblastí je umocněna jazykovým *nynorsk* hnutím a místními dialekty. V Norsku, na rozdíl od Švédska, konzervativci stáli v opozici vůči prohibičním opatřením a SD nijak nejevila zájem o navazování kontaktů. Norským moralistům se tak výrazně zúžilo manévrovací pole a aliance s agrárně-liberální *Venstre* – případně agrární stranou - tak prakticky vycházela jako jediná možná. Politický i společenský vliv nonkonformního křesťanstva a odpůrců alkoholu od druhé poloviny 20. let též klesá. Vazby s tradičními stranami slábnou. Teritoriálně koncentrovaní moralisté se tak již v 30. letech, i díky již zmíněným limitovaným možnostem, uchýlí k projektu samostatné křesťanské strany.

Podobně dánští grundtvigiánští a jiní probuzenečtí kazatelé působili hlavně mezi chudšími obyvateli rurálního Jutlandu. Není tak žádným překvapením, že hlasy nových křesťanských proudů od počátku agregovala též agrárně-liberální *Venstre*. Větší, agrární křídlo stálo v opozici vůči králi i socialistům a zastávalo reformní církevní politiku v duchu probuzenců. Méně početná liberální frakce zastávala radikálnější „jakobínský“ postoj vůči konzervativním institucím monarchie a církve a jevila sklony ke spolupráci se socialisty. Po roce 1905 tak nonkonformisté zůstávají u většinové *Venstre*, která se v prvních třech dekádách 20. století stává dominantní politickou silou. Akcelerující urbanizace nicméně znamenala rapidní pokles její podpory. V 60. letech se strana posouvá více do středu a osvojuje si *catch-all* strategie. V 80. letech dochází naopak k ostrému ideovému vyhranění vůči SD. Neoliberální rétorika vrcholí v 90. letech, poté se *Venstre* opět posouvá do centra, což vede k velkým volebním úspěchům v poslední dekádě. Od 50. let se obecně *Venstre* snaží zaujmout i jiný než tradičně venkovský elektorát; přímo úměrně tedy slábne i napojení na nonkonformní proudy.

Finští laestadiáni a probuzenci viděli tradičního spojence v agrární straně. Obě hnutí měla nejvíce přívrženců v rurálních oblastech na severu. První pokus o organizovanou křesťanskou politiku se odehrál na samém počátku masové demokratické politiky. V roce 1906 byla založena

---

zakládá vlastní Švédskou liberální stranu (*Sveriges Liberala Parti*), prohibicionistická většina se organizuje v Lidovou stranu svobodomyšlnou (*Frisinnade folkpartiet*). Moralisté zůstávají u „svobodomyšlných“. V roce 1934 dochází ke znovusjednocení obou liberálních frakcí pod tradičním názvem *Folkpartiet*. Jednotná podpora moralistů je však již minulostí.

Finská křesťanská strana dělnická, za níž stálo rychle se šířící Hnutí modlitby. Programově strana čerpala z anglického a především německého křesťanského socialismu. V počáteční fázi se zdálo, že by mohla dojít výraznější podpory ze strany vyššího kléru, ale po neúspěšných volbách roku 1909, kdy strana oslovila pouhých 2.8% voličů, došlo k její postupné marginalizaci. Činnost strany byla ukončena v roce 1922, tedy krátce po zavedení prohibičních opatření, s jejichž prosazováním bývala nejčastěji spojována. Hnutí za střídmost se částečně probouzí po prolomení prohibice v roce 1932. V únoru 1946 prosazovalo křesťanské křídlo poválečného odborového hnutí vytvoření samostatné středové strany, jež by apelovala na křesťany bez ohledu na dřívější politické preference, a vytvořila tak jednotnou frontu za znovuzavedení prohibice. Třebaže tato myšlenka měla nemálo sympatizantů, k založení takové strany nakonec nedošlo [Arter 2006: 146]. Jak ještě uvidíme, za založením finské KD stály jiné náboženské skupiny. „Stará“ probuzenecká hnutí zůstala při agrární straně (Straně středu), která od 70. let navíc aktivitu směrem k náboženským otázkám a vnitřním církevním záležitostem ještě posilňuje, neboť si je naléhavě vědoma právě konkurence ze strany nové KD.¹⁹

4. Vznik a vývoj křesťanských stran ve Skandinávii

V době vzniku křesťanských stran ve Skandinávii bylo společensky aktivní křesťanstvo do velké míry mobilizováno tradičními stranami, předně agrárně-liberálními subjekty. K formování náboženských stran dochází obecně v situaci, kdy je pro dané aktivní voličské jádro a příslušné politické elity již dále nevýhodné či nemyslitelné pracovat v rámci existujících politických stran.

4.1. Norsko: Kristelig Folkeparti (KrF)

4.1.1. Geneze KrF

Křesťanská lidová strana (*Kristelig Folkeparti*, *KrF*) byla založena roku 1933 jako vyjádření nespokojenosti s pozicemi křesťanských aktivistů v hordalandské *Venstre*. Jak už název strany napovídá, KrF vzniká v návaznosti na venkovský *kristenfolk*, jehož identita není formována toliko oficiální církví, ale zbožným laickým hnutím. Přibližně polovina dospělé populace v provincii Hordaland (viz příloha č. 4) byla členy nonkonformních církevních struktur nebo hnutí za střídmost. *Venstre* stála na přelomu 20. a 30. let široce rozkročena. Rurální mainstream se dostává do vleku ústředí strany, jež bylo spíše městské volnomyšlenkářské provenience, a zastávalo skeptičtější

---

¹⁹ Na hlubším rozpracování teze o alianci konzervativního laestadianismu se Stranou středu v současnosti pracuje Jaakko Olavi Antila ve své připravované disertační práci "*Politiikka on kirkossa*": *Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978*. Práce má být v nejbližší době obhajována na teologické fakultě v Helsinkách. Pro bližší informace viz <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/21587>.

postoj k hnutí za střídmost. Představitelem této sociálně-liberální orientace byl například předseda *Venstre*, Johan Mowinckel, sám paradoxně vycházející z Bergenské komunální líhne. S prosazováním tohoto názorového proudu v hordalandské stranické organizaci se křesťanským aktivistům dostávalo stále nižších míst na kandidátních listinách [Karvonen 1993: 29-30]. Konkrétním impulzem k založení vlastní křesťanské strany bylo zařazení prominentního křesťanského kandidáta, dosavadního poslance za *Venstre*, Nilse Lavika, na nevolitelné místo kandidátní listiny pro volby 1933. KrF byla spuštěna v září 1933 na biblické škole v Bergenu.²⁰ Tenze uvnitř liberální strany zarezonovaly zvláště výrazně v kontextu dobového napětí mezi sekularizující se společností a obrannými reakcemi části křesťanstva. Různé incidenty a výbušná témata²¹ vedly aktivisty k založení strany jako prostředku kulturní sebeobrany. KrF se však od počátku chápala spíše jako hnutí než strana; užívala anti-stranického diskurzu a vymezovala se proti establishmentu v nejširším smyslu slova. Narychlo podaná kandidátka pro volby do *Stortingu* 1933 vynesla Lavika do parlamentu. V roce 1936 strana opět kandidovala jen v Hordalandském kraji. Tentokrát získala vedle Lavika i druhého poslance. Regionální rámec strana překročila až v roce 1945, kdy se v posledních měsících nacistické okupace skupina prominentních osobností norského veřejného života (nijak nepropojených s probuzenci) přidala k projektu KrF ve snaze politicky stvrdit rozchod s fašistickým pseudo-náboženským barbarismem prostřednictvím přihlášení se ke křesťanskému odkazu a hodnotám. Připojují se i zástupci nových denominací; vedení státní církve však zůstává směrem k projektu zdrženlivé. Zisk 7,9 % hlasů a 8 mandátů v národních volbách naznačil, že KrF už není jen protestním hlasem pietistů volajícího z okolí Hardangerfjordu. Zapojuje se nová generace, nový typ křesťanství ekumeničtějšího (*fellskirkelig*) ražení. Spolu s geografickou diverzifikací přichází i diverzifikace sociální základny, když se KrF stává stranou i pro středostavovské městské křesťany [Madeley 2004: 224].

4.1.2. KrF jako tmel středo-pravých koalic

V roce 1953 překonává KrF hranici 10 % hlasů a v roce 1963, kdy je poprvé od války narušen vládní monopol SD, spolu s dalšími třemi nesocialistickými stranami participuje na menšinové

---

20 Kristelig Folkeparti [http://no.wikipedia.org/wiki/Kristelig_Folkeparti; ověřeno ke dni 30.3. 2012]

21 Je pozoruhodné, jak vyhrocené reakce může ve skandinávských protestantských kruzích vyvolat kus umění. Jak ještě uvidíme, nejedná se pouze o případ Norska, když za jedním z hlavních stimulů k založení křesťanské strany stojí mobilizace vůči "nevhodné" kultuře. Na sklonku roku 1932 bylo oznámeno, že Národní divadlo v Oslu bude uvádět Connelyho *The Green Pastures* (1930). Hra na motivy povídek Roarka Bradforda (1928) vyobrazuje starozákonní biblické příběhy očima mladé afro-americké dívky. To, co dívka slyší v nedělní škole, přirozeně chápe a rozvíjí v rámci jí známému prostředí. Děj se tak například odehrává na plantážích u New Orleans, postavy připomínají všechno jen ne Hebreje a příběhy nabírají fantasktních rozměrů. Odpor vůči hře a liberálním médiím hájícím nedotknutelnost svobody projevu přerostl v masové hnutí konzervativních křesťanů, jež prostřednictvím sympatizujících poslanců vyzvalo vládu k přijetí legislativy proti blasfémii. Mowinckelův kabinet (*Venstre*) však žádný takový návrh zákona nevypracoval a 8 z 9 ministrů za *Venstre* dokonce demonstrativně hru navštívilo [Karvonen 1993: 29]. V křesťanských kruzích bylo toto vnímáno jako další zrada. Nálady rozjitřila též kontroverzní přednáška Arnulfa Överlanda, tehdy prominentního spisovatele a levicového intelektuála, provokativně nazvaná (volně přeloženo) "Křesťanství: desátá morová rána národa".

vládní koalici vedené Johnem Lyngem (*Høyre*). Spolupráce buržoazních stran pokračuje po roce 1965, kdy koalice operuje již s většinovou podporou ve *Stortingu*. Předseda KrF, Kjell Bondevik, zastává v Bortenově vládě (*Senterpartiet*) (1965-1971) post ministra pro církev a školství. KrF obsazuje též ministerstvo sociálních věcí a zabezpečení a ministerstvo pro rodinné a spotřebitelské záležitosti. Po sporech uvnitř koalice týkajících se vstupu Norska do ES a po nesouhlasu KD s podobou potratové legislativy se v roce 1971 k moci vrací SD. S vrcholícími jednáními o přistoupení k ES se prohlubuje rozdělení buržoazního tábora. Bratteliho (SD) menšinový proevropský kabinet však po neúspěšném referendu v roce 1972 sám rezignuje a sestavením dočasné vlády je pověřen nový předseda KrF Lars Korvald. Vzniká tak koalice stran, jež se stavěly proti začlenění Norska do evropských struktur: KrF, *Venstre* a post-agrárníci (*Senterpartiet*) [Madeley 2004: 224]. V roce 1973 se KrF dostává opět do opozice, aby v čase menšinových socialistických vlád z let 1973-81 sílila a v letech 1985-86 spolupracovala na druhé vládě Kåre Willocha (*Høyre*). Na rozdíl od menšinové konzervativní vlády z let 1981-85, stála koalice *Høyre*-KrF-*Senterpartiet* již na většinovém půdorysu. Koaliční vyjednávání z roku 1981 ztroskotala z pozice KrF na neochotě konzervativců zaujmout jasné stanovisko ohledně proti-potratové legislativy. Toto téma nicméně postupně doznívало a KrF spolu se Stranou středu od roku 1983 Willochovu vádu podporovala. 80. léta byla dekádou tzv. konzervativní vlny (*høyrebølgen*). Konzervativci se těšili výrazné volební podpoře, přestože jim zprava ubírala hlasy nastupující neo-liberální Strana pokroku (*Fremskrittspartiet*, FrP). I přes relativní pokles voličské podpory v roce 1985 (8,3 % ve srovnání s 12 % zisky z “opozičních“ 70. let) hrála KrF ve Willochově kabinetu významnou úlohu. Spolupráce tří středo-pravých subjektů pokračovala v 1989–90 za většinové vlády Jana Pera Syse (též *Høyre*).

Od druhé poloviny 90. let voličská podpora strany roste. Ve volbách roku 1997 získává KrF rekordních 13,7 % hlasů (25 mandátů), zastihuje své středové partnery (*Senterpartiet* 11, *Venstre* dokonce jen 6 mandátů) a úspěšně prezentuje svého předsedu, Kjella Magne Bondevika, jako voliči preferovaného premiéra. Zahrnutí *Høyre* do chystané koalice nepřipadalo v úvahu díky jejímu vyostřenému konfliktu se *Senterpartiet* ohledně evropské politiky. První Bondevikova vláda (1997-2000) sice vzniká na výrazně menšinovém půdorysu (45 ze 150), za to se ale těší výrazné podpoře ve společnosti. Norský Gallup z ledna 1998 naměřil KrF 19,7% stranických preferencí.²² První Bondevikovu vládu lze bez nadsázky označit za vrchol křesťanské politiky ve Skandinávii. Tato vládní zkušenost je dokladem dlouhé pouti strany od regionálního morálního protestu po pivotální středovou formaci na národní úrovni. Bondevik byl prvním ministerským předsedou za křesťanskou stranu v celé nordické oblasti vzešlým přímo z povolebních vyjednávání. Vládní koalice vydržela nakonec déle, než se většina komentátorů domnívala. Trvala dva a půl roku, když v roce 2000

---

22 Kristelig Folkeparti [http://no.wikipedia.org/wiki/Kristelig_Folkeparti; ověřeno ke dni 30.3. 2012]

konečně podlehla sporům o energetickou a environmentální politiku (konkrétně pak tlaku socialistů a konzervativců na výstavbu dalších plynových elektráren) [Berg 2003: 43; Madeley 2004: 231-32]. O to větším překvapením bylo, že po 18 měsících socialistického intermezza se Bondevik stal premiérem znovu. KrF dokázala svůj volební úspěch zopakovat, když za 12,4% hlasů obdržela 22 mandátů. Opakovaly se tak povolební vyjednávání z roku 1997, s tím výsledným rozdílem, že Stranu středu nyní vystřídali konzervativci (ti se mezitím opět vrátili na pozici nejsilnější strany na pravici). Druhá Bondevikova středo-pravá koalice (66 z 150) trvala do roku 2005, kdy byla vystřídána socialistickou vládou Jense Stoltenberga. KrF vyšla z voleb 2005 oslabena se ziskem 6,8 %. V zatím posledních volbách roku 2009 klesla dokonce na 5,5 % a její budoucnost je nyní značně nejistá.

4.1.3. Programatika, konsolidace členské základny a výhled do budoucna

Jelikož ústřední soubor témat KrF vždy představovaly hodnoty utvářené křesťanstvím, voličské jádro strany přirozeně tvořili křesťané a od kandidátů na stranické funkce byl požadován písemný závazek věrnosti křesťanské víře. Do poslaneckých lavic velice často usedali učitelé či lidé nějak pedagogicky aktivní, ať už ze státního sektoru nebo z různých teologických škol a seminářů. Za předsednictví Einara Hareideho (1955-1967) ve straně i mezi poslanci jasně dominovaly sociální a křesťanské otázky nad tématy politickými a ekonomickými. Červenou nití politického programu strany byla „ochrana křesťanství v kostelech, ve škole, v kultuře“ [Johansson 1985: 21-22]. Ve středo-pravých koalicích druhé poloviny 60. a přelomu 70. let se KrF snažila primární orientací na zisk ministerstva sociálních věcí zrušit potratový zákon (1964); pro tento krok nezískala však podporu koalice, natož pak více než poloviny *Stortingu* [Berg 2003: 36]. V 70. letech stála KrF v opozici vůči další liberalizaci potratové legislativy ze strany socialistů. Ve stejné době se začala v programatice strany objevovat i environmentální tematika a začal být kladen důraz na zahraniční rozvojovou pomoc. Reprezentovala-li KrF nějaké ekonomické zájmy, pak nejvíce zájmy drobného rolnictva; což je pro norské středové formace obecně typické. Ačkoli strana v roce 1996 zařadila do svého programu odkazy na KD, a snažila se o jistou modernizaci (včetně inkorporace KD do názvu strany), pod předsednictvím Kjella Magne Bondevika (1983–1995) zůstávala klasickou konfesní stranou.

Za Bondevika i Valgerda Svarstada Hauglanda (1995-2004) strana zradikalizovala svůj postoj k ekonomickým otázkám a posunula se blíže k pro-welfare levici [Madeley, Sitter 2005: 20]. Bergová [2003] ve své rozsáhlé studii nicméně dokládá, že na volební zisky neměl tento posun téměř žádný dopad. Úspěchy strany byly dány především umným zacházením s jádrovými tématy (*hjertesaker*) - interrupcí v 70. letech a otázkami financování a fungování mateřských školek a základních škol v druhé polovině 90. let a na přelomu milénia [s. 111-114]. Díky konsistentně drženému image

obránce tradičních hodnot a rodiny a obhajobě restriktivních politik vůči alkoholu a pornografii zaznamenala KrF nárůst podpory i ze strany muslimských imigrantů. Jejich integraci do členských struktur samozřejmě zatím bránila instituce písemného závazku křesťanské víře; ten byl stranickou konferencí zrušen až v roce 2011. V podzimních komunálních volbách (2011) pak bylo v mnoha municipalitách zajímavé sledovat vzájemnou podporu kandidátů KrF ze strany křesťanských i muslimských komunit (třebaže výsledek voleb byl pro KrF fakticky nejhorší v poválečných dějinách). Kromě *Høyre* soutěžila KrF o konzervativní elektorát s FrP, která se snažila například zaujmout například důslednější podporou Izraele; do muslimské komunity rozkročená KrF musela být v této oblasti opatrnější.

Neúspěch ve volbách do *Stortingu* v roce 2009 (5,5%) rozvířil již dlouho čitelný spor mezi konzervativním a liberálním křídlem ve straně. Podpora Dagfinna Høybråtena, předsedy strany, nejvíce známého asi díky úspěšnému tažení za zákaz kouření v barech a restauracích, který ale stranu vedl již v době prvního propadu v roce 2005 (6,8%), se značně ztenčila. Stranou rezonovala kritika jeho údajně "autoritářského" vedení. Za kritikou stála hlavně mladší generace funkcionářů (Inger Lise Hansen, Dagrun Eriksen), jíž vadil především způsob předsedovy vnitrostranické komunikace.²³ KrF stála též hluboce rozdělena v otázce již zmíněného písemného závazku víry jako podmínky pro získání funkce ve straně. Tato instituce nakonec dílem liberálního křídla vedeného předsedkyní poslaneckého klubu Inger Lise Hansen padla.²⁴ Konzervativní většina se poté začala chovat velice nejistě. Høybråten oznámil, že nehodlá na sjezdu v dubnu 2011 obhajovat svůj post (ani kandidovat v roce 2013 do *Stortingu*), a když byly zveřejněny průzkumy stranických preferencí, ve kterých se strana pohybovala hluboko pod 4% celonárodní uzavírací klauzulí,²⁵ hledání nového předsedy se stalo prvořadou otázkou dne. Sjezd nakonec zvolil nejžhavějšího kandidáta na tento post, Knuta Arilda Hareideho, který sice ve srovnání s Høybråtenem neměl tolik politických zkušeností, za to mohl straně nabídnout více manažerský a komunikativní přístup. Hareide představuje jakýsi kompromis mezi konzervativním a liberálním křídlem. Do budoucna zůstává nicméně otázkou, jak se tenze mezi těmito dvěma proudy bude vyvíjet, a jaká bude pozice Hareideho jako svorníku. Jeho prvním testem byly podzimní komunální volby, které, jak už bylo předesláno, nedopadly pro KrF dobře. Parlamentní volby 2013 nejspíše prozradí víc.

---

23 Christian Democrats caught in crisis [<http://www.newsinenglish.no/2010/10/01/christian-democrats-in-deep-crisis/>; ověřeno ke dni 28.3. 2012]

24 Christian Democrats deeply split [<http://www.newsinenglish.no/2010/02/11/christian-democrats-deeply-split/>; ověřeno ke dni 28.3. 2012]

25 Embattled KrF boss quits politics [<http://www.newsinenglish.no/2010/10/03/christian-democrats-leader-quits/>; ověřeno ke dni 26.3. 2012]

4.2. Dánsko: Kristendemokraterne (KD)

4.2.1. Vznik Kristeligt Folkeparti (KF)

Myšlenka samostatné křesťanské strany se v Dánsku mezi křesťany objevovala opakovaně již od samého počátku parlamentarismu (1901). K její realizaci bylo však zapotřebí konvergence příznivého (tedy spíše nepříznivého) společenského klimatu a systémových změn v dánské politice.

Po dlouhém období socialistických vlád (1953-1968) dochází v roce 1968 k vytvoření trojčlenné nesocialistické vlády (konzervativci-*Venstre*-RV). Vláda, v čele s Hilmarem Baunsgaardem (RV), vzápětí provádí kroky, které vzbudí v křesťanských kruzích vlnu hysterie a odklon nonkonformistů od *Venstre*. Výbušnými tématy se stávají legalizace prodeje tiskovin obsahujících pornografický materiál a liberalizace potratové politiky. To, že *Venstre* těmto vládním politikám nebránila, nebylo ani tak výsledkem koaličních kompromisů jako programovou reorientací strany na umírněného městského voliče. *Kristeligt Folkeparti* (KF) byla spuštěna v dubnu 1970 na biblickém semináři Unge Hjem blízko Århusu za přítomnosti funkcionářů norské KrF včetně předsedy Larse Korvalda. Za KD projektem v Dánsku stáli nonkonformní luteráni, grundtvigiáni a členové *Indre Mission*. Jednalo se o přímou reakci vůči sociálně-liberálnímu obratu *Venstre* v kontextu silících sekularizujících tendencí v dánské společnosti. Ve volbách následujícího roku KF nezískává těsně žádné zastoupení (chybělo jí k tomu cca 600 hlasů). Se ziskem 2,0 % hlasů byla nicméně největší neparlamentní stranou. Členská základna (v roce 1972 již přesahuje 7000) pocházela jak z dosud politicky neaktivních křesťanů, tak sympatizantů tradičních stran (*Venstre*). Strana se od počátku profilovala ekumenicky, když vedle sebe stojí pietisté a grundtvigiáni; a před volbami 1973 vystřídal předsedu Jacoba Christensena dokonce římský katolík (dosavadní místopředseda) Jens Møller.²⁶

4.2.2. Přelomové volby 1973

Za naprosto klíčové z hlediska dopadu na dánský stranický systém obecně lze považovat parlamentní volby roku 1973. Dánsko vždy více méně odráželo švédský model pěti stran, když kořeny 4 z 5 těchto typizovaných stran sahají až do 19. století. Rok 1973 znamená obrovské ztráty po etablované straně napříč politickým spektrem a nástup mimoparlamentních či úplně nových subjektů. Celkem 10 politických stran překračuje 2 % celostátní klauzuli a získává zastoupení. Socialisté sice volby vyhrávají, ale ztrácejí více než třetinu mandátů. Výrazně uspěly nové strany – neoliberalní Strana pokroku (*Fremskridtspartiet*) s 15,9 % hlasů, což ji katapultovalo na druhé místo za SD, a strana Centrum-demokraté (*Centrum-Demokraterne*, CD) s 7,8 %, čímž se téměř vyrovnala konzervativcům. Zastoupení získávají i starší strany s předchozí parlamentní zkušeností -

---

²⁶ KD's historie [<http://www.kd.dk/organisation/historie/>; ověřeno ke dni 26.2. 2012]

komunisté (*Danmarks Kommunistiske Parti*) a Strana spravedlnosti (*Danmarks Retsforbund*). KF vyšla z voleb se ziskem 4,0 % hlasů a 7 křesel. Její relativní úspěch je třeba vnímat právě v kontextu oné „revoluce středu“ roku 1973. Odklon od stran establishmentu vede k bezprecedentnímu nárůstu volatility, fragmentaci stranického systému a posunu od umírněného k extrémnímu multipartismu [Brunclík 2008: 189]. Počet parlamentních stran v následujících volbách (1977) vrostl dokonce na 11, aby se postupně stabilizoval na dnešních 9. Měnil se samozřejmě i efektivní počet stran: 3,9 před 1973, 5,1 v 1973, 5,8 v 1977 a 4,9 po 1982 [Brunclík 2008: 187]. To, že se nejednalo jen o jakousi anomálii v jinak stabilním dánském stranickém systému, potvrzuje skutečnost, že nový formát stranického systému zůstává v 80. letech nezměněn a *de facto* odpovídá tomu z roku 1973 (s výjimkou komunistů a Strany spravedlnosti, kteří opět z parlamentní scény zmizeli). Fragmentace systému nicméně nevedla k jeho polarizaci - což lze vysvětlit unikátním fenoménem skandinávského centrismu, tj. nejen praxe dostředivé soutěže, ale soutěže přímo z politického středu. Co do mechaniky se tak stále jedná o umírněný a ne polarizovaný pluralismus, když logika soutěže zůstává více méně stejná [Sartori 2005: 157-159]. Přesto se „nový“ dánský stranický systém řadí po bok mnoha dalších evropských systémů, jež se „rozmrzáním“ *cleavage* struktur mění (srov. kapitola 5.1).

4.2.3. KF v letech 1973 - 2002

Jestliže v roce 1971 byla KF vnitřně ještě značně nekonsolidovanou stranou podléhající počátečním problémům, pak v roce 1973 vystupuje již jako sebevědomá buržoazní středová strana s flexibilním koaličním potenciálem [Pedersen 1998: 259]. Členská základna nadále rostla (v roce 1975 čítala již nad 11 000) a konsolidovala se i síť místních organizací. V předčasných volbách 1975 získala KF další dva poslance. Tehdy se jí podařilo zaujmout nespokojené konzervativní a liberální voliče [Madeley 2004: 227]. V letech 1977-90 se s odlivem tohoto přelétavého elektorátu volební podpora strany usadila mezi 2,5 a 3%, tj. 4-6 mandáty. V letech 1982-88 byla KF součástí prvních dvou vlád Paula Schlüterera (*Konservative*); v obou případech se jednalo o menšinovou koaliční spolupráci konzervativců, *Venstre*, CD a KF. Christensen se stal ministrem pro životní prostředí a severskou spolupráci. Po volbách 1987 se chopil ministerského křesla i předseda KF Flemming Kofod-Svendsen. Neshody uvnitř koalice vyvrcholily v červnu 1988, kdy z vlády odešly KF i CD, aby na jejich místo byla Schlüterem pozvána RV. Luterského duchovního Kofod-Svedsena vystřídal roku 1990 na předsednickém postu mladý učitel Jann Sjursen. Když v lednu 1993 padla čtvrtá Schlüterova vláda, připojila se KF k projektu koaliční vlády vedené SD (SD-CD-RV-KF). Koalici scházely jediný mandát k dosažení parlamentní většiny. Sjursen a Kofod-Svendsen se chopili ministerských křesel. KF v této době (1990-94) nicméně procházela vnitřní krizí. Vedení strany, které podporovalo účast na Rasmussenově vládě, naráželo na odpor velké části členské

základny, a to zejména s ohledem na Maastrichtskou smlouvu a otázku vstupu Dánska do EU (podrobněji kapitola 5.5). Strana „zaplatila“ za vládní angažmá volební porážkou v roce 1994, kdy se ziskem 1,8 zůstala mimo *Folketing*. Po čtyřech letech mimo parlamentní politiku KF znovu překročila 2% uzavírací klauzuli v roce 1998 - 2,5% a 4 mandáty. Volby 2001 přinesly co do zisků téměř totožné výsledky. V říjnu 2002 odstoupil Sjursen z postu předsedy, aby se mohl více věnovat vedení poslaneckého klubu, který příchodem jednoho nezávislého poslance mohla KF nyní formálně ustavit. V čele strany nahradila Sjursena další mladá příslušnice učitelského stavu, Marianne Karlsmose.

4.2.4. *Kristendemokraterne (KD) a hledání nové politiky*

Za předsednictví Karlsmosové (2002–2005) se strana přejmenovala na *Kristendemokraterne* (KD), čímž deklarovala příslušnost k evropské KD tradici. V roce 2003 byl zamítnut návrh starých probuzeneckých skupin na zavedení písemné klausule o věrnosti křesťanské víře podle norského vzoru; tato instituce byla nicméně implicitně vždy vyžadována, což lze doložit např. znemožněním kandidatury jednoho muslimského člena v roce 1994 [Madeley 2004: 234]. V květnu 2003 rezignoval Sjursen kvůli nesouhlasu s vedením strany z pozice předsedy poslaneckého klubu.²⁷ Po opětovném pádu strany pod 2% ve volbách 2005 (1,7%) Karlsmose rezignovala a byla nahrazena další ženou, bývalou poslankyní Bodil Kornbek, pod jejímž vedením strana tendovala k více sekulárnímu středo-levému profilu. Tento zpočátku úspěšně vypadající projekt však nepřinesl ve volbách 2007 kýžené výsledky a KD zůstala bez zastoupení (pouhých 0,9 % hlasů). V roce 2008 byla Kornbek vystřídána publicistou a členem *Indre Mission*, Bjarne Hartung Kirkegaardem, jenž byl naopak reprezentantem pravicovějšího religiózního křídla. KD se pokoušela o programovou obnovu spočívající v návratu k tradičním křesťanským hodnotám. Kornbek ve stejném roce přešla k SD. V roce 2010 se konzervativní poslanec Per Ørum Jørgensen stal členem KD, čímž strana znovunabyla parlamentního zastoupení. Ørum Jørgensen se přirozeně stal lídrem kandidátní listiny pro červnové volby 2011, ve kterých však o svůj mandát přichází - KD získává pouhých 0,8 % hlasů. Ørum Jørgensenův příchod do KD znamenal pro změnu vychýlení ke středo-levému KD kurzu se ztlumenějším moralisticko-náboženským akcentem. Bezprostředně po parlamentních volbách byla navázána spolupráce s novou politickou stranou *Fælleslisten* (doslovně přeloženo "Společná kandidátka") – *single-issue* hnutím za decentralizaci státní správy (především v oblasti zdravotnictví), jež se zviditelnilo v posledních regionálních a komunálních volbách. Pro KD to znamená, že v parlamentních volbách 2015 bude pravděpodobně s touto stranou kandidovat na společné listině. Jestli je toto cesta k znovunabytí relevantního postavení KD z let 1973–1994 zůstává otázkou, podobně jako zůstává otázkou, jaký vliv bude mít spolupráce těchto dvou subjektů

---

27 KD's historie [<http://www.kd.dk/organisation/historie/>; ověřeno ke dni 26.2. 2012]

na rovnováhu obou proudů ve straně. Koalice s *Fælleslisten* se zatím nejvíce podepisuje na zvětšeném důrazu na devoluci nově vytvořených dánských regionů.

4.3. Finsko: Kristillisdemokraatit (KD)

4.3.1. Finská křesťanská liga (*Suomen Kristillinen Liitto, SKL*): vznik strany a první "hubená" léta

Silný vliv komunismu ve finském odborovém hnutí vedl v roce 1958 k těsnému vítězství komunistické Finské lidové demokratické ligy (SKDL) nad socialisty i agrárníky. V 50. letech razili komunisté ostrý kurs vůči evangelické církvi; to se projevovalo masovými výstupy z církve, nejmarkantněji pak právě v komunistických baštách [Sundback 1991: 277-278; cit. z Karvonen 1993: 30]. Ve finském společensko-politickém klimatu tak došlo k proliferační politicky zdůvodňovaného sekularismu a ateismu. Křesťanská SKL byla založena narychlo právě před volbami 1958, a to skupinou lidí okolo helsinského konzervativního aktivisty Olavi Päivänsala. SKL vstupovala do voleb s obecnými tezemi o záchraně křesťanské víry a hodnot; na detailní vypracování vlastního programu nebyl čas, a tak byl v podstatě doslovně přejat program norské KrF [Arter 2006: 146]. Strana získala ve volbách jen něco málo přes 3000 hlasů, což představovalo kupříkladu jen jednu čtvrtinu zisku KrF v samotné provincii Hordaland ve volbách 1933. Přesto SKL disponovala dobrým potenciálem. Päivänsalo netvrdil, že SKL reprezentuje nějaké konkrétní církevní společenství; třebaže mezi zakladateli převažovali sympatizanti novopietistických skupin. Tezemi o sebeobraně křesťanství SKL cílila na hodnotové systémy jednotlivých křesťanů, jichž, alespoň nominálně, nebylo málo. V roce 1979 bylo formálně členy Finské evangelické církve 92% Finů, a dle jednoho dobového sociologického šetření (1975) pouze 4% Finů odmítalo křesťanství fundamentálně jako celek. Dokonce až tři čtvrtiny členské základny komunistické strany formálně náleželo k národní církvi [Arter 2006: 143-144]. Míra aktivní participace na životě církvi však byla obecně velice nízká - mírně vyšší u nesocialistických stran a relativně vyšší u švédské minority – a lze tak říci, že nominální členství ve finské církvi se nijak výrazně nepromítalo do volebního chování. Staletím prověřený vztah tradičního pietismu (*laestadianismu*) s agrarismem navíc znamenal, že uvědomělá aktivní menšina ze setrvačnosti stojí spíše při agrární straně. Oficiální církev se cítila být dostatečně reprezentována nesocialistickými stranami, což znamenalo, že SKL byla ze strany nejvyšších církevních představitelů nepotřebná, a tudíž přehlížená. Společensky aktivní tradiční "high church" vrstva zůstává při konzervativcích [Madeley 2004: 225]; tradičně religiozní švédská minorita samozřejmě volí *Svenska Folkpartiet*. Zřejmě i pro nedostatek finančních zdrojů strana nedostala prostor v médiích, nepodařilo se jí oslovit širší veřejnost a postavila tak kandidáty jen ve dvou obvodech.

Ve volbách 1962 kandidovala SKL již v šesti volebních obvodech - nacházejících se s výjimkou jednoho v jižní části Finska. Strana zvolila strategii *ad hoc* volebních koalic (tu s agrárníky, jinde s

konzervativci). Třebaže výsledný podíl hlasů pro stranu byl téměř šestinásobně větší než v předcházejících volbách, na získání mandátů to nestačilo. Tento neúspěch vedl k roztržce ohledně praxe volebních koalic, odchodu Päivänsala a jeho návratu do konzervativní strany [Arter 2006: 148]. Volební potenciál strany se odvíjel od schopnosti mobilizovat dosavadní nevoliče a schopnosti "přetáhnout" elektorát jiných nesocialistických stran. Ani jedno se SKL v 60. letech nijak výrazněji nedařilo. V roce 1964 došlo sice k dílčímu úspěchu v podobě získání prvního zastupitele na komunální úrovni (Helsinky), ale parlamentní volby 1966 skončily výrazným neúspěchem znamenajícím dokonce odliv velké části dosavadního elektorátu. „Živou vodu“ představoval až nástup středo-levé koalice po volbách 1966 a vyhocení již tak sekularizovaného a radikalizovaného společenského klimatu. V církvi se začíná otevřeně mluvit o krizi, nastupují nová pietistická hnutí a nespokojenost s kurzem levice roste i mezi učiteli na školách (například otázka omezení hodin náboženství). Přílišná centralizace konzervativní strany bránila artikulaci zájmů takto znepokojených křesťanů; ve straně se v opozici vůči vedení profiluje křesťanská frakce, jež navazuje kontakty s SKL. Prvního poslance získává SKL příchodem jednoho z těchto konzervativních poslanců.

4.3.2. 70. léta a prezidentské volby 1979

Díky absenci jakékoli uzavírací klauzule a možnosti uzavírat volební aliance získala SKL ve volbách 1970 prvního vlastního poslance (spolupráce s agrárníky); 1,1% hlasů znamená křeslo pro předsedu strany Raino Westerholma. Výsledek SKL byl však zcela ve stínu nečekaného úspěchu populistické Strany venkova (*Maaseudun puolue*, SMP), odštěpené agrární frakce, jež získala 18 mandátů. V roce 1972 vyhlásil prezident Kekkonen předčasné volby. Důvodem byl rozpad vládní koalice SD a post-agrární Strany středu (*Keskusta*). Mezi lety 1970 a 1972 se počet členů SKL téměř ztrojnásobil (14 000). Konsolidace členské základny i organizačních struktur umožnily poprvé postavit kandidáty ve všech volebních obvodech. SKL se prezentovala jako umírněná konstruktivní opozice s jasně uchopitelnou identitou. Výsledkem byl získání čtyř křesel (4,3 %). V prosinci 1976 strana spolu s konzervativci podpořila návrh rozpočtu na další rok předložený menšinovou středovou vládou Martii Miettunena (*Keskusta*). Podpora vládní koalice v kritické chvíli byla "vykoupena" 22% zvýšením státních příspěvků na rodinu [Arter 2006: 150]. SKL přichází i s proti-alkoholovou agendou. Výměnou za podporu Miettunenových vlád je prosazen zákaz prodeje středně a silně alkoholických piv v supermarketech, zákaz veřejného zobrazování reklam na alkohol a tabákové výrobky a přísnější protipotravní zákon. SKL lobbovala i za jinými stranami zdůrazňovaná environmentální témata a politiku zaměstnanosti [Arter 2006: 151].

V roce 1973 došlo ve Finsku k široké dohodě o posílení prezidentských pravomocí. Silný prezident měl být garantem stability finské demokracie. SKL stála od počátku v opozici vůči

dohodě komunistů, SD, středových formací a konzervativců. V roce 1976 dochází z iniciativy socialistů k oživení této široké „prezidentské koalice“ za účelem znovuzvolení Erho Kekkonena. Výkonný výbor SKL navrhl v lednu 1977 postavit vlastního kandidáta pro prezidentské volby. Návrh byl ještě tentýž rok schválen konferencí. SKL v čele s Westerholmem jako prezidentským kandidátem kritizovala zejména přílišný vliv dosavadní hlavy státu v procesu utváření vládních koalic. SKL obecně čerpala z vymezení se vůči středovým silám a poukazování na jejich spojenectví s prezidentem. Středo-levým vládám, dle SKL, „více záleželo na důvěře prezidenta než důvěře parlamentu“, jak trefně poznamenává Arter [2006: 151]. Soupeření s prokekkenovskou koalicí (153 z 200 poslanců), třebaže předem odsouzené k nezdaru, bylo dobře promyšleným tahem. SKL se mohla a také stala protestní alternativou pro disentuující část navenek jednotného prezidentského tábora. Tímto směrem se vydala zejména část konzervativců a někteří sociální demokraté starší generace [Arter 2006: 152]. Intenzivní kampaň a konvergence všech přítomných faktorů zajistila Westerholmovi 8,8% hlasů, což znamenalo pro SKL relativní úspěch. SKL se tak *de facto* zviditelnila na neuralgickém bodě finské politiky - vztahu k SSSR. Strana nikdy explicitně nezpochybňovala prezidentovy zahraničně politické kompetence a zásluhy, ani nevolala po revizi tzv. Paasikivi-Kekkonenovi linie; přesto byla většinou pozorovatelů snaha strany tento feno-sovětský „bratrský svazek“ zpochybnit implicitně vnímána. Ve volbách do *Eduskunta* roku 1979 sice SKL v porovnání s Westerholmovou kandidaturou virtuálně ztratila (4,8% hlasů), ale v porovnání s předchozími volbami zaznamenala nárůst o 1,5%.

4.3.3. *Kristillisdemokraatit (KD): etablování KD ve Finsku*

Za předsednictví Esko Almgrena (1982-1989) a Toimi Kankaanniemiho (1989-1995) se volební zisky SKL pohybovaly okolo 3 %. Volební pokles v porovnání s relativně úspěšnými 70. léty přišel hned v roce 1983 (pokles z 9 na 3 mandáty) a strana jím v kontextu praxe nadměrně většinového vládnutí ztrácí pozici „jazýčku na vahách“, kterou hrála v letech 1976-1977.

Návrat mezi systémově relevantní formace prodělala SKL v roce 1991, kdy získala 8 mandátů a podílela se na středopravé koalici Esko Aha (*Keskusta*). Nadměrně většinový koaliční půdorys neskýtal SKL příliš možností prosazovat vlastní politiky. Vládní angažmá skončilo pro stranu odchodem, když její předseda Toimi Kankaanniemi v červnu 1994 rezignoval z vládního postu pro fundamentální nesouhlas se schválením smlouvy o vstupu Finska do EU [Madeley 2004: 229]. Vládní epizoda však neskončila volební sebevraždou jako v případě dánské KF; převážně euroskeptický elektorát totiž neměl straně ve volbách 1995 „co vracet“.

Strana velice brzy prošla programovými změnami a nový reformní kurs pod vedením Bjarne Kallise vedl k nárůstu volební podpory; volby 1999 přinesly rekordních 10 mandátů. V roce 2001 změnila strana název na *Suomen Kristillisdemokraatit (KD)*, čímž chtěla deklarovat příslušnost ke

stranické rodině evropských KD stran. Vývoj evropské politiky a příslušných strategií je podrobněji popsán v kapitole 5.5. Zvýšená volební podpora v roce 2003 (z 4,2 na 5,3%) znamenala paradoxně pokles počtu obsazených křesel (z 10 na 7); vysvětlení tkví v samostatné kandidatuře (a v některých obvodech i v nevýhodné spolupráci s konzervativci), tj. bez tradiční volební aliance se Stranou středu [Madeley 2004: 229]. Zhoršené vztahy mezi KD a post-agrárníky byly též jedním z důvodů, proč nebyla strana přizvána k nadměrně většinovým koalicím okolo socialisticko-konzervativního paktu (1999-2003), ani k nadměrně většinovým středo-levým koalicím (2003–2007). V roce 2004 odstoupil Bjarne Kallis z funkce předsedy, aby byl uvolněn pro prezidentskou kandidaturu. Novou předsedkyní se stala Päivi Räsänen. Kallis získal v prezidentských volbách (2006) pouhých 2% hlasů.

V posledních parlamentních volbách lze pozorovat mírný pokles voličské podpory KD: 4,9 % (7 mandátů) v roce 2007 a 4,0 % (6 mandátů) v roce 2011. Po zatím posledních volbách se strana připojila k projektu nadměrně většinové ideově nepropojené koalice pod vedením konzervativce Jyrki Katainena. Motorem koalice je spolupráce SD a konzervativců, již (disponuje celkem 88 poslanci) stačí k prosazení vládních návrhů podpora jakékoli kombinace dvou ze čtyř menších koaličních partnerů. Räsänen se stala ministryní vnitra. Do programového prohlášení vlády přinesla KD i část „své“ agendy, např. zpřísnění potratové legislativy. Ve straně není čitelná žádná výraznější vnitřní tenze, což lze vysvětlit relativně stabilními, třebaže v absolutních číslech malými, volebními zisky.

4.4. Švédsko: *Kristdemokraterna* (KD)

4.4.1. Kristen Demokratisk Samling (KDS): vznik strany a "hubená" léta

Za vznikem švédské KD v roce 1964 stálo několik ožehavých debat ohledně role náboženství ve veřejné sféře. V roce 1963 předložila socialistická vláda školskou reformu znamenající, mimo jiné, zrušení výuky náboženství na základních a její značnou redukci na středních školách. Rozptýlené projevy nesouhlasu dokázala velice brzy agregovat a artikulovat organizace, jež si říkala Křesťanská společenská odpovědnost (*Kristet Samhällsansvar*, KSA). Tato nátlaková organizace od poloviny 50. let lobbovala napříč politickými stranami za umístování křesťanských kandidátů na volitelná místa kandidátních listin. KSA disponovala celonárodní sítí aktivistů, jejímž prostřednictvím rozjela masivní petiční kampaň proti chystaným změnám. Aktivistům se podařilo zmobilizovat i konformní křesťanskou většinu; pod výslednou peticí odsuzující vládní návrh reformy bylo podepsáno na 2,1 milionu lidí. O to větší zklamání bylo, když vláda reformu přijala a výuka náboženství na veřejných školách skončila. Jádro KSA se utvrdilo v tom, že je třeba přijít s vlastním politickým projektem, neboť tradiční nátlakové akce již dřívější zisky nepřinášejí. Předseda organizace Sven Danell zůstal věrný agrární straně, zatímco místopředseda Lewi Pethrus a tajemník Birger Ekstedt byli mezi vůdčími osobnostmi nově vznikajícího Křesťanského demokratického

shromáždění (*Kristen Demokratisk Samling*, KDS). *Raison D'être* nového subjektu byl opět čitelný v kontextu dobového společenského napětí.²⁸

Pethrus (1884–1974), původně baptista, stál u zrodu letničního hnutí ve Švédsku a představoval jakousi duchovní autoritu nové politické strany. Ekstedt, mladý, čerstvě ordinovaný pastor luterské církve s politickou zkušeností z Mladých konzervativců, byl prvním předsedou a lídrem strany až do své předčasné smrti v roce 1972. KDS byla od počátku převážně letničním podnikem, a to právě díky Pethrusovu křídlu sdužovanému okolo plátku *Dagen*. Zaangažováni byli i představitelé svobodných církví (tedy tradiční nonkonformisté 19. století) a baptistů. Zakladatelé užívali kontaktů a rad norské KrF. KDS se zpočátku překládat protest do hlasů nedařilo. Strana sice zaznamenala dílčí zisky na komunální úrovni, obecně však zůstala hluboko za očekáváním svých zakladatelů. Situace se nijak nezměnila ani v 70. letech, již za předsednictví Alfa Svenssona. KDS byla držena "v klinči", když luterskou církví není chápána jako součást církve ale jako zvláštní charismatický politický kroužek; a politickými stranami není chápána jako politická strana ale jako partikulární církevní subkultura. KDS se nedařilo "prodat" ani to, že jako první ze švédských politických stran přichází s explicitně environmentální tematikou; švédští zelení vznikají až v 80. letech a ostatní strany akcentují životní prostředí jen okrajově, pokud vůbec. KDS je krásným indikátorem toho, jak dlouho zůstaly post-materiální konflikty ve Švédsku politicky latentní a zastíněné bipolární soutěží podél *cleavage* práce vs. kapitál. Jak dobově trefně poznamenává Lindström [1979], "*Třebaže mnoho rodičů by své děti rádo vidělo učit se ve škole křesťanským hodnotám, a třebaže mnoho lidí se nesmiřitelně staví proti potratům, odevzdání hlasu KDS je věc příliš nákladná*" [s. 14]. Jistě zde hrál roli psychologický faktor 4 % celostátní klauzule zavedené roku 1971 (viz kapitola 5.2). Navíc, jak již bylo několikrát řečeno, náboženská přesvědčení hrála na severu obecně marginální roli jako faktor volebního chování. Lindström cituje jednu povolební studii z roku 1976, která ukazuje, že eticko-náboženská témata (včetně postoje k alkoholu) vysvětlují pouhých 3% výsledné variace stranických preferencí [1979: 11]. Platí také to, že ti mimo okruh KDS, kteří své kulturně-náboženské postoje také vyjadřovali politicky, byli již dávno zvyklí na liberály, případně konzervativce nebo agrárníky.

Předvolební kampaň roku 1976 se vyznačovala silnou polarizací mezi nesocialistickými stranami a vládou; byla spuštěna anti-socialistická kampaň "Volte pravici". KDS se od této iniciativy

---

28 Hlas moralistů se v roce 1964 zdvihá proti domácímu švédskému filmu „491“ obsahujícímu perverzní sexuální scény (včetně např. znásilnění malé holčičky psem). Film byl sice nařízením vlády z kin stažen, po vystříhání inkriminovaných pasáží byl ale povolen. Ve stejném roce probíhala ve Švédsku debata nad tzv. „peticí sto čtyřiceti lékařů“. Signatáři v ní vyjadřovali svou obavu nad narůstající promiskuitou ve společnosti a nárůstem počtu pohlavních chorob a potratů. Za viníky současného stavu označili liberální školskou politiku. Petice získala podporu KSA i tichý souhlas konformní většiny. Zajímavé bylo též memorandum *Socialstyrelsen* (státní agentury zajišťující téměř veškerý provoz sociálního a zdravotnického systému) o náboženské sektě Maranatha. Agentura v něm instruovala municipality, aby zvážily všechny dostupné prostředky k tomu, aby dětem pod 16 let zabránila navštěvovat "extatická shromáždění" [Johansson 1985: 80]. Toto bylo částí aktivistů KSA, jakkoli byla podpora sekty z jejich strany nevýznamná, vnímáno jako pokus o omezení náboženské svobody [Karvonen 1993: 31-32].

distancovala, na což "Volte pravici" reagovala sloganem "Nevolte KDS, nevyhazujte svůj hlas". KDS následně získala jen 1.4% hlasů, což byl její nejhorší výsledek vůbec. Na počátku 80. let strana renovovala svůj politický program: je opuštěn plošný konzervativní pohled na interrupce ve prospěch modernějšího *pro-choice* stanoviska, jež umožňuje soustředit se na morální apel na úrovni jednotlivce. V roce 1980 KDS podpořila kampaň za "NE" v referendu o další výstavbě atomových elektráren. Výsledek referenda byl z pohledu KDS úspěšný a strana tak investovala značný objem své programové profilace do hledání alternativních energetických zdrojů. KDS navázala kontakty se Stranou středu, s níž již od roku 1978 jednala na téma volební spolupráce. V této době KDS opouští otřepané fráze o vlastní nezařaditelnosti na pravo-levé škále a konečně přimyká ke středo-pravému bloku. Ve volbách 1985 kandidují obě strany pod společným názvem Střed (*Centern*) a získávají 12,6 % hlasů. KDS trvalo přes 20 let, než legitimizovala svou existenci získáním poslaneckého mandátu; Alf Svensson byl zvolen na kandidátce *Centerpartiet* v Jönköpingu.²⁹ Ve volbách 1988 KDS získala dobrých 2,8 % hlasů. Žádní křesťanští demokraté však tentokrát na listinách jiné strany nekandidovali, a tak Svensson o mandát přišel. Vyhledávky do 90. let nebyly nijak růžové. Pod povrchem strany se však již tou dobou odehrávaly jisté změny.

4.4.2. Od voleb 1991 k Alianci 2006

Dlouholetý předseda strany Alf Svensson (1973–2004), sám též z letničního prostředí, byl zodpovědný za, jeho slovy, "*transformaci strany z úzké evangelikální skupiny na stranu inkluzivní, založenou na nedogmatických lidsky-křesťanských hodnotách*" [cit. z Arter 1999: 299]. Tento obrat od konfesionalismu ke KD časově spadá mezi léta 1987 a 1991 [Brommesson 2010: 169]. Do předvolebního programu z roku 1991 strana přejímá standardní "evropské" formulace o inspiraci a východiscích ze společného židokřesťanského dědictví, do voleb vstupuje s pozměněným názvem Křesťansko-demokratická sociální strana (*Kristdemokratiska Samhällspartiet*, KdS) a získává 7,1 % hlasů. Spolu s dalšími nesocialistickými stranami těžila z optimistické nové éry mezinárodních vztahů (kolaps SSSR a jednání o vstupu Švédska do EU) a domácí hospodářské krize, jež byla prezentována jako selhání SD systému vládnutí, regulací a korporativismu [Madeley 2004: 232]. KdS se připojila k menšinové středo-pravé koaliční vládě Carla Bildta (*Moderaterna*) a získala tři ministerstva. Svensson, který se v té době umíšťoval na předních příčkách v žebříčcích popularity, se stal ministrem zahraniční pomoci a rozvoje.

Na listinách strany se v 90. letech začali objevovat i židé a muslimové. Před volbami 2002 dokonce nejvyšší švédský imám doporučoval volit KdS. Jeho argumentace se opírala o to, že v sociální a rodinné politice je KdS z nabízených alternativ hodnotovému systému muslima nejbliže

---

²⁹ Christian Democrats (Sweden) [http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_Democrats_%28Sweden%29; ověřeno ke dni 18.1. 2012]

[Madeley 2004: 232]. Ve volbách 1994 zaplatila KdS (podobně jako dánská sesterská strana) "daň" za vládní angažmá, když spadla na 4,3 %. Osudu dánské KD se však strana vyhnula, když se těsně přehoupla přes uzavírací klauzuli a získala 15 mandátů. Za menšinových socialistických vlád rostl počet členů i sympatizantů KdS. Se vstupem Švédska do EU se KdS v roce 1995 stala plnoprávným členem EPP. Od roku 1996 nosí strana oficiálně název *Kristdemokraterna* (KD).³⁰ Ve volbách 1998 se strana dočkala svého zatím nejlepšího volebního výsledku - 11,8% (42 křesel), čímž se stala čtvrtou největší stranou v *Rigsdagu*, když přeskočila i svého někdejšího středového partnera. V roce 2002 získala KD 9,1 % (33 křesel), obhájila pozici čtvrté strany a pokračovala v opoziční činnosti. V roce 2004 odstoupil Svensson z funkce předsedy ve prospěch již dlouho designovaného nástupce Görana Hägglunda. Odchovanec strany Hägglund měl podporu Svenssona i "své" Jönkepingenské organizace, která měla jako tradiční bašta na chod strany velký vliv. KD se obecně dařilo udržovat hustou síť místních organizací. Navíc, v roce 2005 přesáhla počet 24 000 členů a jako jedna z mála formací zažívá stálý přísun nových aktivistů.³¹ V době Hägglundova nástupu uzrála dohoda o úzké spolupráci nesocialistického bloku pro následující volby. Vzniká tzv. "Aliance pro Švédsko" (*Allians för Sverige*), jež je prezentována jako budoucí vládní koalice. Aliance v srpnu 2006 vydává společné prohlášení s názvem "Více lidí v práci - více statků k rozdělení" (*Fler i arbete – mer att dela på*), které bylo *de facto* koaliční smlouvou. Hlavním bodem KD při jednáních byly daňové úlevy pro rodiny s dětmi. Aliance získala v zářijových volbách 178 z 349 mandátů, čímž byl položen základ minimální vítězné koalici Fredrika Reinfeldta (*Moderaterna*) (M-Fp-C-KD). Třebaže KD vychází z voleb mírně oslabena (6,6 % hlasů, 24 mandátů), získává tři ministerská křesla.

Pod Hägglundovým vedením se KD začala chápat mediálně vděčných dílčích témat typu daně z tučných jídel, školních uniforem nebo kritiky reality shows. Od roku 2009 lze, nicméně, v KD číst zase nové ideové posuny odrážející zejména vnitrostranický vývoj. Na červnovém sjezdu 2009 překvapivě předseda vůbec nehovořil o křesťanských hodnotách. Místo toho neustále zdůrazňoval „průměrného člověka“. V jeho následujících projevech lze vyčíst nové důrazy na negativní svobodu s nezvyklým anti-regulačním podtónem. [Brommesson 2010: 170-172].

4.4.3. Vnitrostranický vývoj a volby 2010

Vládní angažmá znamenalo pro KD samozřejmě řadu kompromisů. Anti-sociální politiky vlády (snížení dávek v nezaměstnanosti a nemocenské) kritizovala část vedení strany v čele se Svenssonem; ten v roce 2009 odchází do EP. Proti Hägglundovi se začala ozývat část staré gardy, jež nebyla s mocenskými vztahy uvnitř koalice příliš obeznámena. Předseda musel navíc čelit silné

30 Historia [http://www.kristdemokraterna.se/VartParti/Historia; ověřeno ke dni 29.1. 2012]

31 Christian Democrats (Sweden) [http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_Democrats_%28Sweden%29; ověřeno ke dni 18.1. 2012]

opozici zprava. Mladí křesťanští demokraté (*Kristdemokratiska ungdomsförbundet*, KDU), tedy organizace, ve které mladý Hägglund sám začínal, se v posledních letech posunula výrazně doprava směrem k ekonomickému liberalismu.³² Předseda KDU Aron Modig se vyjádřil, že chce, aby se křesťanští demokraté stali švédskou *Tea party*.³³ Znamená to, že diskuze nad tradičními etickými otázkami je dnes upozaděna konfliktem mezi, na jedné straně, zastánci centristické strany sociální solidarity a odpovědnosti a, na straně druhé, mladými anti-elitářskými "thacheristy". Například tradiční důraz na rozvojovou pomoc, lidská práva nebo boj proti alkoholu začínají hrát doslova „druhé housle“. Brommesson interpretuje tento obrat jako cestu od univerzalizmu k partikularismu [2010: 173]. Volby roku 2010 naznačily, že do budoucna bude nutné ideologické a programové otázky dále řešit. Současný kurs, který stranu přibližuje programu konzervativců, se volebně příliš nevyplácí. KD klesla na 5.6 % a ztratila 5 mandátů. I tato křesla chyběla Alianci k zisku většiny v *Rigsdagu*. Aliance v čele s Reinfeldtem jako ministerským předsedou pokračuje na těsně menšinovém půdorysu (173 z 349). Prostý pohled na sestupnou tendenci volebních výsledků KD s sebou přináší otázky, jak dlouho vydrží pozice Hägglunda jako svorníku protichůdných zájmů, a jak se spor o identitu strany projeví v následujících volbách.

5. Skandinávské křesťanské strany ve srovnání

5.1. KD v kontextu 'rozmrzáni *cleavages*' a '*new politics*'

V 70. letech lze ve většině severských post-industriálních společností zaznamenat procesy poukazující na konec éry výhradní reprezentace třídních zájmů, a které vedly k tzv. „rozmrzáni“ tradičních *class-based* stranických systémů. „Rozmrznutím“ se rozumí pokles významu tradičních *cleavages*, pokles role politických stran na úkor zájmových skupin a jiných sociálních hnutí (*dealignment*) a vznik *cleavages* nových (*realignment*). Procesy spojené s proměnou elektorátu, zvýšením volatility, oslabením tradičních vazeb na jednotlivé politické strany se ve Skandinávii opravdu zdály korelovat s pozvolnou změnou politických hodnotových orientací směrem k odmítnutí účelové politiky a důrazu na nemateriálních politicko-ideové cíle, jak tyto procesy popisuje Inglehart [1971]. Inglehartem ohlašovaná "tichá revoluce" sice nenastala v takovém rozsahu, ale tzv. postmateriální hodnoty si přinejmenším našly své místo vedle klasických konfliktů [Fiala 2007: 94].

Nejdramatičtěji tyto změny zasáhly Dánsko (srov. 4.2.2), kdy ve volbách 1973 klesla celková podpora čtyř nejstarších stran z 84 na 58 % [Gallagher, Laver, Mair 1992: 100]. Jedním z nových

---

32 Sturesson, Daniel. Högerfalangen har helt tagit över i KDU. In *Svenska Dagbladet*. 2 juni 2011. Available at http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/hogerfalangen-har-tagit-over-helt-i-kdu_6213967.svd

33 http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_Democrats_%28Sweden%29

subjektů byla právě KD(D).³⁴ Dánská "revoluce" měla jistě své předzvyky. Pedersen má za to, že podíl voličů náležících k jednomu ze čtyřech kvadrantů dánské politiky (práce vs. kapitál + centrum vs. periferie jako *cross-cutting cleavage*) se od 50. let změnil natolik, že by bylo zvláštní spíše to, kdyby systém žádnými významnými změnami neprošel [1998: 266]. Relativizovány jsou i dosavadní tradiční koaliční vazby; např. spojenectví SD a RV na konci 60. let. Za předejru "*new politics*" lze považovat i nové dánské a norské levicové subjekty vzniklé v pozdních 50. letech (kritika NATO).

Norský model počal erodovat též v roce 1973, třebaže tento posun byl signalizovaný již postupným pozbýváním predominantního postavení SD a detekovatelným nárůstem volatility. Rok 1973 vynesl v Dánsku i Norsku neoliberální Strany pokroku (FrP) kritizující státní paternalismus, daňový systém a kontroly alkoholu. Tyto strany se ostře profilyovaly vůči *pro-welfare* KD, což bylo vyostřeno ještě jejich protichůdnými pohledy na imigraci a pomoc třetímu světu [Madeley 2004: 228]. Norská FrP jako vyzyvatel celého ekonomického a politického systému, strany disponuje v 90. letech na pravici stejným vlivem jako *Høyre* či KrF.

Švédský stranický systém nezažívá v 70. letech takové překotné změny. S tím jistě souvisí i geopoliticky podmíněné opoždění debaty o účasti na strukturách NATO a ES; a jistě zde hraje roli i vyšší uzavírací klauzule (viz 5.2). Přesto i zde roste volatilita na úkor SD. Ta byla spíše poptávkového (*demand-side*) a vnitro-blokového (*within-bloc*) charakteru, a tak nedošlo k fragmentaci existujícího formátu a proliferační nových politických stran, ale spíše k přeskupování elektorátu v rámci příslušných bloků (nejvýrazněji v nesocialistickém); postupně krystalizující středo-pravý blok byl rozdělen na "nové" otázce jaderné energie. Švédský systém "povolil" až na přelomu 80. a 90. let nástupem zelených, KD a pravicového populismu. Zelení (*Miljöpartiet de Gröna*, MpG) překonávají 4% celostátní klauzuli v roce 1988 a doplňují levicový blok. Volby 1991 zase přinesly úspěch KD(S) a populistické *Nye Demokratier*. Vzestup obou stran lze interpretovat jako protest vůči etablovaným stranám [Wörlund 1992]. Oproti cca 7% voličů v 50. letech, změnila ve volbách 1991 preferovanou stranu téměř třetina voličů [Pettersson 1994: 69]. Pravicově populistický prostor po *Nye Demokratier* v současnosti představují hojně diskutované *Sverigedemokraterna*.

I ve Finsku se v 70. a 80. letech zvýšila volatilita, voličské chování sláblo na třídní podmíněnosti a pětistranický model postupně korodoval. Podobně jako ve Švédsku, i finský systém zaznamenal nové populisticko-protestní, KD a ekologické formace, které snížily zisky konzervativcům, liberálům i komunistům. SKL/KD(F) profitovala z antikomunismu a kritiky Kekkonena. Její

---

34 V této komparativní části budu "konkordantně" užívat zkratk KrF(N), KF/KD(D), KD(S), SKL/KD(F), abych tím abstrahoval od dílčích změn názvů, a umožnil tak přehlednější srovnání napříč časem i jednotlivými systémy. Písmena v závorkách označují zemi, tj. N - Norsko, D - Dánsko, S - Švédsko, F - Finsko.

voličskou banku představovali hlavně nespokojení voliči konzervativců a post-agrárníků. Volební úspěchy třech předchozích KD stran zase nepřímo korelují s krizemi SD vládnutí. Obecně však platí to, že tyto strany získávaly na úkor SD jen jaksi nepřímo. Zdrojovou "oblastí" volebních úspěchů KD byly a jsou středové formace, jejichž zisky na úkor SD (případně konzervativců) v krizových situacích vysoce převyšovaly jejich ztráty ve prospěch KD [Karvonen 1993: 39].

5.2. Institucionální faktory proliferace KD v regionu: příklad Švédska

KrF(N) mohla díky absenci uzavírací klauzule získávat parlamentního zastoupení již od samých počátků strany v 30. letech. Od spuštění první celostátní kampaně v roce 1945 strana nikdy neklesla pod 7%; nejhorší poválečné výsledky přišly až v posledních letech. Od voleb 2005 projevující se sestupná tendence, spolu s patrnou krizí ve straně, prozatím neohrožuje existenci KrF(N) na parlamentní úrovni.

Podobně SKL/KD(F) nebyla volebním systémem nijak výrazněji znevýhodňována. Třebaže si Finsko, na rozdíl od ostatních zemí, ponechalo d'Hondtova dělitele, absence celostátní uzavírací klauzule a praxe uzavírání volebních koalic (a to i na úrovni jednotlivých volebních obvodů) možnosti menších stran výrazně zvyšují. Prvního poslance získala SKL/KD(F) hned ve svých prvních volbách v roce 1970, a to skrze alianci s post-agrárníky. Strana je obecně velmi aktivní ve formování volebních koalic. V poslední dekádě SKL/KD(F) pociťuje jisté disproporční účinky volebního systému; ty nicméně nejsou nijak dramatické.

KF/KD(D) překonala ve svých prvních volbách (1971) 2% uzavírací klauzuli, od prvního mandátu jí však chybělo několik stovek hlasů. Po relativně úspěšných 70. letech přichází éra balancování na hranici volitelnosti. KF/KD(D) se dočasně ocitla mimo *Folketing* v letech 1994-98 a od voleb 2005 do současnosti prožívá zatím nejhlubší krizi, když je naprosto marginalizována, a její zisky nedosahují ani 1%. Institucionálním nastavením nejvíce determinovaná pozice se zdá být čitelná u KD(S).

Švédský institucionální rámec prošel po dlouhých přípravných fázích v letech 1968-75 komplexní institucionální reformou. Z našeho pohledu lze za nejdůležitější označit přechod od bikameralismu k jednokomorovému přímo volenému *Rigsdagu* (z 233 poslanců na 350) a současně příklon k větší proporcionalitě volebního systému (nově institut kompenzačních mandátů). SAP měla do té doby v Druhé komoře (*Andra kammaren*) vždy většinu, která v symetricky bikamerálním systému jistila její predominantní postavení. Co SD k účasti na takové rekonstrukci? Předně zde byl neúspěch v komunálních volbách 1966, který mohl být jakýmsi varovným prstem pro ty, kteří počítali s téměř automatickým vítězstvím v regionálně ukotvené horní komoře. Navíc, proporcionalita je bytostným komponentem švédské politické kultury a historicky i ideovou základní výbavou anti-aristokratické SAP. Tudíž, argumentace ve prospěch bikameralismu byla ve švédském prostředí značně obtížná a

doposavad se halila do hesel jako "propojení s lokální úrovní" a "reprezentace regionů" [Särvlik 2002: 254]. Buržoazní strany variantu jednokomorového *Rigsdagu* podporovaly, SAP doufala v jeho trvalé ovládnutí za podpory komunistů. Sebevědomí SAP vycházelo též z dobového superdůrazu na politiku neutrality v kontextu nového napětí na mezinárodní scéně v roce 1968. Při vyjednávání o uzavírací klauzuli byla SAP nucena hledat středně silnou variantu, která by nepoškodila komunisty, a zároveň ztížila případný nástup neparlamentních nesocialistických stran. Konečným výstupem bylo zvýšení formálního prahu z 2% na 4%. Velkým poraženým těchto změn byla právě KD(S); v 60. letech svůj souboj s klauzulí prohrávala, vždy ale jen těsně. Nyní se její překonání jeví beznadějně, navíc při tak pevném ale zároveň malém voličském jádru (volební zisky z let 1964-82 stabilně oscilovaly mezi 1,4 - 1,8%). Liberálové navrhovali vůči svému středovému "odštěpeneckému" rivalovi dokonce 5% variantu [Petersson 1994: 28]. Pro volby 1985 vymyslela KD(S) spolu s *Centerpartiet* strategii, o které se ještě dlouho poté přeli politici i ústavní právníci. Běžnou praxí bylo, že jedna politická strana předkládala v jednom obvodu více kandidátních listin - např. jednu v městských a druhou ve venkovských oblastech, nebo extra kandidátku křesťanských aktivistů. Hlasy pro jednotlivé listiny se sčítaly a mandáty pak byly přidělovány straně, ne jednotlivým listinám. Strany se tak přizpůsobovaly poptávce a navíc mohly velmi účinně řešit vnitrostranické spory o pořadí na kandidátních listinách. Vzpomeňme jen, jaké téma představovalo sestavování kandidátní listiny v rámci norské *Venstre*, resp. v dějinách KrF(N). KD(S) a *Centerpartiet* přikročily k tomu, že obě pojmenovaly své kandidátní listiny *Center* (Střed). Jejich hlasy byly sečteny a hlasy KD(S) tudíž konečně zhodnoceny (což bylo výhodné pro oba partnery). KD(S) sice vyšla z procesu vnitřní alokace mandátů jen s jedním poslancem z celkových 43, pro stranu to ale znamenalo první poslanecký mandát v své historii. *Center* nebyla klasickou volební aliancí - ve Švédsku jinak zakázanou formou kandidatury – ale *de facto* jednou stranou. Podle většiny ústavních právníků také takto systém musel k *Center* při přepočítávání hlasů na mandáty přistupovat [Särvlik 2002: 255-56]. KD(S) nabyla trvale relevantního postavení počínaje volbami 1991. Zde však již hrály roli spíše výše popsání systémové a strukturální změny.

5.3. Volební geografie a teze o "kulturních periferiích"

Již mnohokrát byla řeč o tom, jakou roli hrál v dějinách KrF(N) Hordaland (viz příloha č. 4), konkrétně pak Bergen. Pozice strany na západě (Vestlandet) zůstaly obecně silné do dnes, nicméně z posledních několika voleb je zřejmé, že hlavní bašty se přesouvají na jih. Ve volbách 2005 získala KrF(N) 18,9% v kraji Vest-Agder, což představuje vzhledem k národnímu průměru 6,8% velmi koncentrovanou podporu (viz tab.).³⁵ Stále tak platí teze o "kulturní periferii" na jihu a západě a její

---

35 Christian Democratic Party (Norway) [http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_Democratic_Party_%28Norway%29; ověřeno ke dni 4.4. 2012]

politické artikulaci [Rokkan 1967]. Výjimku z tohoto schématu (religiózní jihozápad vs. sekulární jihovýchod) představuje maličký Østfold na úplném jihovýchodě, kde se KrF(N) daří držet stabilní podporu. Geograficky i kulturně se Østfold nachází na periférii: řídké osídlení plus specifický dialekt blízký švédštině.

KD/KF(D) se tradičně opírá o řídkěji obydlený a převážně zemědělský pás na západním pobřeží Jutského poloostrova. Podobně jako KrF(N), i podpora KD/KF(D) klesá směrem na východ, je naprosto mizivá v hlavním městě a relativně silná ve východní periférii - v dánském případě se jedná o ostrov Bornholm (viz příloha č. 7). Tradiční oblasti stranické podpory korelují s regionálním rozložením bašt nonkonformních náboženských hnutí a potvrzují tak předpoklad, že skandinávská KD představuje z velké části též regionálně (periferně) podmíněný protest. Norská a dánská KD se ve velkých městech (snad s výjimkou norského Bergenu) a hustěji obydlených oblastech téměř neprosazuje.

U KD(S) lze podobně nerovnoměrně rozloženou a teritoriálně koncentrovanou podporu sledovat do 80. let. Voličské jádro strany tvoří příslušníci historických svobodných církví, letničních, metodistů, baptistů, a evangelikální proud luterské církve. Tyto nonkonformní tradice jsou výrazně zastoupeny v jihošvédském kraji Småland, historicky proslulého silnou pracovní etikou, zbožností a aktivní občanskou společností [Berggren, Trägårdh 2006: 7]. Ze Småland pocházela významná část vystěhovalců do "Nového světa" (např. Minnesota) - zchudlých a vysoce religiózních rolníků s vypěstovanou antipatií vůči oficiální církevní organizaci. Region je dodnes tradiční baštou KD(S), která je zde schopna získávat průměrně 20 a v některých *kommuner* dokonce i 40% hlasů (srov. příloha č. 10). Ze Småland se rekrutuje též významná část stranické elity, včetně např. Alfa Svenssona nebo Görana Hägglunda (oba Jönköping). V Jönköpingu je KD(S) stabilně třetí nejsilnější stranou s jen mírným odstupem za druhými konzervativci. Druhou významnou oblastí KD(S) je rozlehlý a řídko obydlený Västerbotten na severu (srov. příloha č. 10). Volební zisky strany zde opět vycházejí ze silných pozic nonkonformních hnutí. Västerbotten představuje ve všech směrech "periferní oblast"; u hustě osídleného, moderního a centrálně položeného Smålandu je již takové hodnocení problematictější. Volby 1991 přinesly zásadní změnu v tom, že KD(S) z těchto teritoriálních pozic expandovala a dokázala uspět napříč regiony, a to včetně dříve téměř úplně "bílých míst" jako Stockholm a přilehlých oblastech (Södermanland). Volební úspěchy KD(S) v posledních dvou dekadách (především pak volby 1998) samozřejmě také stály na tradiční a většinou ještě zvýšené podpoře v baštovních regionech. Klesající podpora, projevující se od roku 2006 napříč celou zemí, se netýká regionu Bohus län (a Göteborgu) na západě a Ovanåkers *kommun* na středo-východě; tyto oblasti lze přičíst k novodobým baštám strany.

Jestliže volební mapa KrF(N), KF/KD(D) a KD(S - do 1991) do značné míry odráží mapu náboženského nonkonformismu a podpora se soustřeďuje na "kulturních perifériích", SKL/KD(F) je

v tomto ohledu jiná. V Oulu a Lapland (viz příloha č. 9), tj. v tradičních oblastech laestadianismu - jednoho z nejdůležitějších tzv. „starých“ probuzeneckých hnutí ve Finsku - se strana prosazuje jen obtížně. Hlavní bašty tvoří jihovýchodní provincie Kymi a Svatý Michal (Mikkeli); ty sice nejsou součástí finského městského jádra, ale za periferní je lze označit také jen stěží. Karvonen v tomto případě mluví o "semi-periferiích" [1993: 37]. SKL/KD(F) se ale poměrně daří i v "centrálních" (hustěji osídlených) jižních oblastech (Tavastia) a středofinských oblastech (např. municipalita Uurainen). Ve finském případě se zdá, jakoby teze o napojení KD stran na historická nonkonformní náboženská hnutí neplatila. Tomuto "deviantnímu" případu se budu věnovat i v následující kapitole, tentokrát za pomoci Arterovy analýzy elektorátu SKL/KD(F) [Arter 2006].

5.4. Profil elektorátu skandinávské KD: příklad finské SKL/KD

V elektorátu KrF(N) a KF/KD(D) jsou lehce nadreprezentovány ženy, a to spíše starších kohort. Ekonomicky se nejedná o nikterak radikální, ale spíše středové voliče, kteří mají nicméně zájem na udržení rozsáhlého systému sociálního zabezpečení a zvýšení podpor pro rodiny s dětmi, jež v severských sociálních systémech hrají teoreticky spíše podružnou roli.³⁶ S tím souvisí i relativní podreprezentace elektorátu ve vyšších příjmových kategoriích [Karvonen 1993: 38]. Voliči těchto stran zaujímají neutrální (v norském případě v posledních letech mírně pozitivní) postoj k imigraci; což je poměrně zajímavé zjištění, když uvážíme, že se z velké části jedná o muslimy. Voličské jádro KD(S) tvořily také spíše ženy (1982 - 62%) [Johansson 1985: 278]. Rokem 1991 počíná nejen teritoriální "dekoncentrace" voličské podpory KD(S), ale i sociálně-stratifikační rozprostření do celé škály voličských segmentů; často senioři, rodiny s dětmi, ale i příslušníci *upper-middle class*.

SKL/KD(F) byla do roku 1978 stranou více méně marginální, volitelnou ekonomicky marginalizovanými skupinami obyvatelstva: ženy v domácnosti, váleční veteráni, senioři. Podpora dnešní SKL/KD(F) je však poměrně rovnoměrně rozložena mezi různé sociální vrstvy. Ve volebním průzkumu z roku 2003 uváděli voliči (častěji než stoupenci jiných politických stran), že nepovažují zájmy své vlastní profesní skupiny za důležité. Většina voličů SKL/KD(F) se naopak identifikuje někde na kontinuu mezi dělnictvem a drobnou buržoazií: převažují příslušníci nižší buržoazie, nižšího úřednictva, farmáři a manuální pracovníci v jiných než průmyslových odvětvích [Karvonen

---

36 Německo (v jisté míře zobecnitelnosti i ostatní kontinentální země) představuje systém, ve kterém je rodina jak prostředkem, tak cílem sociálních opatření. Stát chrání rodinu a jiné instituce v občanské společnosti, které obratem zajišťují zajištění jednotlivcům (korporativismus). Ve Spojených státech existuje obecně sdílená antipatie vůči státním intervencím, a to jak do sféry rodiny, tak jednotlivce. Jednotlivec je, ideálně, odkázán na své schopnosti na trhu nebo na dobrou vůli rodiny či komunity. Švédsko (v jisté míře zobecnitelnosti i ostatní skandinávské země) je, podobně jako Německo, charakteristické větší mírou akceptace státní intervence, avšak klíčové spojení se odehrává mezi státem a jednotlivcem, a ne státem a rodinou. To se projevuje převahou individuálně definovaných a sociálně nepodmíněných sociálních programů, jež jedince vyvažuje z odkázanosti na rodinný rozpočet či komunitární charitu, a zároveň činí loajálním ke státu [Berggren, Trägårdh 2006: 6]. Rozdíly mezi těmito třemi makropřístupy k sociálnímu zabezpečení ilustruje trojúhelník v příloze č. 2: koalice státu a rodiny v německém případě, státu a jednotlivce ve švédském případě a jednotlivce a rodiny v americkém případě.

1993: 38]. V tomto ohledu se identifikace se stranou odlišuje od jiných finských nesocialistických stran, v jejichž elektorátu je poměrně více voličů hlásících se ke střední třídě. Podpora KD je statisticky významnější u nižší střední třídy, nižšího úřednictva a dělnictva. S dělnickou třídou se ztotožňuje přibližně třetina stoupenců KD [Paloheimo, Sundberg 2005: 180-181, cit. z Dudáková 2007: 25].

Co se aktivního členstva a stranického aparátu týče, Arter [2006] na základě různých data setů vyvrací tezi o straně "starých panen". Páteří SKL/KD(F) dnes podle něj tvoří zejména mladí vzdělaní lidé různých tříd; mezi sympatizanty naopak převažují muži. Mnoho z nich je nějak zapojeno do celosvětového charismatického hnutí, ve Finsku představovaného například letničním pastorem Ylivainiem. Ke "starým" pietistickým hnutím se v současnosti hlásí jen něco okolo 12% voličů strany. Většina elektorátu je, podle průzkumů, jež u vádí Arter, členy evangelické luterské církve, z nichž se však více než jedna polovina identifikuje s novo-pietistickými směry (srov. 3.4.1); v rámci těchto směrů dominuje (téměř 75%!) tzv. Lidová misie (*Kansanlähetys*) - evangelikální misijní hnutí působící při luterské církvi. Menší provázanost SKL/KD(F) se "starým" pietismem odpovídá Antilově tezi o jeho pokračující a dokonce prohlubující se alianci s post-agrárníky (*Keskusta*). Typickým profilem aktivního člena strany je ženatý muž střední třídy, mezi 35-50 lety, praktikující křesťan, člen evangelické církve, novo-pietista, který měl dříve jen chladný zájem o politiku, a pravděpodobně volil jednu z nesocialistických stran, nebo nevolil vůbec [Arter 2006: 159-160]. Ve straně je dominantní laický prvek; podíl kandidujících kněží je minimální. SKL/KD(F) rekrutuje elektorát převážně z nesocialistického tábora, což je zajímavé, uvědomíme-li si, že strana zastávala spíše levicové postoje k ekonomickým otázkám [Arter 2006: 158-159].

5.5. Postoj k evropské integraci a koaliční politika

Přes mnohé podobnosti se severské křesťanské strany donedávna výrazně lišily (a do jisté míry stále liší) v postojích k evropské integraci. Tyto postoje jsou agregátem celé řady problémů od ekonomických, přes konjunkturální politické zájmy až ke komplexu vztahů mezi nabízenou koncepcí národní identity, národní suverenity a demokracie na národní úrovni. Jde tedy o problém daleko širší a zároveň nezakotvený; budu se tedy zdržovat termínu *cleavage*.

Zatímco kontinentální KD stála u zrodu poválečné evropské myšlenky a je spolu se socialisty její hlavní hybnou silou, skandinávské křesťanské strany se od počátku stavěly k integraci svých zemí do evropských struktur negativně. Konzistentně zastávaný euroskepticismus nacházíme zejména u KrF(N), která jako jediná z naší skupiny působí dosud v nečlenském státu EU. V případě Finska a Švédska se mohla (díky dobře známým zahraničně-politickým okolnostem) evropská debata vážněji objevit až na sklonku 80. let. V přístupové fázi (1990-95) zastávaly KD(S) i SKL/KD(F) přísné euroskeptické stanovisko. Po vstupu Švédska do EU začala KD brzy navazovat vazby s

kontinentálními sesterskými stranami a její evropský postoj doznal radikálních změn. Finská SKL zůstala k evropským institucím zdrženlivější a podobný obrat lze sledovat až v posledních letech. V Dánsku byla situace jiná, neboť země přistoupila k ES již v roce 1973.

Koaliční politika severských KD stran se zpravidla orientovala na spolupráci s proevropskými konzervativci, v dánském případě socialisty. Tato skutečnost nevytváří podmínky pro tvrdý euroskepticismus, navíc v situaci, kdy je daná země již členským státem. Jediné dvě antievropské koalice, na kterých participuje severská KD strana, nacházíme v Norsku, a to jako produkt z pohledu KrF úspěšných referend v roce 1972 a 1994. V obou případech se jednalo o spojení stran s kořeny ve staré *Venstre*, tj. *KrF-Senterpartiet-Venstre*.

Když bylo na počátku 60. let v Norsku otevřeno evropské téma, KrF(N) dlouho váhala, jaký postoj zaujmout. Vedení strany zůstalo v přístupu nejednotné až do dubna 1972, tedy 5 měsíců před referendem, kdy se ukázalo, že většina elektorátu strany se staví jasně proti. Velkou roli zde sehrálo zradikalizované mládežnické křídlo. KrF(N) často argumentovala hrozbou oslabení atlantických vazeb. 71% elektorátu strany pak skutečně hlasovalo pro "Ne". Tento postoj se pak na dlouhá desetiletí více méně zakonzervoval [Madeley, Sitter 2005: 21]. Projekt EEA (= EU+EFTA) představoval zajímavou kompromisní možnost pro KrF(N) i druhým referendem (1994) rozdělené SD. Z pohledu KrF(N) znamenal vymezení se a) vůči *Høyre*, kteří ho odmítají jako málo progresivní i b) tvrdší euroskeptické linii (Straně pokroku, Straně středu). Především pak *Senterpartiet* představovala nebezpečného soupeře, neboť zaujímala podobný profil jak v pravo-levém schématu, tak štěpení centrum vs. periferie. Volby 1993 navíc ukázaly, že Strana středu dokázala mnohem lépe soustředit protievropské hlasy. V této situaci si nemohla KrF(N) dovolit ze svého euroskepticismu slevit. V následujícím „klání“ roku 1997 dokázala KrF(N) svého rivala a zároveň největšího spojence výrazně porazit. Vzniká již zmíněná druhá euroskeptická koalice stran staré *Venstre* pod vedením KrF(N). První (1972-73) i druhé (1997-2000) menšinové vláde euroskeptického středu předcházely pád středo-pravých koalic vedených konzervativci; v prvním i druhém případě se na jejich konci výrazně podepsalo manévrování KrF(N). Obnovená středo-pravá spolupráce s konzervativci v letech 2001 až 2005 pak spíše než k otupení euroskeptického postoje vedla k upozadění evropské otázky jako celku; důvodem bylo neobvykle silné postavení KrF(N), jež nebyla nucena dělat zásadní koaliční ústupky [Madeley, Sitter 2005: 22]. V současném programu strany na léta 2009-13 je jako jedna z priorit (třebaže držena v pozadí za jinými tématy) uvedeno nečlenství Norska v EU.³⁷

Finská SKL/KD pracuje též s převážně euroskeptickým elektorátem. Do roku 1995 zastávala strana tvrdou linii odmítající členství v EU. V roce 1994 opouští na protest vůči pro-členskému

---

³⁷ Politisk program [<http://www.krif.no/ikbViewer/page/krif/politikk/politisk-program>; ověřeno ke dni 10.4. 2012]

stanovisku nadbytečně většinovou středo-pravou koalici. Od roku 1995 nicméně ve Finsku politizace evropské otázky uvádá, především pro to, že vystoupení Finska z EU (i díky připravovanému členství v měnové unii) již není životaschopnou alternativou. SKL/KD(F) na toto reaguje, opouští tvrdou linii a omezuje se na kritiku eurofederalismu a dalšího prohlubování integrace. V roce 2001 se strana přejmenovala na *Kristillisdemokraatit* a pomalu začala proměňovat svou rétoriku až k omezené podpoře evropského projektu i měnové unie; třebaže s mírnými výhradami (jako například, že konvergenční kritéria by měla zahrnovat i nezaměstnanost). Tato názorová eskapáda SKL/KD(F) měla své pragmatické důvody. Opět zde hraje roli Strana středu, jež je co do vztahu k EU před rokem 1995 rozdělena, a nakonec u ní převáží prointegrační postoj. SKL/KD(F) odchází v roce 1994 z vlády vedené právě Stranou středu, která euroskepticismus tlumí z důvodu spolupráce s konzervativci. SKL/KD(F) tak na dlouhou dobu monopolizuje pozici jediného anti-evropského hlasu; která ale zároveň znamená ztrátu koaličního potenciálu, neboť prioritou následujících vlád se stává vstup do EMU [Madeley, Sitter 2005: 22-23].

KF/KD(D) zastávala vůči evropské integraci vždy jakýsi smíšený přístup, který dobře balancoval mezi heterogenními stanovisky členské základny. V roce 1973 uzurpovaly anti-evropský diskurz jiné (nové) strany, a tak vedení strany mohlo zaujmout umírněný postoj pro členství v ES. Podobně rezervovaný, až pasivní, postoj zaujala strana k Jednotnému evropskému aktu (1985). Debata o Smlouvě o EU proti sobě postavila někdejší poslanecký klub a vedení strany, když stranický aparát dával jasně najevo své kritické postoje. Maastrichtskou smlouvu následně v referendu podpořilo pouhých 36% elektorátu KF/KD(D). Konzistentně negativní postoj zaujímá strana k EMU. Do referenda o přistoupení Dánska k měnové unii v roce 2000 šla KF/KD(D) (pod Sjursenovým vedením) s jasným signálem od sjezdu k unii nepřistoupit (196 vs. 111 delegátů). Soft euroskepticismus KD se ukázal být postojem velice pružným a dobře tvárným tváří v tvář vyjednáváním v rámci exekutivních koalic, jejichž byla KF/KD(D) členem. Podobně jako KrF(N) a SKL/KD(F), i KF/KD(D) se nachází v blízkosti velkých proevropských koaličních partnerů, a to zprava i zleva. KF/KD(D) spolupracovala jak na středopravé (1982-1988), tak středolevé (1993-94) proevropské koalici. Vymezení se vůči SD v případě Maastrichtu znamenalo pro stranu v následujících volbách fiasko. Negativní postoj vůči EMU v roce 2000, tentokrát již z opozičních řad, straně žádný nový elektorát nepřinesl [Madeley, Sitter 2005: 23].

Vedení KD(S) od počátku evropské debaty v 90. letech zaujímal otevřeně proevropské stanovisko, a to nejen ke členství Švédska v EU jako takové, ale i k EMU. Zvnějšku jasně čitelná pozice nicméně stála na názorově vnitřně roztržité členské základně. Svenssonovo vedení si již od konce 80. let uvědomovalo protikontinentální nálady řadového členstva a také se je na stránkách stranického tisku pokoušelo mírnit – byť spíše neúspěšně. Obrovský impulz představovala pro vedení volební expanze v 90. letech, která přinesla KD(S) heterogenní voličskou základnu

přesahující dosavadní konfesní a teritoriálně-protestní rámec. „Ztráta“ 3% ve volbách 1994 by se dala chápat i jako částečný odliv této tradiční skupiny nyní nespokojené s kulminující proevropskou politikou. Euroskepticismu bránila právě vládní spolupráce s konzervativci (1991-94) - vstup Švédska do EU byl hlavním cílem Bildtovy vlády. Dnešní KD(S) lze považovat dokonce za euro-federalistickou stranu. Za podmínky další integrace však strana klade autonomii vysokých švédských standardů sociálního zabezpečení a environmentální politiky [Madeley, Sitter 2005: 24].

Jistá část variace evropských politik skandinávských KD stran může být jistě vysvětlena postojem elit: dánský euroskeptik Sjursen vs. švédský eurofederalista Svensson. Velkou roli zde však též hrálo vymezení se vůči více či méně proevropské levici i pravici (nejmarkantněji finská SKL/KD(F) v roce 1994). Na druhou stranu, KD stranám mobilizace proti EU nemůže stačit – už jen kvůli tvrdé konkurenci ze strany anti-evropské linie radikální levice (v případě Norska Strany středu) - a jsou tak nuceny soutěžit i o proevropské voliče [Madeley, Sitter 2005: 20-21]. Jak je to ale s postojem převážně euroskeptického elektorátu? Mohou být vysvětleny protestantismem jako nezávislou proměnou? Tradičním luteranismem jistě ne, neboť představitelé národních církví vstup do evropských struktur vždy vehementně podporovali [Sundback 2008]. Pro menšinové proudy nicméně mohla EU představovat jakýsi moloch "třech K": katolicismu, kapitalismu a konzervatismu – tedy tradic, které z liberálů vzešlí pro-welfare pietisté mohli považovat za problematické. Ve švédské KD naopak operovala silná letniční skupina (včetně Svenssona), která již ze samé podstaty hranice nerespektujícího pentekostálního hnutí nechovala takové nacionální či protikatolické postoje. KD(S) dokonce jako první politická strana v regionu získala statut pozorovatele EPP (1991); a to dokonce ještě před dánskými, švédskými a finskými konzervativci (1993). KD(S) také jako první z křesťanských stran změnila svůj název na *Kristdemokraterna* (1996) a se vstupem Švédska do EU se stala se prvním plnoprávným členem EPP z těchto stran (1995). KF/KD(D) i SKL/KD(F) se staly plnoprávnými členy EPP až později (2004).

6. Křesťansky orientované politické strany v Estonsku a Lotyšsku

6.1. Lotyšská a estonská KD: předpoklady a teze

V dějinách pobaltského luteránského prostoru *chybí výraznější křesťansky orientované politické proudy*. Nabízí se hned několik navzájem protkaných fenoménů, jež by mohly aspirovat na možné vysvětlení této skutečnosti:

1) upozadění *cleavage* stát vs. církev se všemi již uvedeným charakteristikami severských zemí (absence silné anti-klerikální fronty, těsná vazba církve a státu, apod.)

2) absence výraznějšího kulturně-náboženského rozměru *cleavage* centrum vs. periferie ve prospěch rozměru národně-emancipačního; jež bude jistě silně určován nesamozřejmostí vlastní státnosti a nutnosti jejího politického zabezpečení.

3) charakteristická zkušenost post-komunistických zemí, kde konjunkturální faktory, ale i sama logika ekonomické transformace sociálně dirigistických systémů nevytvářejí podmínky pro rozvinutí úspěšných KD stran.

6.2. *Cleavage* stát vs. církev

6.2.1. *Ve stínu "budování národa"*

Zakotvení luterské reformace v pobaltských teritoriích bylo dílem pruských knížat v situaci mocenského vakua vzniklém po Řádu livonských rytířů. V souladu s dobovým *cuius regio, eius religio* a převody církevního majetku do světských rukou se konstituuje klasický model *Territorialkirche*³⁸, kdy je církev zřizována a sponzorována zemskými pány. Podobně jako v německých a jiných evropských zemích vznikají i v Revalu (Tallinnu), Rize, Estonsku, Livonsku, Öselu, Kuronsku a Piltenu luterské monokonfesní aristokraticko-ekleziální útvary [Anderssen 2009: 37-39]. Estonsko v 16. a Livonsko v 17. století se dostávají pod vliv a centralizačně-absolutistický nárok švédské koruny. Na konci 17. století jsou církve baltských území (kromě Kuronska a Piltenu) integrovány přímo pod struktury Švédské církve. Nástup Ruska v oblasti (1710) znamenal decentralizaci, obnovení vlivu německé šlechty a obnovení teritoriálních církví. Až do konce 18. století jevil Petěrburg pramálo zájmu o dění uvnitř baltských provincií, natož pak v luterských církvích. Ruské impérium bylo multi-náboženským státem, který udržoval pravoslavný monokonfesní profil jen v centrálních oblastech. V roce 1795 byly následkem třetího dělení Polska do baltských provincií začleněny i Kuronsko a Pilten. K centralizaci došlo až za Mikuláše II., když jsou v roce 1832 teritoriální církve integrovány v Ruskou luterskou církev [Anderssen 2009: 43]. Odpor šlechty doprovázela apatie, ba i podpora sloučení ze strany lidu, neboť ten je naladěný proti privilegiím německých aristokratů. Neobjevuje se zde antiklerikální propaganda liberálů, neboť, zjednodušeně řečeno, liberální (luterská) církev působí v rámci konzervativního (carského) režimu. Liberalismus v Lotyšsku a Estonsku tak více než sekularismus znamená nacionalismus. Proticírkevní osten pobaltské všennárodní politiky není antiklerikální, ale anti-germánský; a tak vymezování se lidových vrstev vůči ustavené „*Herrenkirche*“ je daleko více produktem etnicko-jazykového rozměru *cleavage* centrum vs. periferie, než *cleavage* stát vs. církev. Estonské a lotyšské národní hnutí se, na rozdíl například od českého, nevytváří v opozici vůči "oficiální" konfesi. Toto je vysvětlení, proč s nástupem masové a zájmové politiky po roce 1905 (včetně

---

38 V literatuře též "*Landeskirche*", "*Provincial church*", "*stadtsche Lokalkirche*", "*stadtsche Gesamtkirche*".

meziválečného období) křesťanský blok (ať už různé křesťansko-národní či křesťansko-agrární formace) nemá v sousedství politického agrarismu a SD valné šance na výraznější volební úspěch.

Na estonské konzervativní městské i venkovské voliče byla orientována Křesťanská lidová strana (*Kristlik Rahvaerakond*, EKR). Tato strana byla silně napojena na luteránskou církev a duchovenstvo. V první polovině 20. let byla schopna získat 8 poslanců; volby roku 1929 však potvrdily klesající zisky strany (4 mandáty) i klesající význam linie stát vs. církev tváří v tvář prohlubující se parlamentární a obecně systémové krizi v Estonsku. V krizových obdobích EKR tendovala ke spolupráci se stranami liberálního středu.

Lotyšský křesťanský blok se naopak sestával z několika přibližně stejně silných formací, které byly orientovány spíše křesťansko-nacionálním směrem. Lotyšská křesťanská pravice byla tvořena Křesťanským svazem, Latgalským svazem a Křesťanskými nacionalisty [Hloušek 2002]. Kvalitativně se nejednalo o KD strany (jimž se více blížila EKR): Křesťanský svaz Gustavse Reinhardse například nereprezentoval toliko pozice církve, jako německých baronů, a šlo tak spíše o klasickou konzervativní stranu tendující k organizaci na honorační bázi. Křesťanský "element" lze zase jinak sledovat v lotyšském Latgalsku.

V rámci celolotyšského stranického systému zaujímá latgalský a v menší míře i zemgalský subsystém zvláštní postavení. Neformuje se zde jedna regionalisticko-autonomistická politika, a to z prostého důvodu, že samo připojení k Lotyšské republice je vnímáno jako politická výhra; reálně totiž "hrozilo" zůstat součástí Ruska (historicky součástí zaostalejší Vitebské gubernie). V převážně ŤK regionech poznamenaných úspěšnou polsko-litevskou rekatolizací (na rozdíl od Kuronska a Vidzemska) se formuje hned celé spektrum regionálních stran, které v podstatě kopíruje rozčlenění lotyšského stranického systému, a jehož jednotlivé komponenty jsou na centrální úrovni schopny kooperovat s lotyšskými ideologicky odpovídajícími protějšky. Odlišnost od lotyšského systému, a to hned výraznou, představuje splývání politického katolicismu s agrarismem, jež mělo mocný předobraz v sousední Litvě. Dochází k vytváření paralelních struktur a společenských organizací (i když o dokonale strukturované pilarizaci řeč být nemůže). Křesťansko-agrární tábor mobilizuje podél *cleavage* stát vs. ŤKC. Konflikt není nijak výrazný, ale projevuje se například spory o vlastnictví kostelů. Je nicméně zřejmé, že sama existence regionálních subsystémů je odvislá od teritoriálního konfliktu, čemuž se budu věnovat v jedné z následujících kapitol. Latgalská křesťanská zemědělská strana a Zemgalští křesťanští rolníci fungují v rámci silného lotyšského agrárního bloku dominovaném Zemědělským svazem (*Zemenieku savienība*) a ne v rámci již zmíněného konzervativně-nacionálního křesťanského bloku. p. Francis Trasuns sice zakládal Latgalské křesťanské zemědělce (*Kristeigo Zemniku Partija*) s myšlenkou přísně konfesní strany, pod vedením biskupa Jazepse Rancánse však dochází k oné symbióze s agrárním mainstreamem, jež straně zajistila postavení nejsilnější latgalské formace se ziskem okolo 8% v celostátních

volbách.³⁹

V éře nezávislých republik - ať už za demokratických nebo konzervativně-autoritářských režimů - dochází k vytvoření organické vazby mezi luterskými církvemi a nacionálním étosem. V této době lze mluvit o "národních církvích". Reorganizace baltských luterských církví probíhala ve spolupráci se Švédskou církví; konkrétně arcibiskupem Söderblomem, který sám vysvětil jednoho estonského a jednoho lotyšského biskupa a angažoval se i při rekonstrukci litevské luterské církve [Kahle 1979: 222]. Tyto kontakty končí s nástupem Sovětů, deportací německého a emigrací švédského obyvatelstva a kléru. Evangelické církve ztrácejí svou integrační funkci a pod tlakem chruščevovské ateistické propagandy pozbývají postavení církví národních.

6.2.2. Evangelické luterské církve za komunismu

Model teritoriální (či národní) církve je značně citlivý na "bohulibost" sekulární autority. Když pruským knížatům (a poté i politickým stranám) záleželo na rozvoji "svých" církví - a motivace teď ponechme stranou - nemusely církve vynakládat výraznější politické úsilí na obhajobu svých zájmů. S komunistickými sekularizátory a protináboženskou propagandou se církve dostávají do nezvyklé situace, kdy světská autorita nejenže o jejich rozvoj nestojí, ale dokonce vyžaduje spolupráci na jejich vlastní likvidaci.

Nejprve byly luterské církve ochromeny Hitlerovou akcí *Heim ins Reich*, kterou ztratily významnou část německého duchovenstva [Hoppenbrouwers 1999: 163]. Dvojí "příchod" Sovětů pak znamenal, že značná část etnicky lotyšského a estonského kléru a inteligence raději zvolila exil. Následná genocida baltského obyvatelstva dopadla tvrdě na ty nekonformní kněze i věřící, kteří zůstali.⁴⁰ Torza evangelických církví upadla do hluboké kolaborace. K mobilizaci podél *cleavage* stát vs. církev nedošlo jednoduše proto, že a) samy církve žádné požadavky nevznášely, b) nebyla žádná jiná skupina, které by za autonomii církví výrazněji bojovala.

Složitou otázkou - jdoucí za rámec této práce - je samozřejmě, proč se luterské církve nestávají páteří odporu jako katolická církev v Polsku či Litvě. Latentně bylo již poukázáno na kontrast mezi modelem teritoriální církve a trans-teritoriální supraekleziální organizací s centrem ve Vatikánu. Možná vysvětlení musí ale vzít v potaz i následující: a) ženatí luterští faráři byli více zranitelní a manipulovatelní, b) nízký počet byt' i formálního členstva v Lotyšsku a Estonsku; třebaže počet těch, kteří se deklarují za luterány, je několikanásobně větší než počet členů (zde nápadný kontrast se skandinávskými zeměmi, kde počet formálního členstva několikanásobně převyšuje počet těch, kteří se deklarují za křesťany). V Polsku a Litvě nejenže státní útoky na církve vzbuzují nevoli

39 The Catholic Church in Latgale [http://latgaleresearch.com/index.php/religion/catholic_church; ověřeno ke dni 9.3. 2012]

40 Jestliže před válkou bylo v Lotyšsku 280 luterských kněží, v roce 1945 jich slouží pouhých 66. V 60. letech se po návratu ze stalinských pracovních táborů jejich počet ustaluje na 100. Dalšímu nárůstu bránily kvóty na teologické fakultě [Sapiets 1988: 244].

věřících, ale sama církev se jako jediná autonomní paralelní struktura stává základnou národního protirežimního hnutí. K tomuto propojení dochází v Lotyšsku a Estonsku až na sklonku 80. let v kontextu *Perestroiky* a náboženského probuzení.

70. a 80. léta znamenala jisté uvolnění ve vztahu k církvím. Byly povoleny oslavy různých výročí – např. oslava 800. výročí christianizace Lotyšska (1986). V rámci *Perestroiky* byl povolen návrat části internovaných křesťanských disidentů, apod. Náboženské povědomí během 80. let stoupalo a korelovalo s nárůstem nacionalismu. Od roku 1985 všechny hlavní denominace zaznamenávaly masu nových konvertitů. Jako bylo ve 20. letech v uměleckých kruzích nekonformní nebýt členem církve, bylo naopak v 80. letech členství v církvi známkou politického protestu [Hoppenbrouwers 1999: 162]. V Lotyšsku se v roce 1987 evangelická církev pod tlakem mladých reformních kněží a široké vrstvy farníků transformuje v hnutí za lidská práva, čímž se dostává do konfliktu se sovětskými ale i vlastními církevními autoritami v čele s konsistoří a arcibiskupem. Dochází zde i k propojení s klasickým politickým disentem. Tím, že tyto reformní skupiny dokázaly tlumočit své požadavky ryze křesťanským a zdánlivě apolitickým jazykem, dostalo se vedení církve pod obrovský tlak mezinárodního luteránského společenství.⁴¹

V Estonsku byla atmosféra poněkud méně napjatá, čemuž jistě v roce 1987 napomohl nástup proreformního arcibiskupa majoritní evangelické církve. V roce 1989 vznikla estonská ekumenická Rada církví, která se (včetně pravoslavných představitelů) shodla na reformách týkajících se náboženského provozu a praxe a společně je tlumočila předsednictvu estonské komunistické strany. [Sapiets 1990].

Církevní disent v Pobaltí tak na sklonku 80. let doplňuje environmentální a historicko-národovecké protestní proudy. Éra 1990-92 pak byla pro církev z hlediska jejich vlivu i zájmu věřících euforickou. Odpověď na to, proč v této době nedošlo k výraznějšímu prosazení relevantního KD proudu je úzce spjata s charakteristikami tranzitivních a post-tranzitivních systémů, jimž je věnován značný prostor níže v textu.

6.3. Kulturně-náboženský rozměr *cleavage* centrum vs. periferie

Hlavní osu mocenského zápasu v baltských guberniích - chceme-li, tak osu centrum vs. periferie -

---

41 Počátky nonkonformních skupin v lotyšské církvi lze spatřovat již v první polovině 80. let. V roce 1987 je nejviditelnější představitel tohoto hnutí, tehdy ani ne čtyřicetiletý Modris Plate, na doporučení místního sovětu uvolněn z prosperující Kuldīžské farnosti. Proti rozhodnutí se postavila celá farnost, výrazná část duchovenstva včetně vedení rižské teologické fakulty i například disidentská skupina Helsinky '86. V červnu 1987 založila skupina předních církevních představitelů včetně Plateho skupinu "*Znovuzrození a obnova*", jež deklarovala úsilí "*otevřeně chránit právo Lotyšů vést křesťanský život*". Kněží se účastní akcí politicko-národního a environmentálního disentu. Vedení církve reaguje tvrdě, staví reformisty mimo službu a odebírá souhlasy k pedagogické činnosti. V tisku jsou nařčeni ze špionáže, svobodného zednářství a černé magie. V rámci *glasnosti* zaslal litevský katolický a lotyšský luterský disent 11. září 1987 dopis samotnému Gorbačevovi s požadavkem na právo na svobodnou prezentaci náboženských pozic v tisku, které mělo být zaneseno do ústavy Lotyšské SSR. Reakce Moskvy byla taková, že na hnutí nijak nereagovala. S jistou setrvačností za neutrálními postoji sovětského centra tak začaly pookřívát i vedení místních církví [Sapiets 1990: 238-247].

tvořil tradičně konflikt mezi centralizačním tlakem carského Ruska a lokálně-konzervační snahou baltických Němců. Z pohledu dlouho pasivního místního etnického obyvatelstva a jeho politicko-náboženských projevů je pak nasnadě sledovat primárně vztahy s německými velkostatkáři. Jedná se zde o klasické štěpení mezi centrem a periferií, jež nelze volně zaměňovat s konfliktem mezi městem a venkovem; a to z toho důvodu, že města ovládající německá vrstva má hospodářský zájem především na venkově. Konflikt s druhým, tj. ruským centrem nabývá na intenzitě až v závěrečných dekádách 19. století a podobně jako v prvním případě jsou náboženské projevy tohoto konfliktu silně predeterminovány dimenzí nacionální. Následující analýza stojí na pracovním předpokladu, že národní hnutí jako celek představují vzednutí na periferii, tj. bez další vnitřní diferenciaci.

Národní revoluce v baltických guberniích probíhala vzhledem k řadě desintegračních faktorů opožděně: německo-baltská a ruská nadvláda, strnulost stavovského zřízení, samoděržaví, neexistence jednoho správního celku a rozdílná hospodářská a sociální dynamika těchto oblastí. Německá autonomie v rámci ruské správy, a skrze ni pronikající osvícenské myšlenky a romanticko-paternalistický zájem o kulturu a jazyk staletí porobeného lidu, vedla k tlaku na relativně brzké zrušení nevolnictví (1816-1819), zvýšení gramotnosti a emancipaci místních jazyků. Kritika nevolnictví a impulzy ke studiu jazyků pocházely podstatně také z kněžských řad.⁴² Další transformace poddanských vztahů byla řešena po etapách během první poloviny 19. století tzv. pruskou cestou, kdy osvobození rolníků od roboty nebylo doprovázeno možnostmi zakoupení půdy. Situace zámožnějších rolníků se sice zlepšila, pro většinu poddaných však změny neznamenalý fakticky nic. Výsledkem byly četná lokální selská povstání [Švec 1996: 118, 122].

Lidové antipatie vůči privilegiím konzervativního velkostatku se v náboženské sféře projevilý rostoucím počtem tzv. Herrnhutských společenství inspirovaných hnutím Moravských bratří, které na území baltických provincií působily již od první poloviny 18. století. Jejich nezávislý a rovnostářský charakter představoval vymezení se vůči „německé“ *Herrenkirche*; třebaže „ochranovští“ nevytvářejí paralelní struktury a nadále fungovali v rámci evangelických církví. K vytvoření masivní *low church*, která by měla ambice rekonfigurovat stávající instituce, zde nedochází. Na začátku 40. let 19. století se k ochranovským hlásilo něco okolo 30 000 Lotyšů a Estonců. Značná část obyvatelstva v té době raději volí přechod k pravoslaví (do poloviny 19. století 70 000 až 90 000). Přestupy byly vyvolány sliby carských úředníků o přidělení půdy. V druhé polovině 19. století se činností zahraniční misie objevují různé nezávislé církve (především baptistické a metodistické sbory v Rize a Tallinnu), ale jejich vliv i počty členů zůstávají relativně

---

42 Ad jazyk: například kurónský pastor Gotthard Friedrich Stender (1714-1796), zakladatel lotyšské mluvnice, autor německo-lotyšského a lotyšsko-německého slovníku.

Ad nevolnictví: například syn livonského pastora Garlieb Merkel (1769-1850) a jeho kritika v knize *Lotyší zejména v Livonsku na konci filozofického století* [Švec 1996:116-117].

nízké. Jisté náznaky "demokratizace" v rámci evangelických luterských církví lze spatřovat například v žádostech farností, které požadují kněze lotyšské, respektive estonské národnosti [Kahle 1979: 220-21; Švec 1996: 119].

Situace na venkově se pomalu zlepšovala až v 60. letech, kdy robotu vytlačil peněžní nájem. Do začátku 20. století přešlo kolem 90% rolnických hospodářství do vlastnictví rolníků (V Estonsku byl proces o něco pomalejší). Reforma znamenala, že se úroveň zemědělství v baltských guberniích stala nejvyšší v Rusku. V 60. letech bylo též omezeno drobení rolnické půdy a zcela uvolněna svoboda pohybu, což vedlo k postupné urbanizaci. Přesto sociální napětí na lotyšské a estonské vesnici zůstalo ne zcela vyřešené; zhruba tisíc šlechtických rodin stále vlastnilo zhruba polovinu půdy [Švec 1996: 121]. Co je však důležité, v rámci demografických změn lotyšské a estonské obyvatelstvo získává převahu nad jinými etnickými skupinami a dožaduje se zastoupení v městských samosprávách. Otěže kultivace kultury a jazyka přebraly nové národní elity koncentrované v Rize a na obnovené univerzitě v Tartu.

Stará generace německého duchovenstva a šlechty v duchu stavovského patriotismu a paternalismu hájila zájmy porobeného lidu, zároveň však usilovala o zachování stávajících jazykových a sociálních překlad a bránila liberální cestě integrace etnických obyvatel prostřednictvím germanizace. Mladolotyšské křídlo se pak v 60. letech proti této paternalistické vázanosti na německé autority vymaňuje a zaujímá radikálnější sociální a demokratický postoj, včetně důsledného rusofilství a latentního antiklerikalismu. Lotyši a Estonci, na počátku 60. let ještě zcela bez politického a hospodářského vlivu, se postupně začínají prosazovat i ve městech. Rusifikační tlak Alexandra III. (1881-1894) zpočátku národní elity vítají jako nástroj k omezení německého vlivu; postupně je však zřejmé, že jediný, kdo touto politikou trpí, jsou právě mladé národy [Švec 1996: 126-131]. V 80. letech sílí pravoslavný konfesní tlak, ale na rozdíl od 40. let se mívá účinkem [Ringvee 2004: 96]. Být luteránem tak v kontextu této vlny rusifikace nemusí již tolik vyjadřovat konformitu s německými pány, jako spíš národní semknutí před slovanskou kulturní invazí, které symbolicky vrcholí vztyčením katedrály Alexandra Něvského na tallinnském vršku Toompea (1900). Carské centrum v té době získává převahu i nad baltskými aristokraty.

V revolučním roce 1905 vykryštalizovaly kromě SD dva liberálně-národovecké proudy, totiž umírněný reformistický a radikálně-revoluční. Tvrdé potlačení revoluce znamenalo znovuzavedení samoděržaví a ukázalo slabost šlechty, neboť ta zůstává zachována jen díky zásahu carské armády. S časovým zpožděním se tak i Němci organizují na národnostním principu a díky omezenému volebnímu právu se konzervativní Baltská konstituční strana stává nejsilnější povolenou politickou formací v guberniích [Švec 1996: 147].

Vliv německé šlechty je eliminován Světovou válkou, vznikem nezávislých republik, respektive příslušnými pozemkovými reformami. S pádem carismu a odražením pokusů o instalaci sovětských

režimů v Pobaltí ustupuje i druhé tradiční centrum – Petěrburg. Pobaltské republiky se vyvíjejí k národním státům, v jejichž rámci však vedle majoritních etnik koexistují výrazně zastoupené národnostní menšiny (Lotyšsko 25%, Estonsko 8%). Kulturní autonomie menšin byla ústavně zakotvena a v praxi skutečně dobře zajišťována (snad s výjimkou Skujenieksovy vlády 1931-1933 v případě Lotyšska). Liberální přístup k menšinám byl uplatňován především v Estonsku. V heterogennějším Lotyšsku vzniká kulturní samospráva německé a židovské komunity. Rusové a Švédové volili jinou strategii, když své pozice v souvisle obývaných pásech zabezpečili prostřednictvím místní samosprávy [Hloušek 2002; Švec 1996: 180]. Na přístupu k národnostním menšinám se mnohé nezměnilo ani za Pätsova a Ulmanisova konzervativně-autoritářských režimů. Na rozdíl od skandinávských církví nebyly baltské luterské církve formálně církvemi státními.

Ve stranických systémech obou meziválečných republik byla *cleavage* centrum vs. periferie formující právě pro strany národnostních menšin. Tyto formace získávaly mezi 5-18%, což zhruba korespondovalo s jejich reálným podílem v populaci. Politická soutěž v konfesně odlišných oblastech probíhala zejména podél osy město vs. venkov. Nonkonformní náboženské tradice v meziválečných letech slábly - k Moravské církvi se hlásilo jen něco okolo sta lidí.

6.4. Křesťansky orientované strany ve střední- a středovýchodní Evropě (CEE)

V postkomunistické CEE se nesetkáváme s volebně úspěšnými KD stranami. Většina komentátorů poukazuje v této souvislosti na vysokou míru sekularizace. Jde nicméně o problém složitější, neomezený pouze na otázky stavu náboženství, a tudíž i méně „alarmistický“.

Ve všech post-komunistických CEE zemích bylo v 90. letech možné nalézt příklady stran, jež alespoň část své identity zakládaly na "křesťanských hodnotách". Z drtivé části se nejednalo o "klasické" KD strany, ale o různé křesťansko-národní nebo obecně tzv. „*křesťansky orientované*“ strany [Fiala, Strmiska 2001]. Jak ale shrnují Fiala a Strmiska, většina těchto kulturně-stranických projektů se ukázalo jen efemérními experimenty a jen malý počet těchto stran dosáhl relevantního postavení v příslušných stranicko-politických soustavách [2001: 280]. Oba autoři pak nabízejí k dalšímu rozpracování tuto geneticko-ideologickou typologii (odrážející situaci 90. let, nicméně klasifikačně typologii stále relevantní):

A. "*autentické*" KD a KN (křesťansko-národní) strany (popřípadě jejich nástupnické strany a/nebo odštěpené strany) s vyhraněnou a relativně monolitní "křesťanskou" totožností:

A.1. "*historické*" strany s nepřerušenu organizační kontinuitou (KDU-ČSL)

A.2. *obnovené "historické" strany* (maďarská KDNP, polské formace jako např. ZchN, slovenské KDH)

A.3. *nové strany s vyhraněnou "křesťanskou totožností"* (částečně polská AWS)

B. *strany-formace se "složenou" identitou* zahrnující významné KD a KN prvky (popřípadě jejich nástupnické strany a/nebo odštěpené strany) se dvěma podtypy:

B.1. *obnovené historické strany* (rumunská PNȚCD)

B.2. *nové strany* (částečně polská AWS, bulharský SDS)

Součástí KD stranické rodiny se dle Fialy a Strmisky stávají rovněž formace se "složenou" identitou; dokonce i ty, které inkorporovaly KD a KN prvky jaksi dodatečně (za předpokladu, že se tyto prvky postupně staly ústředními). Z výše uvedených aktérů dosáhly statutu hlavních pólů v rámci příslušných stranicko-politických soustav pouze strany se složenou identitou jako AWS, SDS a PNȚCD [Fiala, Strmiska 2001: 281].

Různé analýzy a komentáře z první poloviny 90. let pozastavující se nad relativně malými volebními zisky KD stran v postkomunistických zemích v sobě implicitně či explicitně nesly očekávání jejich expanze podobné té po roce 1945, kdy západoevropské centristické KD formace dominovaly volební aréně. Fiala a Strmiska nechávají vysvětlit tento kontextuální nepoměr americkým analytikem Michaelem Roskinem, který v této souvislosti zdůraznil význam konjunkturálních faktorů, zejména momentu "*kdo se stihl zorganizovat dřív*" [1994: 72]. V CEE "*anti-komunistické catch-all formace [občanská hnutí typu fóra]... zabraly politický prostor KD, oslabených navíc neochotou katolické církve přímo se angažovat v jejich prospěch. Po rozkladu těchto anti-komunistických catch-all uskupení bylo pole pro expanzi KD uvolněno jen zdánlivě; ve skutečnosti bylo již na takovou expanzi pozdě – a to kvůli účinné konkurenci jiných stran. Proto nebylo možné očekávat opakování úspěšného německého či italského modelu expanze KD*" [cit. dle Fiala, Strmiska 2001: 282]. Skutečně, jak upozorňují oba autoři, podobná očekávání napříč areály nezohledňuje dramatické změny, kterými moderní společnosti (a role náboženství v nich!) na západě i východě prošly (viz 7.1). Mění se sociální struktura, vyvíjejí se hodnotové orientace i symbolicko-identifikační prvky [Fiala, Strmiska 2001: 282]. Sociální a politické změny zasahují samozřejmě i ŘKC, která si po Druhém Vatikánu nemůže dovolit arbitrárně podporovat tu či onu stranu [Grzymala-Busse 2011: 8]. KD v post-komunistických zemích se mají konstituovat v době, kdy západní KD prochází sama kritickým obdobím. V roce 1994 zaznamenává CDA nejhorší výsledek ve své historii, italská DC dokonce úplně mizí ze scény. Regresy se nevyhnuly ani ÖVP a belgickým stranám. CDU/CSU, strana s výrazně složenou identitou a stabilním systémovým zařazením, sice nepotkává volební fiasko, v roce 1998 nicméně odchází do opozice. Dosažení pozice pivotální centristické strany bylo pro křesťansky orientované strany operující v post-komunistickém prostoru krajně obtížné (pokud vůbec o něco takového usilovaly; viz dosavadní vývoj KDU-ČSL) [Fiala, Strmiska 2001: 283]. Hegemonizace oblasti pravého středu se ovšem ukázala být neméně obtížným úkolem, mimo jiné proto, že jejím nezbytným předpokladem byla

slabost liberálně-sekulárních aktérů a absence či slabost sekulárních konzervativců [Fiala, Strmiska 2001: 280]. Nutnost hospodářské restrukturalizace a demontáže centrálně-dirigistických systémů však silně favorizovala tržně-liberální diskurz a tím i politické formace této profilace. Křesťanský "*social capitalism*" stál z hlediska nových elit jaksi "na půl cesty". Nacionální, liberální a konzervativní pravice nejenže nevycházela z komunismu zdiskreditována, ale získala image hlavního oponenta režimu. Grzymala-Busse pak přichází s tezí, že KD strany mohly snáze uspět jen tam, kde byly vnímány předně jako demokratické a ne křesťanské; "*kde měly dobrou historickou reputaci jako státo- a národovorné strany, spíše než agenty klerikalismu*" [2011: 2]. Pivotalní pozice KD v meziválečných systémech se v její kvantitativní studii ukazuje jako hlavní nezávislá proměnná volebních zisků obnovených stran po roce 1989. V prvních dvou demokratických volbách zisky těchto stran více či méně kopírovaly meziválečnou hladinu, od konce 90. let začínají ztrácet či úplně mizí.⁴³ Diskontinuita demokratické volební soutěže byla přece jen delší než v případě Itálie nebo Německa. Navíc, volatilita v post-komunistickém prostoru je obrovská. V takto nejistém prostředí pak není žádným překvapením, že strany slevují ze svých ideologických pozic ve snaze zachovat si strategickou flexibilitu ve volbách i koaličních jednáních. Postkomunistické KD strany tak spíše než na originální soubor politik spoléhají na svůj koaliční potenciál a relativní ideologickou umírněnost opeřenou sociálně konzervativními postoji [Grzymala-Busse: 2011: 15,19]. V nestabilním stranickém prostředí nevznikají pevné aliance s církvemi,⁴⁴ načež strany manévrují mezi nutností neztratit úzce vymezený konzervativní elektorát a apelem na širší masy. Umírněnost však není žádnou zárukou úspěchu v soutěži. KD strany získaly dlouhodobě relevantní

---

43 Litevská LKDP byla nejsilnější meziválečnou formací, která doslova určovala povahu režimu (viz její role v puči 1926). Obnovené LKDP se dařilo získávat jen zlomek podpory z 20. let. Vládní angažmá z let 1996-99 vedlo následně ke ztrátě relevantního postavení a úplné marginalizaci. Rumunská PNȚ-CD navazovala na PNȚ, monarchistickou stranu z let 1928-1933. Nejúspěšnější byla v komunálních volbách roku 1996, následně však zaznamenala masivní odliv elektorátu i vedoucích činitelů. Na prahu tisíciletí došla naprosté marginalizace. Maďarská KDNP byla v roce 1989 založena několika původními lídry DNP, převážně katolické strany, jež se politické soutěže účastnila nakrátko po válce (16% v roce 1947). KDNP získávala v první pol. 90 let průměrně 7% hlasů. V roce 1998 se ocitla mimo parlament. Její umírněnější křídlo, orientované na širší elektorát, bylo postupně absorbováno Fideszem; konzervativně-nacionální tendovalo k radikální pravici. Grzymala-Busse mezi tyto strany řadí i českou KDU-ČSL a slovenskou KDĽ, což je přinejmenším sporné. V českém případě po hříchu nezohledňuje komparativní výhodu kontinuity ČSL – KDU-ČSL. Ve slovenském případě zase chápe HSĽS jako meziválečný obraz KDĽ. V prvním případě jde o nepřesnost, neboť se nejedná o stranu obnovenou. Ve druhém případě se jedná o poměrně krkolomné spojení meziválečného politického katolicismu a současné strany, které postrádá jakékoli institucionálně-personální vazby. Nicméně i pro tyto strany více méně platí teze o postupném "vyčerpání". U KDĽ se jedná o mírný pokles z 10% v 90. letech (nehledě teď na volební triumf v roce 1990) na 8% v minulé dekádě. KDU-ČSL díky své komparativní výhodě dosahuje vrcholu na přelomu tisíciletí; ztrácí až po roce 2002 a v roce 2010 se stává neparlamentní stranou. Podobný vývoj potkal též nehistorickou slovenskou SKD (NS-KĽS), jež klesla z 13-15% v první pol. 90. let na 8-9% v letech 1996-2004 a v roce 2008 spadla pod 4%.

44 Nejblíže pozice církve a relevantní KD strany konvergovaly na Slovensku, kde se KDĽ snažilo implantaci církevních stanovisek do politiky odlišit od liberálně-konzervativního rivala (SDKÚ). O alianci se nicméně nejednalo, neboť církev se od takového explicitního spojení distancovala [Grzymala-Busse: 2011: 19]. Velice zajímavý příklad aliance nabízí chorvatská HDZ. Jedná se samozřejmě o stranu s výrazně složenou identitou, s nacionalismem (a ne katolickým křesťanstvím) jako integrujícím tmelem. Za Tudjmanova autoritářského režimu strana pěstovala úzké vazby s katolickou církví. Po pádu režimu v roce 2000 HDZ klerikální vazby přerušila ve snaze rehabilitovat se jako plně demokratická strana a ve snaze rozšířit svůj volební apel. Strana se stala dominantní pravicovou formací.

postavení jen (volebně i systémově) na Slovensku, Slovinsku, České republice a Litvě; tj. v zemích s odlišnými vzorci religiozity a intenzity historického konfliktu stát vs. církev. Navíc, kromě slovenského KDH, tyto do nedávna úspěšné subjekty své relevantní postavení na národní úrovni ztratily. Konflikt stát vs. církev a mobilizace kulturních témat zůstávají zcela ve stínu ekonomické a jiných dimenzí transformace, což potenciálně úspěšné KD strany nutí stavět především na integračních schopnostech a kapacitě smiřovat protichůdné zájmy.

6.5. Konfliktní linie transformace: limitující rámec KD či prostor pro mediaci konfliktů?

Z hlediska interpretace jednotlivých stranických rodin v tranzitivních a post-tranzitivních systémech je důležitá i analýza *cleavages*, respektive aplikovatelnosti rokkanovského schématu v nich. Von Beymeho mechanické přenesení modelu konfliktních linií z prostředí západní Evropy do prostoru CEE se například nejeví jako úplně přesvědčivé [von Beyme 1994, 1997]. Podle Roskina [1994] není v neustálených podmínkách post-komunistických zemí možné aplikovat koncept *cleavages* v duchu původní představy svých autorů [Hloušek, Kopeček 2005: 1]. Tranzitivní systémy jsou primárně determinovány iniciačním bojem o nastavení pravidel hry - politické elity starého vs. nového režimu. Veřejnost sekunduje - v tom smyslu, že jde o sociálně neukotvený konflikt - a pouze se přidává na jednu či druhou stranu. Spor o podobu režimu může mít reziduální účinky a dlouhodobě danou společnost rozdělit: viz konflikt komunismus vs. antikomunismus v Polsku nebo Maďarsku, nebo revitalizovaný spor o podobu režimu na Slovensku za Mečiara. V pozdější fázi tranzice a v průběhu demokratické konsolidace došlo k diferenciaci dalších konfliktních linií. Nejdůležitější z nich byly a jsou *socioekonomická konfliktní linie transformace* (*winner*s vs. *loser*s ekonomické a společenské transformace) a *nacionalistická konfliktní linie transformace* (centrální nacionalismus vs. regionalismus / etnicita). Podle Hlouška a Kopečka se tyto linie, jež lze vysledovat ve všech postkomunistických zemích, vyznačují velkou mobilizační silou a často i určujícím elementem pro krystalizaci stranického systému; tyto konflikty mohou rovněž brzdit politickou mobilizaci na základě klasických *cleavages*; [Hloušek, Kopeček 2005: 2-3] a dokládají tak Sartoriho námitku, že *cleavages* se nijak „nemanifestují“, aniž by se jich zmocnili političtí aktéři [Sartori 1976]. S profilací aktérů a konsolidací nových demokracií mají tyto konjunkturální konflikty potenciál vymizet [Duvold 2006: 258]. Vedle sporů o podobu, rozsah a rychlost privatizace státního majetku a liberalizace ekonomiky (*socioekonomická konfliktní linie transformace*) se začínají vytvářet sociální skupiny podporující různé politické strany na krystalizující pravici a levici politického spektra. Postupně tak dochází k přibližování k současné podobě konfliktní linie práce vs. kapitál v západní Evropě. Podobně konflikty na bázi *identity*, tj. kolem etnicity, jazyka či náboženství, které vycházejí z historických resentmentů a různých tradic

národního útlaku držených nedemokratickým režimem "pod pokličkou" (*nacionalistická konfliktní linie transformace*), jistým způsobem obsahují *cleavage* centrum vs. periferie [Hloušek, Kopeček 2005: 4-5]. V případě Lotyšska a Estonska je tento konflikt obzvláště silný, a to z důvodu výrazného antagonismu mezi dominující historicko-nacionální linií a ruskojazyčnými minoritami vzniklými v důsledku sovětské kolonizace. Nejenže spor o povahu režimu v Lotyšsku a Estonsku v sobě nesl fundamentální otázku vlastní státnosti (*independence cleavage*), ale navíc byl posílen možností tento konflikt definovat na základě etnicity (*ethnic cleavage*). Jádrovým politickým problémem se stala otázka občanství. V takto rozdělených společnostech by teoreticky mohla růst poptávka po KD jako mediátora konfliktů a nositele umírněné občansko-inkluzivní koncepce.

6.6. Křesťansky orientované politické strany v Estonsku

6.6.1. První vlna KD: 1988-1992, EKDE, EKA a EKDL

Jedním z prvních nezávislých politických subjektů v perestroikovém Pobaltí byla v červnu 1988 vzniklá Estonská křesťansko-demokratická strana (*Eesti Kristlik-Demokraatlik Erakond*, EKDE). Strana vznikla v severovýchodním regionu Ida-Virumaa a byla od počátku budována na ekumenické bázi; mezi jejími členy byla kromě luteránů řada katolíků, metodistů, baptistů, ale i pravoslavných. Postupně však převládl proud luterský. V roce 1990 měla EKDE cca 200 členů. Vedení strany mělo v úmyslu inspirovat se zejména německým modelem. Úzký profil a regionální rámec však sama neměla kapacitu překonat.

Politicky, sociálně a nábožensky vyhraněnější skupina mladých lidí okolo Villu Jurie a dalších šesti luterských pastorů vložila na sklonku roku 1988 své naděje do nové strany s názvem Estonská křesťanská aliance (EKA). Ta byla podporována ve švédském exilu působící estonskou větví Slova života, skupiny, která byla v roce 1987 vyloučena z baptistické církve⁴⁵ pro hlasité nesouhlasy s politickou pasivitou většiny křesťanstva a podporu estonských nacionalistů [Sapiets 1990: 162-163]

Třetí KD formací vzniklou v roce 1988 byla Estonská křesťansko-demokratická unie (*Eesti Kristlik-Demokraatlik Liit*, EKDL), jež je známá především díky osobě Marta Laara - předního představitele historicko-nacionální linie estonského disentu a premiéra z let 1992-94. EKDL byla personálně úzce spjata s Estonskou nezávislou národní stranou (*Eesti Rahvusliku Sõltumatus Partei*, ERSP) [Raun 2001: 228]. Připomeňme, že ERSP byla hlavní politickou silou stojící za svolání estonského Kongresu, jehož opozičnictví vůči Nejvyšší radě (sovětu) v podstatě odráželo fundamentální spor o charakter státu. Paralelní existence těchto dvou reprezentativních orgánů vytvářela v první fázi tranzice institucionální napětí: kongresová linie v čele s ERSP a EKDL razila nekompromisní historicko-právní kurs, čímž se dostávala do konfliktu s Lidovou frontou

---

45 Baptistická církev byla za komunistického režimu zastřešující institucí pro všechny neluterské protestantské denominace.

(*Rahvarinne*) a reformními komunisty disponujícími 2/3 většinou v Nejvyšší radě, jejichž východiska zase spočívala na důkladné reformě současného ústavního rámce [Pospíšil 2005]. Třebaže ústavní shromáždění jako *ad hoc* společný orgán obou institucí došlo na podzim roku 1991 k ústavnímu kompromisu, vzájemně posilující se napětí nacionalistické a socioekonomické linie transformace ztělesněných dualitou těchto institucí na dlouhou dobu předznamenalo estonskou politiku. Určující silou v první fázi přechodu k demokracii byla již zmíněná *Rahvarinne* - široké seskupení na bázi fóra, které zaujalo v proto-stranickém systému spíše nacionálně umírněnou pro-tržní pozici. EKDL byla na druhou stranu spjata s radikálním protisovětským proudem, vycházejícím z okruhu bývalých politických vězňů, disidentů, představitelů nezávislých skupin a intelektuálů, jenž prosazoval návazání na autoritářskou ústavu z roku 1937 (včetně výrazných prezidentských pravomocí) a přijetí tvrdého zákona o občanství [Švec 2004: 122; Taagepera 1990: 334; Bugajski 2002: 66-67]. Historicko-právní linie strany měla být zdůrazněna i deklarativní kontinuitou s meziválečnou Křesťanskou lidovou stranou [Freston 2004: 42].

Zatímco EKA došla v letech 1990-92 naprosté marginalizace, EKLD a EKDE se podílely na vzniku silné nacionálně-neoliberální pravice, když v roce 1992 spolu s dalšími třemi subjekty utvořily volební alianci *Isamaa (Pro Patria)*. Aliance získala ve volbách 1992 22% hlasů a stala se největší parlamentní a nejsilnější vládní stranou s postem premiéra. Ve volbách roku 1995 aliance zaplatila za skandály svých čelních vládních představitelů a propadla na 7,9% (a to i přes speciální volební alianci s ERSP). Vlast (*Isamaa*, respektive po fúzi s ERSP *Isamaaliit*) byla politickou stranou s výrazně složenou identitou, ve které lze sice vyzorovat KN prvky, ale převažujícími se staly složky nacionální a tržně-liberální. Tím, že proto-křesťanské subjekty spojily svůj osud s nastupující pravíci, nedošlo k rozvinutí relevantními aktéry zastupované KD politiky, která by zastávala nacionálně smířlivé, sociálně-tržní či explicitně křesťanské hodnoty.

6.6.2. Druhá vlna: Strana estonských křesťanských demokratů (*Erakond Eesti Kristlikud Demokraadid, EEKD*)

V roce 1998 vznikla dílem skupiny evangelikálních křesťanských aktivistů Estonská křesťanská lidová strana (*Eesti Kristlik Rahvapartei, EKRP*). V čele strany je od jejích počátků až dodnes koordinátor estonské větve americké evangelikální *Christian Business Committee*, Aldo Vinkel [Freston 2004: 42]. V roce 1999 strana získala ve volbách 2,4% hlasů. EKRP vyrazila do volební soutěže s kombinací protestantismu, nacionalismu a *hard line* euroskepticismu.

EKRP byla v roce 2005 jednou ze zakládajících stran Evropského křesťanského politického hnutí (ECPM) - marginální evropské politické strany spojující explicitně křesťanské *policies* s intergovernmentálním přístupem k evropské integraci.⁴⁶

---

46 Nejznámější členskou stranou ECPM je holandská *ChristenUnie* (CU), jejíž europoslanec je zároveň jediným

Ve volbách do *Riigikogu* roku 2003 si EKRP pohoršila na 1,1% hlasů, což představuje jen něco přes 5000 odevzdaných hlasů (z toho téměř polovinu elektorátu tvořili členové strany), a tak opět zůstala bez parlamentního zastoupení. V roce 2006 došlo k vypuštění údajně zprofanovaného termínu "lidová" z názvu⁴⁷ a jeho změně na Stranu estonských křesťanských demokratů (*Erakond Eesti Kristlikud Demokraadid*, EEKD). Ve volbách roku 2007 strana obdržela 1,7% hlasů (téměř 9500 odevzdaných hlasů); k 5% uzavírací klauzuli měla však stále ještě daleko. Zatím poslední parlamentní volby znamenaly pro EEKD obrovskou porážku, když zisk 0,5% znamenal téměř kompletní ztrátu elektorátu z řad nečlenů a sympatizantů. Omezený úspěch zaznamenala strana pouze na lokální úrovni. V roce 2002 získali kandidáti EEKD 7 z celkových 247 zastupitelských mandátů a zasedli ve třech obecních zastupitelstvech (v roce 2005 již EEKD obsadila jen 3 křesla ve dvou municipalitách). Tyto výsledky jen podtrhly nezakořeněnost shora budované strany aktivistů a businessmanů ve společnosti.

6.7. Křesťansky orientované politické strany v Lotyšsku

6.7.1. Křesťanská demokratická unie (*Kristīgi demokrātiskā savienība*, KDS)

Lotyšská křesťanská demokratická unie (KDS) byla založena v březnu 1991. Ve volbách roku 1993 obdržela strana 5% hlasů a 6 křesel. Pro volby 1995 vytvořila volební alianci s historickými agrárníky (LZS) a sama získala 5 křesel. KDS vyšla z voleb překvapivě silnější než LZS, jehož člen, Guntis Ulmanis, byl v téže roce zvolen prezidentem. LZS spolu s KDS se staly součástí nadbytečně většinových vlád "nestranického" oligarchy Andrise Šķēleho (1995-97). KDS byla klasickou parlamentní stranou elit se slabě strukturovanou členskou základnou (cca 650-1000 členů). Ve volbách 1998 KDS kandidovala po boku nové labour party (*Darba partijas*, DP) a nacionálně orientovaných zelených (*Zalas partijas*, ZP). Aliance však ve volbách se ziskem pouhých 2,3% propadla a KDS ztratila parlamentní zastoupení (podobný osud potkal samostatně kandidující LZS). Ve volbách 2002 spolupracovala KDS s novým nadějným subjektem - Lotyšskou první stranou (*Latvijas pirmā partija*, LPP). LPP se se ziskem 9,5% hlasů stala čtvrtou nejsilnější formací (viz níže v textu); KDS z tohoto spojení však profitovat nijak nedokázala. Spojení se SD v roce 2006 skončilo též neúspěchem, když celá volební aliance získala jen 3,5% hlasů. V roce 2010 kandidovala KDS samostatně a zisk 0,36% jasně ukázal, jak si sama stojí. KDS se nedokázala výrazněji zviditelnit ani v rámci ECPM, jehož členem se v roce 2005 stala. Co se zisků ve volbách do EP týče, ty kopírovaly podobnou hladinu - 0,4 a 0,3% v roce 2004, resp. 2009.

---

reprezentantem celé frakce na půdě EP. Předsedou ECPM je v současnosti právě estonský křesťanský demokrat Peeter Võsu.

47 Estonian party EKRP renamed to Estonian Christian Democrats (EKD) [<http://www.ecpm.info/k/en/n9278/news/view/68653/68580/Estonian-party-EKRP-renamed-to-Estonian-Christian-Democrats-EKD.html>; ověřeno ke dni 9.3. 2012]

6.7.2. Lotyšská první strana (*Latvijas pirmā partija, LPP*)

LPP byla založena před volbami 2002 businessmanem Aināřsem Šlesersem a luteránským pastorem Ěriksem Ěėkabsonem. Šleserovi, jednomu z nejbohatších a nejvlivnějších oligarchů v Pobaltí a ministru financí z let 1998-99, se pomocí finančních stimulů podařilo zmobilizovat podporu části křesťanských církví. Mezi členy strany byla široká paleta duchovních všech denominací od luteránů, katolíků, pravoslavných, baptistů nebo kontroverzní charismatické skupiny *Jaunā Paaudze* (Nová generace). Strana proto brzy získala nálepku "strany kněžů". Ve volbách získala již zniřovaných 9,5%, což znamenalo zisk jedné desetiny všech křesel. Pro LPP začala (na lotyšské poměry) dlouhá éra spolupráce na vládních koalicích v letech 2002-09 (celkem 7 vlád). Na prvním místě v pomyslném *office-seeking* listu LPP stálo vždy ministerstvo financí; odtud mohly být alokovány prostředky křesťanskému voličskému jádru. Juris Lujans v letech 2002-04 z této pozice výrazně přispíval na opravy církevních staveb a podporoval různé křesťanské organizace.⁴⁸ Během dvou let, kdy se vystřídaly tři vládní koalice, volební preference LPP výrazně klesly. Navzdory tomu došlo k posílení poslaneckého klubu strany díky příchodu skupiny pěti poslanců levicového Harmonického středu (*Saskaņas Centrs, SC*). LPP dále držela ministerstvo vnitra (Ěėkabsons) a speciální ministerstva pro sociální integraci a pro oblast rodiny a dětí. Šlesers zůstal obyčejně na postu místopředsedy vlády.

Pro volby 2006 byla LPP nucena hledat partnera. Našla jej v Lotyšské cestě (*Latvijas Ceļš, LC*) - vítězná formaci z voleb 1993 a poté až do roku 2002 vlivnou vládní silou, která se v roce 2002 dostala do hluboké krize a skončila těsně pod 5% uzavírací klauzulí. Blok populisticko-marketingových subjektů LPP/LC získal 8,6% hlasů a 10 křesel. LPP si volební aliancí zajistila možnost dále spolupracovat na vládě Aigarse Kalvītise z Lidové strany (*Tautas Partija, TP*). LPP a LC v roce 2007 formálně fúzovaly do jedné strany pod stejným názvem jako volební aliance (LPP/LC). Ideologicky se jednalo o zvláštní partnerství, neb LC představovala klasickou liberální stranu. Musíme však mít na paměti, že v nových demokraciích, a o to výrazněji v lotyšském stranickém systému (pokud může být o systému vůbec řeč), strany většinou nemají jasně ideologicky a hodnotově fixované identity, a že se často jedná spíše o směs různých nestálých koncepcí měnících tvar i směr dle impulzů politického trhu [Tēraudkalns 2011: 21]. Klerikální kurs byl nicméně u LPP/LC dosti výrazný. Farář a poslanec Jānis Šmits například proslul při parlamentních rozpravách svými citáty z Bible. Obecně, mnohá kulturní a společenská témata (například otázka homosexuality), která byla v sovětských časech držena pod pokličkou, měla v

---

48 Christian party gives state money to churches hoping to win electorate [http://www.baltictimes.com/news/articles/11882; ověřeno k 15.3. 2012]

post-komunistické Evropě potenciál stát se výbušným materiálem [Tēraudkalns 2011: 15]. LPP/LC se těchto témat dokázala umně chápat.

6.7.3. *Za lepší Lotyšsko! (Par Labu Latviju!, PLL)*

LLP/LC spolu s ekonomickou krizí a skandály zdiskreditovanou Lidovou stranou (TP) a utvořily pro volby 2010 alianci s názvem "Za lepší Lotyšsko!" (*Par Labu Latviju!*) známé také jako „[AŠ]²“; tato zkratka trefně zachycuje iniciály dvou neformálních lídrů těchto stran, Andrise Šķēleho a Ainārese Šlesserse. Především pro Šlessersovu LPP/LC bylo toto spojení "oligarchického bloku" dobrým tahem, neboť sama by strana zůstala hluboko v poli poražených. Aliance získala 7,7%, což pro TP představovalo obrovský propad; připomeňme, že TP vyhrála volby 2006 a vedla řadu koaličních vlád. TP a LLP/LC získaly nyní každá po čtyřech mandátech. Je samozřejmě otázkou, do jaké míry lze v takto fluidním prostředí lotyšské podnikatelské pravice mluvit o křesťanské orientaci či snad nějaké vrstvě složené identity. Avšak i v tak neurčitých výkřicích jako "Za lepší Lotyšsko!" se skrývala výrazná klerikální síla. Stranu například explicitně podporoval ŘK kardinál a řížský arcibiskup Jānis Pujats. Charismatické společenství Nová generace dokonce vyhrazovalo kandidátům prostor pro kampaň v rámci nedělních bohoslužeb [Tēraudkalns 2011: 17]. Bylo zajímavé sledovat, jak se s tímto spojencem vyrovnávala TP. V předvolebním programu i rétorice TP (jinak člena EPP) se začaly objevovat odkazy přibližující stranu svému partnerovi: sociálně konzervativní postoje, více peněz na údržbu kostelů, apod. Po neúspěšných volbách byl tento příklon zejména mládežnickou organizací silně kritizován. Předseda mladých „lidovců“ například řekl: "Zapomněli jsme, že ani my, ani naši voliči, nejsme ultrakonzervativci, a že nechceme, dám příklad, povinné učení z bible na školách"⁴⁹ [Tēraudkalns 2011: 13]. Klerikální "karta" se z pohledu TP jevila jako špatně investovaný kapitál. Zisk 7,7% byl prohrou pro obě strany a oba sponzory. Šķēle se po neúspěšných volbách rozhodl nákladnou kampaní zadluženou TP raději zrušit. V předčasných volbách roku 2011 tak kandidovala LPP/LC samostatně a skončila se ziskem 2,4% výrazně pod 5% uzavírací klauzulí.

6.6. Závěr: KD v Lotyšsku a Estonsku

V Estonsku ani Lotyšsku nedošlo k profilaci volebně úspěšné a relevantní KD strany. Případ estonských stran a lotyšské KDS ukazuje na selhání ve funkci teoreticky možného mediátora konfliktů (van Kersbergen): tato skupina stran byla de facto produktem *nacionalistické konfliktní linie transformace* [Hloušek, Kopeček 2005], když funkčně i personálně splývala s nacionalistickou konzervativně-liberální pravíci. Estonská první vlna KD spoluvytvořila silný subjekt na pravici

---

49 V létě 2010 totiž poslanecký klub PPL předložil zákonné změny, které by zavedly povinnou výuku náboženství na školách od první do dvanácté třídy. Současný stav v Lotyšsku je takový, že žák (respektive rodiče) má povinnost zvolit mezi hodinami etiky a náboženství. To se skupina poslanců snažila - podotkněme, že neúspěšně - s odkazem na "všudypřítomné křesťanské hodnoty" změnit [Tēraudkalns 2011: 11].

(*Isamaa/liit*).

Estonská EKD (jako představitel druhé vlny) a lotyšská KDS představují autentické křesťanské strany s řadou shodných charakteristik: protestantský (a do velké míry evangelikální) profil, slabá členská základna, členství v ECPM, euroskepticismus, slabé volební zisky a marginální postavení v systému. Jejich pozice do jisté míry připomíná první fáze vývoje skandinávských stran morálního disentu: aktivní křesťanská minorita mobilizující křesťanské hlasy na základě vlastních zdrojů, tj. bez explicitní podpory majoritních církví. Na druhé straně je zde řada zásadních rozdílů. Na rozdíl od skandinávských stran, tato skupina pobaltské KD a) prožila opačný vývoj od umírněných volebních zisků k politické marginalizaci; b) ekonomicky tenduje spíše k pravici; c) nestojí za ní žádná regionálně definovatelná entita. Počátky skandinávské a vývoj pobaltské KD potvrzují Fialův a Strmiskův předpoklad, totiž že *"výrazný křesťanský profil politického subjektu...ve všech evropských zemích... je zpravidla spojen s omezením potenciálu stát se relevantní formací"* [Fiala, Strmiska 2001: 280].

Třetí skupinu křesťansky orientovaných stran v Pobaltí tvoří vývojová linie LPP (LPP-LPP/LC-PPL), jež představovala zajímavou politickou synergii businessu a klerikalismu. Oba elementy však přestaly být v nedávné době nosnými. Politicky zdiskreditovaní Ainārs Šlessers i Andris Šķēle byli "zničeni" kulminující kritikou oligarchů před volbami 2011.⁵⁰ V roce 2010 zemřel též starý kardinál Pujats a byl nahrazen mladým Zbigòevsem Stankevièsem, který se zdá být vůči politickým stranám ostražitější než jeho předchůdce. V jednom rozhovoru z října 2010 Stankeviès říká: *"Mám obavy z toho, že se objeví další lidé, kteří budou chtít využít nálepku "křesťanství", aby získali hlasy křesťanských voličů. My křesťané bychom ale neměli být naivní a měli bychom měřit politiky nehledě na jména a názvy, kterých se chápou. Měli bychom hodnotit jejich názory a věci, kterými se prezentovali v minulosti."*⁵¹ Arcibiskup si tak byl dobře vědom toho, že přímé angažmá církve v politice skrze podporu jednotlivých stran či kandidátů je v důsledku kontraproduktivní a podrývá autoritu církve. Lotyšsko je však obecně příkladem země, kde takovýto kritický odstup církví od politiky chybí. Například tzv. Harmonický střed (*Saskaņas Centrs, SC*) - aliance levicových stran a vítěz voleb 2011 - má z velké části ruský hovořící elektorát a přirozeně usiluje o dobré vztahy s lotyšskou pravoslavnou církví. Pravoslavní představitelé byli přímo hladoví po takovém spojení, neboť chtěli za každou cenu zabránit estonské cestě rozdělení na část loajální moskevskému a část náležící konstantinopolskému patriarchátu. Hlasy volající po návratu ke Konstantinopoli z let 1936 až 1940 tak měly být z jejich pohledu vytěšněny [Tēraudkalns 2011:

50 Na této kritice nejvíce vydělala strana Valdise Zatlerse, kterému se z jara 2011 nepodařilo (ač byl všeobecně favorizován) obhájit prezidentský post, a tak před předčasnými parlamentními volbami založil vlastní platformu - *Zatlera reformu partija (ZRP)*, která skončila se ziskem 20,8% hlasů a 22 mandátů druhá za vítězným Harmonickým středem.

51 *Esmu apjautis, ka man jāraugās tālāk un plašāk* [www.katedrale.lv/index.php?id=15293; ověřeno k 20.4. 2012] Cit. dle Tēraudkalns 2011: 13.

16].

V lotyšském i estonském stranickém systému historicky absentuje významnější *cross-cutting cleavage*, jíž by se mohly chopit potenciálně úspěšné KD subjekty, a která by dokázala překlenout vzájemně posilující se *nacionalistickou a socioekonomickou konfliktní linii transformace*. Formace KD se odehrává v interakci mezi sociální realitou a jejími sponzory (církve, politiky, podnikateli). Interpretace jejich vývoje vyžaduje politická vysvětlení, jež si budou vědoma základní interakce mezi nabídkou a poptávkou [Bale, Szczerbiak 2006: 47].

7. Balto-skandinávské křesťanské strany v kontextu sekularizační teorie

7.1. Evropa jako *crucial-case* nebo výjimka?: pohledy teoretiků sekularizace a desekularizace

Protestantský region na severu Evropy v čele se Švédskem vždy sloužil jako ukázkový příklad a *crucial-case* sekularizačních teorií. Tyto počínaje osvícenstvím postulovaly „nezvratné“ sekularizační procesy v Evropě jako nevyhnutelné projevy procesu modernizace. Klasickou verzi tzv. sekularizační teze zformuloval Max Weber: jak vliv náboženství na kulturu a společnost, tak intenzita náboženských přesvědčení a participace je nepřímo úměrná procesům modernizace a racionalizace.⁵² Sociologie náboženství 50. a 60. let s těmito tezemi dále pracovala a dále je rozvíjela [Berger 1967; Bruce 1967; Martin 1978; Wilson 1982]. Očekávalo se, že reziduální náboženské prvky mají s dalším vývojem společností vymizet [Wilson 1966; Bruce 1967] či, že na sklonku tisíciletí bude možné najít náboženské komunity jen v periferních subkulturách [Berger 1967]. Operovalo se zejména se západ- a severoevropskými daty dokládajícími klesající účast na bohoslužbách a ubývajícím počty členů tradičních církví. Na individuální i společenské úrovni byly tyto procesy manifestovány oslabováním náboženské identifikace, resp. opouštěním některých podstatných hodnotových představ a socio-politických vzorců chování spojených s křesťanstvím, což mělo pozorovatelné relevantní důsledky pro sociální a politický význam náboženství, konkrétně pro možnosti artikulovat a agregovat nábožensky podmíněné zájmy politicky [Fiala 2007: 16]. Náboženství jako kognitivní báze stranické identifikace ztratilo význam téměř spektakulárně [Norris, Inglehart 2004]. Vazby politických stran na konkrétní církve (typicky ŘKC) začaly slábnout. Etablované evropské církve se v průběhu 20. století sekularizaci přizpůsobily: staly se

---

⁵² Weber sám neužívá pojmu "sekularizace", ale „*Entzauberung der Welt*“ (například v *Wissenschaft als Beruf*, 1919). K jeho rozboru funkce náboženství v moderních společnostech viz *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* (1920).

"volními organizacemi" sdružujícími menší počet obyvatelstva [Nešpor, Lužný 2007: 144]. "Svatý baldachýn" (symbolizující ve stejnojmenné knize Petera Bergera [1967] univerzální všespojící náboženský rámec) se rozpadl. Vztah člověka k posvátnu se posunul "od osudu k volbě" [Berger 1992: 60]. Svět byl webovskou terminologií "odkouzlen", jak ční i v názvu knihy francouzského filozofa Marcela Gaucheta [1985]. "Konec náboženství" podle Gaucheta znamená konec jeho strukturující role ve společenském prostoru [Gauchet 2004 (1985): 196]. Ústup náboženství z veřejné sféry v Evropě byl namnoze interpretován tak, že náboženské myšlení, praxe i instituce nutně zakrní. Mnohem méně pozornosti pak bylo již věnováno jinému aspektu sekularizace - totiž tomu, jak se původně křesťanská přesvědčení, normy, hodnoty a instituce přetransformovaly do hodnot a institucí sekulárních, a jak tyto ovlivňovaly politické identity [Kalyvas, van Kersbergen 2010: 204-205].

Berger [1969] si byl dobře vědom toho, že sekularizace v Evropě neprobíhá rovnoměrně. Zatímco církve téměř úplně vyklidily ekonomickou sféru, v oblastech rodiny a morálky zůstaly prostřednictvím orientaci na stát a jeho podpory vesměs aktivní. Velké křesťanské církve z veřejného prostoru nemizí, proměňuje se však jejich funkce. Církevně již nijak neaktivní většina vyzdvihuje a uvědomuje si důležitost role církve jako "strážce morálky a norem", a proto necítí žádný rozpor mezi neparticipací na životě církve a podporou její společenské funkce. Evropa samozřejmě skýtá obrovské variace napříč jednotlivými zeměmi. Je asi zbytečné tyto zjevné rozdíly nějak popisovat; je zřejmé, že situace v Irsku nebo Maltě bude naprosto odlišná od Švédska či Nizozemí. Jde nám zde především o zachycení nějakého obecného trendu a zachycení vztahu protestantského severu vůči němu.

Prvním, kdo se pustil do polemiky se sekularizační tezí, byl Martin [1965], když kritizoval zejména nedostatek důkazů a ideologický charakter spíše polemické než opravdu teoreticko-empirické debaty. Lze také namítnout, že v některých interpretacích sekularizace neoznačovala pouze stav či proces, ale „*nesla v sobě i výklad tohoto procesu*“ [Fiala 2007: 16]. Poslední třetina 20. století znamenala ve světovém měřítku pád sekularizační teze i ideologií, které z ní čerpaly [Nešpor, Lužný 2007: 144]. Svět zaznamenal obrovský nárůst konzervativních, ortodoxních a tradicionalistických náboženských hnutí, která jakékoli *aggiornamento* s modernitou odmítla. Nový empirický materiál znamenal masivní falzifikaci původní (evropské) teze ve světovém měřítku. Stoupenci sekularizace se vždy museli vyrovnávat s výjimečným případem moderních a zároveň silně religiózních Spojených států. Navíc, počet členů křesťanských církví je dnes hned třikrát větší, než tomu bylo za dob Tocquevillových [Finke, Stark: 1992]; z čehož vyplývá, že religiózní aspekt v USA s modernizací nejenže nemizí, ba naopak mohutní. Jestliže Spojené státy byly pověstnou výjimkou potvrzující pravidlo původní teze, pak nyní se ve světovém kontextu jako výjimečné a vysvětlení hodné jevílo spíše postavení sekulární Evropy. V 90. letech se tedy většina teoretiků

sekularizace s Bergerem v čele přiklonila k tzv. desekularizační tezi [Berger 1992; Martin 1991]. Někteří se původní teorii snažili zachránit pomocí toho, co by se dalo nazvat jako "*last-ditch thesis*" [cit. z Davie 1999], kdy náboženské vzednutí je interpretováno jen jako jakýsi "poslední zákop" nebo poslední "zoufalý útok" proti postupující sekularizaci. Berger [1992] se znovu snažil promýšlet vztah mezi modernitou a náboženstvím, který se najednou ukazoval daleko složitější, než bylo původně předpokládáno. Spíše než modernitě přičítá Berger sekularizační účinky pluralismu (vzniklého po rozpadu "svatého baldachýnu")⁵³. Setkávání se s jinakostí druhých jako niterně prožívané reality alternativních scénářů pro vlastní život vede, podle Bergera, k jisté míře relativismu, který je osvobozující, avšak výsledná svoboda nemusí být každému příjemná [Berger 1992: 60]. Demokracie, ať už jako idea či soubor institucí, život v pluralismu prakticky politicky ulehčuje, avšak v základech týkajících se existence nám nepomůže ani v nejmenším [Berger 1992: 42-43]. „Osvobození“ tak s sebou nutně přináší možnost strachu a ztráty smyslu. Na poptávku po dávných "jistotách" reagují náboženská resakralizační hnutí. Sekularizace v pluralitní společnosti tak může vést nejen k marginalizaci náboženství, ale paradoxně i k náboženskému oživení etablovaných (křesťanských) struktur [Berger 1992]. Ty v podstatě reagují na potřeby pozdně moderní společnosti, když nově vstupují do veřejného prostoru.

Tento obecný výklad nám snad pomůže lépe pochopit *raison d'etre* skandinávských stran morálního protestu. V kontextu západní a obzvláště severní Evropy, kde jakoby staré sekularizační teorie platily, se formují hnutí, kterým je (navíc v kontextu post-materiálního *Zeitgeistu* 70. a 80. let) idea moderní sekularizované společnosti tak cizí, že samy vyrážejí do politické arény. Dochází k vytváření obranné mentality, ne ve smyslu vytváření sloupových struktur, ale ve smyslu povinnosti bránit křesťanstvím utvářené hodnoty. Strany mohou pracovat s pevnými voličskými jádry tmelenými místními nonkonformními tradicemi. Avšak v situaci, kdy křesťanství v Evropě obecně prochází složitým obdobím, kdy z mnoha různých důvodů ztrácí integrační kapacitu, a jeho politická dimenze se zmenšuje, přirozeně narážejí na limity svých možností ve volební soutěži.

7.2. Skandinávské luterské církve a jejich společenská funkce

Druhou výjimkou z tzv. desekularizační teze tvoří podle Bergera mezinárodní humanitně nebo sociálně-vědně profilovaná subkultura západního vzdělání, která se stala nositelkou osvícenských myšlenek, a která, byť vlastně málo početná, poskytuje oficiální výklad sociální reality skrze média a univerzity [Berger 1999: 11]. Stoupencům a posluchačům této skupiny říká Berger poněkud expresivně "*Švédí volbou*". Snad to má symbolizovat to, že Skandinávie, a Švédsko zvláště, jsou pokládány za zosobnění vrcholné fáze sekularizace, a to jak co se týče participace, tak postojů

---

53 V éře "svatého baldachýnu" se jedinec ideálně setkává jen s jedním jediným soudržným souborem kulturních norem, které se pro něj svávají přirozené, a tudíž jediné možné. "*Pro to, aby* (pod „svatým baldachýnem“) *člověk v bohy věřil, není žádného projevu víry ani třeba*", poznamenává provokativně Berger [1992: 76].

[Berger 1992: 29]. Již dříve Berger štiplavě označil Švédsko za „zamrzlý živý obraz osvícenského utopismu“ [1982: 17].

V severní Evropě se v mnohých ohledech skutečně setkáváme s pokročile sekularizovanými společnostmi. Podle britské socioložky Grace Davie je však na místě neodbytné možné vysvětlení odkazem na údajně axiomatický vztah mezi modernizací a sekularizací. Podle ní je nasnadě hledat lokální evropská vysvětlení. Spíše než produkt modernity vychází podle Davie sekulárnost severu z partikulárního národního nastavení vztahů mezi státem a církví. Nastavení, která nejvíce bránila diferenciaci státu a církve (*Church of England* a právě skandinávské lidové církve), jsou ta, kde církev nejvíce „trpí“ poklesem návštěvnosti bohoslužeb [Davie 1999: 78]. Tuto krizi institucionalizovaného náboženství načrtla Davie v práci *Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging* [1994].⁵⁴

Zatímco v Británii neznamenal prudký pokles návštěvnosti bohoslužeb úpadek religiozity v rovině individuálních přesvědčení, ve Skandinávii se zdá, že došlo i k tomu. V roce 1988 se pouze 9% Švédů považovalo za „vyznávající křesťany“ [Gustafsson 1990, cit. z Coleman 1993: 365]. Rok na to bylo doloženo, že pouhých 2,3% členů Švédské církve navštěvuje pravidelně hlavní nedělní bohoslužby [Coleman 1993: 365], přičemž na počátku 20. století se jednalo o 17%; dnes tento podíl klesnul pod 2%.⁵⁵ Bohoslužby finské evangelické církve navštěvuje pravidelně asi 6% lidí. Podobná situace panuje v Norsku (5%) i Dánsku (pod 5%) - například ale u obyvatelů Kodaně (průzkum z 1988) je to pouhých 1,7% [Bruce 2000: 34]. Přesto se lidé chovají jaksi "iracionálně", když z církví masově nevystupují a platí nadále církevní daň. Vysvětlení lze nalézt ve funkci, kterou lidé církvi připisují. Bruce [2000] uvádí údaje z *Religious and Moral Pluralism* [RAMP], z nichž vyplývá, že nejlépe hodnocenou aktivitou Švédské církve jsou pohřby, křty a svatby; nejméně váženými naopak nedělní bohoslužba a eucharistie [s. 37-38]. Švédská církev, slovy Demeratha [2000], je "respektovaná více v okamžiku smrti než života"; čímž je naráženo na fakt, že 40% z církevní daně putuje na pohřby, jichž pak užívá více než 90% zesnulých [s. 134]. Dánská církev provedla v roce 2008 41% svatebních a 89% všech pohřebních obřadů v zemi.⁵⁶

Skandinávské národní církve *de facto* v některých jasně vymezených oblastech suplují roli státu, a to výměnou za alespoň nějaký kulturní vliv na populaci: Bruce [2000] např. cituje jednu studii z 60. let, která ukazuje, že 94% Finů je schopno odříkat Modlitbu Páně [Bruce 2000: 38].

Pozice finské církve je obecně o něco pevnější, než je tomu ve Švédsku či Norsku. Podíl Finů, kteří nikdy nezavítají do kostela, je výrazně menší (19%) než u jiných severských národů (32-34%)

---

54 Jak se ale snaží korigovat Stark [1997], tvrzení o zásadním poklesu institucionalizované náboženské participace v Evropě je zčásti založeno na velmi nadsazeném vnímání všeobecné nábožnosti dob minulých. Stark vzpomíná Thomase [1971], který se snažil pozornost historiků a sociologů nasměřovat k otázkám apatie, heterodoxie a agnosticizmu v předindustriálních dobách [Stark 1997: 260].

55 <http://www.svenskakyrkan.se>

56 <http://www.dst.dk/>

[Bruce 2000: 39]. Vysvětlení můžeme hledat v silnější integrační funkci finské evangelické církve. Ta vznikla jako nástupnická organizace Švédské církve na území nového (ruského) Finského velkovévodství (1809). Do roku 1869 měla spolu s Finskou ortodoxní církví postavení církve státní. Komparativně brzké oddělení církve a státu znamenalo diferenciaci farností a orgánů státní správy, větší míru nezávislosti, ale zároveň ztrátu monopolu na vzdělávání. V kontextu poptávky po národním étosu a neslovanské náboženské identitě v poslední třetině 19. a počátku 20. století společenská role nestátní „národní“ církve, rostla. Církev stála jasně za „bílymi“ v občanské válce i finským národním bojem proti sovětským invazím během Druhé světové války. Její integrační funkce hrála roli i po dobu války studené. Dnes k církvi patří 77.2% Finů, což je vzhledem k faktu, že církev není již téměř 150 let církví státní, číslo obrovské; navíc vezmeme-li v potaz, byť poměrně malé (1,1%), ale aktivní pravoslaví.

Podobný integrační potenciál jako finská církev mohly mít i evangelické církve v Lotyšsku a Estonsku. Ty se však základnou odporu vůči komunistickým režimům nestaly; a nebylo to jistě jen proto, že luteranismus v Pobaltí byl spojován s mocnými menšinami (ať už německou šlechtou nebo severskými obchodníky). Bruce [2000] vyslovuje tezi, že církev zůstává váženým a vitálním hráčem především tam, kde je součástí nábožensko-etnické identity, jež je navíc ve stavu ohrožení. Uvádí klasický případ Polska, kde zakořeněná pozice církve tvořila zábranu vůči větší represi ze strany státu [Bruce 2000: 42]. Pobaltské evangelické církve se nestaly nositelkami národní identity v situaci národního útlaku, proto jsou dnes méně vitální. Limitujícím faktorem zde samozřejmě byla i větší náboženská heterogenita a přítomnost velkých národnostních menšin. Švédská, norská i dánská církev postrádaly „nepřítele“, byly „přimknuty“ ke státu⁵⁷, proto jsou dnes také méně vitální. Tyto dekloralizované⁵⁸ církve připomínají, podle Bergera [1992], spíše instituce státní správy než instituce „symbolizující a re-prezentující náboženský prožitek“ [s. 142]. Koexistují v sekulární kultuře, jež nepřichází s vážnými antiklerikálními alternativami; vztahy mezi církvemi a SD jsou

57 Byť bez společného nepřitele, skandinávské církve fungovaly, podobně jako jejich mladší finská sestra, jako nástroje politické integrace. Jejich ideologický monopol byl praktikován povinným křtem, povinnou účastí na bohoslužbách i přijímání, nebo například právem pastora na návštěvu a výslech domácností ohledně víry a doktríny - instituce tzv. domácího výslechu (*husforhor*). Duchovní autorita mohla ještě v 19. století případně sáhnout k pokutám, výpraskům (*husaga*) i vyhnanství [Weston 1983: 333]. Vykonavatelem těchto nařízení byly ale vždy státní autority. Tento model, kdy světská autorita vstupuje do vnitrocírkevního hájemství jako jakási výkonná moc, bývá někdy označován jako erastianismus. V tomto dnes nepřilíží známém konceptu se skrývá jméno zwingliánského teologa, Thomase Erasta, který v 16. století vystupoval proti instituci exkomunikace, a místo ní prosazoval svrchovanost světských autorit v jakémkoli "usměrňování" věřících.

58 Flint [1964] na příkladu Norska podává vývoj sekularizace jako dekloralizace. Odhadovaný podíl katolických kněží a laiků před černou smrtí (1349) odhaduje Flint na 1: 150. Na sklonku pietistického období (1700–1750), jemuž dominovala vláda dánského pietistického krále Kristiána VI. (1730-1746), byl tento poměr již 1: 1300. Za vlády Fredrika V. (1746-1766) navíc kněžím výrazně vzrostly administrativní a učitelské povinnosti, čímž klesl podíl času věnovaným explicitně náboženským a pastoračním úkonům. Aniž by se jakkoli teologicky angažoval, dánský král rozuměl roli církve asi jako jednomu z dalších ministerstev své vlády. Byrokratizace kněžského stavu bylo jedním z kroků v budování merkantilistického státu. V roce 1825, tedy v době, kdy dánská církev s kodaňskou teologickou fakultou v čele vychází vstříc osvícenství a modernímu racionalismu, měl jeden kněz "na starosti" již 2978 laiků. Frekvence kontaktů duchovního s laiky navíc v praxi klesla ještě více, a to díky prohlubujícím se rodinným vazbám a kontaktům pouze napříč farářskými "klaný" [Flint 1964: 338-343].

sice vlažné, avšak normalizované.⁵⁹ Úplná náboženská svoboda, včetně možnosti nebýt členem žádné církve, byla ve Skandinávii s velkým předstihem vyhlášena nejdříve ve Finsku, a to v roce 1923. Ostatní skandinávské země přistoupily k podobným ústavním změnám až později: Švédsko 1951, Norsko 1964.

Dánská církev - 79,8% Dánů (2012) (89,3% - 1990)⁶⁰ - není oficiálně církví státní, ale lidovou (*Folkekirken*); přesto je její hlavou ministr pro církevní záležitosti a svrchovaným tělesem pro záležitosti jejích vnitřních předpisů *Folketing*. Nemá arcibiskupa, ani žádný jiný kolektivní orgán či synod, který by mohl stanoviska církve formulovat a veřejně prezentovat. Výsledkem tohoto nastavení je liberální církevní politika, jež byla konzervativnějšími kruhy i mnohými kněžími odmítána (ordinace žen, žehnání registrovaným párům, apod.). Legalizace homosexuálních církevních sňatků byla povolena v březnu 2012 přímo *Folketingem*. Tento krok vítala nejen velká část veřejnosti (75.8%),⁶¹ ale i kněží, když jen 28% z více než 1000 dotázaných bylo proti. Odmítavé hlasy pocházely zejména z konzervativnějších regionů Západního Jutlandu a Bornholmu.⁶² Spolu asi s deseti biskupy se nejostřeji proti církevním sňatkům homosexuálů vymezovaly právě Vnitřní Misie a Luteránská Misie.

Švédská církev (*Svenska kyrkan*) - 70% Švédů (2010) (95,5% - 1972) - ⁶³ *de iure* pozbyla postavení státní církve k lednu 2000. *De facto* ale vazby na stát přetrvávají. Církev je např. monopolním aktérem na pohřebním trhu (instituce pohřební daně) a je stále finančně preferována před jinými denominacemi [Hägg 2008: 39]. Hlavou církve je uppsalský arcibiskup, reprezentativním orgánem volený Všeobecný synod (*Kyrkomötet*). Monarcha má stále povinnost zachovávat věrnost evangelické víře. Výbušnými tématy se stala zejména ordinace žen. Synod návrh na jeho zavedení v roce 1957 odmítl, *Rigsdag* nicméně v dalším roce přinutil církev vypracovat a přijmout návrh nový. Ordinace žen byla uzákoněna rokem 1960 a v roce 1994 bylo dokonce přijato takové usnesení, že noví kněží, kteří by odmítali s farářkami spolupracovat, nemohou být ordinováni. Zrovnoprávnění sňatků příslušníků stejného pohlaví odhlasoval Synod v

---

59 K vychýlení vztahů dochází jen výjimečně: například v 30. letech ve Švédsku, kdy se marxistický teoretik, Arthur Engberg, stal ministrem pro církevní záležitosti a usiloval výrazně prostor státní církve zúžit. Švédská církev již tehdy zažívala odliv praktikujících věřících; navíc právě ztratila vliv na výuku náboženství na školách a nebyla tedy rozhodně v pozici, kdy si mohla dovolit SD politikám rázně oponovat. Na druhé straně, i SD nebyla v pozici, kdy by nemusela brát ohled na ostatní politické síly. Spolupráce s agrárníky, reprezentujícími religiózní venkov, si tak vyžádala ústup z Engbergova plánu. V neprospěch zrušení formální autonomie luterské evangelické církve mluvilo i obecně negativní vnímání nacistických reforem spočívajících v nucené integraci německých protestantských církví pod jeden svaz [Weston 1983: 332].

60 Medlemmer af folkekirken [http://www.km.dk/folkekirken/statistik-og-oekonomi/kirkestatistik/folkekirkens-medlemstal.html; ověřeno k 30.4. 2012]

61 Registered partnership in Denmark [http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_gay_unions_in_Denmark; ověřeno ke dni 24.4. 2012]

62 Måling: Hver fjerde præst er imod homovielser [http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2011/11/23/143426.htm; ověřeno ke dni 1.4. 2012] – Většinově liberální postoje společnosti odráží již jen to, jak je název tohoto článku postaven: „Každý čtvrtý pastor proti homosexuálním svazkům“.

63 Svenska kyrkans medlemsutveckling år 1972-2010 [http://www.svenskakyrkan.se; ověřeno ke dni 11.4. 2012]

říjnu 2009.

Norská církev (*Den norske kirke*) - 79,2% Norů (2010) (86,6% - 2001)⁶⁴ - je dnes formálně jedinou státní církví v regionu, třebaže v posledních několika letech probíhají na půdě parlamentu debaty o případné odluce. Hlavou církve je monarcha, svrchovaným zákonodárným orgánem *Storting* a administračně-exekutivním tělesem královské ministerstvo pro státní správu, reformy a církevní záležitosti (*Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet*). Církev samu kolektivně reprezentuje Všeobecný Synod, jehož exekutivním orgánem je tzv. Národní rada. V roce 2007 Synod odmítl církevní sňatky homosexuálních párů, načež ministerstvo v dalším roce vypracovalo vlastní návrh a parlament jej přijal.

Tento letmý exkurz do některých základních témat, které se staly tématy nejen pro vnitrocírkevní diskusi, ale ze samé podstaty těchto církví jako veřejných institucí též tématy politickými, nám dává základní obraz o možnostech KD. V kontextu liberální církevní politiky mohou být tyto strany vnímány jako jediný skutečný zastávce sociálně-konzervativních stanovisek. Berg [2003] na příkladu KrF(N) ukazuje, že úplné opuštění tradičních jádrových témat (*hjertesaker*) ve jménu ještě širšího rozkročení ala CDU-CSU není volebně příliš výhodné. Podobně KD(S) může silně čerpat z kritiky liberálních postojů vedení církve. Podrobnější rozpracování těchto vztahů jde již nicméně za rámec této práce; tvrzení jsou předkládána spíše jako hypotézy. Tyto úvahy nás přinejmenším vedou k závěru, že „kontinentální“ směřování severské KD, které bylo tak zdůrazňováno v předchozích kapitolách, nelze oddělit od skutečnosti, že tyto strany si zachovávají jistou část konzervativně-protestního profilu, který pro ně byl tak typický v prvních fázích jejich působení. Podle Madeleye [2004] představuje skandinávská KD dokonce životaschopnější model v podmínkách pokročilého stádia sekularizace v Evropě, než nabízejí západní *catch-all parties* [s. 240].

7.3. *Zwei-Reiche-Lehre*

Aniž bych mohl popsat konkrétní mechanismus či nabídnout empiricky doložitelné sociálně-vědní vysvětlení, můžu jen nabídnout k zamyšlení následující: koexistence církve a státu na severu má i svůj teologicko-reformační předobraz, a to v rozvíjení Lutherova učení o dvou říších (*Regimente*, jinde též *Reiche* nebo *Obrigkeiten*). „*Zwei-Reiche-Lehre*“ vychází ideově z Lutherova výkladu listu Římanům (1516-17) a jeho spisu *O světské vrchnosti* (1523). Luther vychází z předpokladu, že Bůh na tomto světě ustavil dvě „vlády“, skrze které vládne: 1. duchovní vládu, jež se týká křesťanů, a jejíž hlavou je Kristus; a 2. světskou vládu, jež udržuje mír ve společnosti tvořené vesměs hříšnými lidmi (tedy křesťany i nekřesťany). Každý křesťan je pak vlastně konfrontován se dvěma světy:

---

64 Medlemskap i Den norske kirke [<http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=230>; ověřeno ke dni 12.4. 2012]

niterným světem víry a reálným světem, ve kterém člověk žije, hřeší, pracuje a zastává svůj životní úděl. Protože tento svět je Božím světem, a je proto navzdory lidskému hříchu dobrý, není potřeba se ho dle Luthera vzdávat (vs. mnišství), ani podrobovat společnosti skládající se nutně z věřících i nevěřících církevnímu právu (vs. teokratické modely „druhé“ reformace). Role církve spočívá, zjednodušeně, v péči o duchovní oblast a budování neviditelného království. Světská autorita má v Božím plánu své důležité místo, církvi tudíž nepřísluší vstupovat s ní do výraznějších konfliktů.

Bližší rozpracování souvztažnosti tohoto učení (resp. jeho vývoje v dějinách výkladu) a partikulárních nastavení stát-církve na luteránském severu jde nicméně za rámec této práce a nezbývá tak, než tuto tezi nechat prozatím otevřenou.

Co říci lze, je, že radikální akcent na morálku a náboženství ve veřejné sféře ze strany křesťanských politických stran působil v prostředí utvářeném luteránskou ortodoxií dosti inferiorně. Exaltovaný aktivismus členů a sympatizantů raných stran „morálního protestu“ mohl vést k nepřiměřenému a často černo-bílému odsuzování tiché většiny. Konformní luterán podporující konzervativce podle aktivistů představoval materialistu, zajatce pravo-levého schématu, nic nečinícího proti proliferaci liberálně-sekulární kultury.

7.4. Pokusy o rechristianizaci severu: strany morálního disentu

Projekce autentické křesťanské pozice do společenského a politického života se v Evropě obecně stává výrazně minoritní. Náboženská deprivatizace v Evropě - snahy o obohacení politiky a veřejného života o náboženské a morální dimenze - je vysoce selektivní a obecně nevede k desekularizaci [Nešpor, Lužný 2007: 168]. I skandinávské země zaznamenaly, třebaže ve světovém měřítku naprosto mizivě, nárůst takovýchto deprivatizačních a anti-sekularizačních nálad. Vedle celé řady nových křesťanských církví se ve veřejné sféře objevily i křesťanské strany morálního disentu.

Aplikujeme-li Bergerův náčrt strategií náboženských komunit ve světě, jemuž je rozuměno jako nenáboženskému, pak tyto strany musely volit mezi *odmítnutím* a *adaptací*. Odmítnutí může znamenat buď náboženskou revoluci, nebo organizaci do subkultury [Berger 1999: 3-4]. V prvních fázích (převážně mimoparlamentního) působení těchto stran lze pozorovat náběhy k myšlení svět vs. "enkláva věrných". S postupným převládáním KD profilu se křesťanské strany otevřely a více přizpůsobily prostředí i elektorátu. Podle Davida Martina je ve světovém kontextu stranické angažmá evangelikálů a letničních v politice spíše výjimkou. Tyto proudy jsou podle něj [1999] a) zarytými nositeli tradice oddělení církve a státu; b) samy vnitřně natolik fragmentovány, že nemohou pomýšlet na nějaký politický monopol. Evangelikální křesťané tak často před přímým politickým angažmá preferují cestu nátlakových organizací a veřejného působení (médiá apod.). Tyto velice obecné a jistě ne univerzálně platné teze (Martin pracuje především se severo- a

latinskoamerickým evangelikalismem) mají jistou relevanci i pro analýzu nonkonformních hnutí v severní Evropě. Podobně jako se britští nonkonformisté v letech 1870-1920 přimkli k liberální straně, tak měli k liberálům blízko i nonkonformisté ve skandinávských zemích. Typickým projevem jejich politické participace nebylo toliko podrobit si stranické sekretariáty svými lidmi, ale ochota podpořit jen ty navržené kandidáty, kteří světonázorově vyhovovali. Politický krok kupředu tak vlastně závisí na multiplikaci morálně integrovaných jednotlivců [Martin 1999: 39]. Severská nábožensko-disidentská tradice nicméně postrádala prvek pragmatismu, který by ji svázal s ekonomickým individualismem a později s neoliberalismem. V důsledku volební soutěže a evropeizace skandinávské strany morálního protestu postupně předefinovaly svůj postoj k roli náboženství ve veřejné sféře a přetlumočili jej do KD humanisticko-morálního hávu, jenž jim umožňoval být křesťanskými a sekulárními zároveň. Kalyvas [2003] tuto pozici popisuje jako *“unsecular politics”*, kdy jsou náboženské symboly a ideje využívány selektivně jako instrument politické mobilizace alespoň jednou (relevantní) politickou stranou v systému. Nabízený "balík" často vystupuje pod hlavičkou "křesťanské inspirace" nebo "židokřesťanského kulturně-náboženského dědictví" [Kalyvas 2003: 293–94; Kalyvas, van Kersbergen 2010: 204]. Dnes je tedy teoreticky možné být agnostikem či vyznavačem jiného náboženství a křesťanským demokratem zároveň. Tento posun proběhl na severu, švédskou KD počínaje a finskou SKL konče, přibližně mezi lety 1988-2002. Cesta za středovým voličem v duchu kontinentálního KD modelu byla nejúspěšnější v Norsku, kde KrF dokázala (především v 70. a 90. letech) zaujmout pozici pivotální strany.

V těchto procesech a posunech lze spatřovat velký rozdíl vůči novým „disidentským“ stranám, například nizozemské *ChristenUnie*, která (v roce 2001) vznikla na ryze reformovaných základech jako dissent vůči hlavnímu evropskému KD proudu. Podobně pionýrskou roli se snaží hrát i estonská EKD. V jednom rozhovoru týkajícího se změny názvu strany, se místopředseda EKD Peeter Vosu vyjádřil následovně: *"Křesťanští demokraté v Evropě často zachovávají ono 'demokratické' na úkor 'křesťanského'!... Sekularizace je pro nás velkým nepřítelem. Abychom se ujistili, že nepodlehne podobnému nebezpečí, vložili jsme do našeho programu dílčí kréda a vize, upamatující nás i voliče, že naše politika stojí na bibli, a že s definitivní platností následujeme v našich politických rozhodnutích Slovo Boží."*⁶⁵

---

65 Estonian party EKRП renamed to Estonian Christian Democrats (EKD) [http://www.ecpm.info/k/en/n9278/news/view/68653/68580/Estonian-party-EKRП-renamed-to-Estonian-Christian-Democrats-EKD.html; ověřeno ke dni 30.3. 2012]

Závěr

Relativní náboženská homogenita skandinávských zemí a existence národních církví, které ještě donedávna čítaly více než 90% příslušné populace, byly jednou z příčin toho, že náboženská přesvědčení hrála jako faktor volebního chování jen marginální roli. Skandinávské křesťanské strany jsou spojeny s kulturně-náboženskou mobilizací podél *cleavage* centrum vs. periferie, tedy ne stát vs. církev, jak je tomu u drtivé většiny „starých“ kontinentálních konfesních stran. Křesťanské strany „morálního protestu“ vznikly v reakci na rozvolňování vazeb mezi skupinami navazujícími na teritoriálně koncentrovaná nonkonformní náboženská hnutí 19. století a velkými agrárně-liberálními formacemi. Zvláštní postavení v tomto ohledu zaujímá finská strana, kde k narušení tradičních vazeb (se Stranou středu) nedochází, a kde je křesťanská strana spíše produktem „nových“ pietismů. První úspěchy těchto stran je nutné „čist“ prizmatem postmateriálního *Zeitgeistu* 70. a 80. let (ve švédském případě opožděno vlivem institucionálního nastavení), kdy jsou hodnoty historicky utvářené křesťanstvím předkládány v naději, že transcendují materiální konflikty různých zájmů a stanou se korouhví morální regenerace příslušných národů. Co je však důležité, k morálnímu protestu a kritice příliš „sekulárního“ pravo-levého schématu přidaly tyto strany i protest obecně systémový; avšak jen do té míry, do které není ohrožena vazba na tradiční elektorát. Primát náboženských a etických otázek a druhý řád ekonomiky je to, co tyto strany dlouhodobě odlišuje od ostatních formací konkurujících si v jinak předimenzovaném skandinávském středu i od většiny kontinentálních stran KD stranické rodiny. Toto tvrzení platí navzdory zřetelnému *cross-class* apelu a jasnému směřování k ideovým schématům současné kontinentální KD, které pod latentním evropeizačním tlakem postupujícím od stranických elit směrem k převážně euroskeptickému elektorátu probíhal v letech 1988-2002. Pivotalní pozice v prostoru pravého středu příslušného stranického systému se podařilo dosáhnout pouze norské KrF, a to v 70. a 90. letech. Dánská KF/KD měla přes relativně malé volební zisky poměrně velký vliv mezi oběma bloky a dokázala v kontextu menšinového vládnutí uplatňovat svůj vyděračský potenciál. Finská SKL/KD se naopak v kontextu praxe nadměrně většinového vládnutí uchýlovala k větší kritice establishmentu a sbírala protestní hlasy. Švédská KD se stává relevantní politickou stranou až v 90. letech a za silícího bipolarismu v poslední dekádě pevně přimyká k nesocialistickému bloku vedeného konzervativci. V 90. letech se všechny skandinávské křesťanské strany podílely na vládní zodpovědnosti; KrF dokonce dvakrát z pozice strany ministerského předsedy. Přibližně od roku 2005 lze u křesťanských stran napříč regionem pozorovat kontinuální pokles volebních zisků; dánská KD dokonce trvale pozbyla parlamentního zastoupení. Předložená práce se možná vysvětlení snažila hledat zejména v nejnovějším vnitrostranickém vývoji, který se odehrává v napětí mezi konkurujícími si frakcemi a programovými koncepcemi.

V Estonsku ani Lotyšsku se neprosadila žádná relevantní a volebně úspěšná KD strana. Estonské KD strany z přelomu 80. a 90. let splynuly v nastupující silný subjekt na pravici. Estonská EKD a lotyšská KDS pak představují autentické křesťanské strany s řadou shodných charakteristik k raným fázím skandinávských stran: protestantský (a do velké míry evangelikální) profil, euroskepticismus, slabé volební zisky a marginální postavení v systému. Na rozdíl od svých severských protějšků však a) k žádnému volebnímu ani systémovému průniku nesměřují, b) ekonomicky tendují spíše k pravici, c) nestojí za nimi žádná teritoriálně definovatelná entita. Jdeme-li za rámec konceptu KD, a pokusíme-li se hledat různé křesťansky orientované stranické subjekty, tedy i strany se smíšenými identitami, vynoří se před námi celá škála formací. Práce podrobněji sleduje linii lotyšské LPP, představující zajímavou synergii businessu a klerikalismu. V lotyšském i estonském stranickém systému absentuje významnější *cross-cutting cleavage*, podél níž by mohly mobilizovat potenciálně úspěšné KD strany, které by (teoreticky dobře) dokázaly překlenout vzájemně posilující se nacionalistickou a socioekonomickou konfliktní linii transformace.

Raison d'etre skandinávských (a v implicitní podobě i marginálních pobaltských) stran morálního protestu vystupuje do jasnějšího světla v kontextu liberálních politik národních církví, čímž mohou být tyto strany vnímány jako jediný skutečný zastávce sociálně-konzervativních stanovisek ve veřejné sféře. Opuštění tradičních jádrových témat (nor. *hjertesaker*) ve jménu ještě širšího programového rozkročení ala západoevropská *catch-all* KD tak nebude do budoucna příliš výhodné. Bližší zkoumání interakce mezi křesťanskými stranami a církevními *policies* jde však již za rámec této práce, a proto je zde třeba zůstat pouze na hypotetické rovině.

Jestliže křesťanství v Evropě ztrácí integrační kapacitu, a jeho politická dimenze se zmenšuje, KD strany, které nesměřují ke *catch-allismu*, by měly přirozeně narážet na limity svých možností ve volební soutěži. V případě severských křesťanských se zdá, že tomu tak v posledních letech je. Na druhou stranu, to, že tyto strany „vyrostly“ (a etablovaly se) právě v pokročile sekularizovaných společnostech, není náhodou. Křesťanské strany se politické defenzivy hodnot utvářených křesťanstvím chápou právě proto, že společnost, ve které aktivisté žijí, je vnímána jako nenáboženská. V tomto smyslu jsou jejich „resakralizační“ snahy produktem procesu sekularizace. V tomto smyslu jsou též zajímavým empirickým materiálem pro analýzu možného nástupu tzv. desekularizace v Evropě, kde zatím jakoby staré sekularizační teorie platily, a kde severské země představují jakýsi *crucial-case* obecné sekularizační teorie. Tyto diskuse však přesahují rámec nejen této práce, ale svou povahou i rámec politické vědy, čímž máme být povzbuzeni k dalšímu hlubšímu a hlavně interdisciplinářnějšímu studiu vztahu náboženství a veřejného v současném světě.

Summary

In the Scandinavian countries, religious convictions have traditionally played a marginal role in accounting for the electoral behaviour. A great deal of the possible explanation lays in the relative religious homogeneity and the presence of the established nation churches. In contrast to the European confessional parties' church vs. state mobilization, the Scandinavian Christian parties mobilize along the cultural and religious dimension of the centre vs. periphery *cleavage*. The parties of "moral protest" emerged in response to the breakdown of the alliances between the groups attached to territorially concentrated non-conformist religious movements of the 19th century, and the leading agrarian-liberal parties. The Finnish party is specific in this regard, for the traditional links (with the Centre party) endure, and the Christian party is a "new pietist" project. The parties' first notable achievements must be understood in the context of the post-material *Zeitgeist* of the 70th and the 80th (in the Swedish case delayed due to the institutional design effects). The values historically formed by Christianity are brought to the public sphere in one package hoping for moral regeneration of the Nordic nations. Importantly enough, their moral vigilance and critique of the "secular" left-right scheme goes hand in hand with a general anti-establishment protest. The primacies of religious and moral topics - plus a second-rate emphasis on the economy - are the significant elements distinguishing them from most of the CD parties in the Continent as well as other Nordic centrist parties - competing each other on such in exalted space as the Scandinavian centre. This holds truth in spite of their clear cross-class appeal and an undisputed ideological move they have undertaken towards their Continental counterparts; the "Continental drift" (1988-2002) was carried out under latent europeanization pressure from above by the party leaders who had to deal with largely eurosceptic electorates. The only party that took the position of a pivotal force on the centre-right was the Norwegian KrF, and that was only in the 70th and the 90th. Despite its relative electoral weakness, the Danish KF/KD gained a considerably good position between the two blocks and made a good use of its blackmail potential – showing itself particularly effective in the context of the minority government tradition. Contrariwise, the scope of the Finnish SKL/KD in the surplus-majority environment was fairly limited; hence the considerably stronger anti-establishment stance. The Swedish KD has not become a relevant player until the 90th. Reflecting the intensified bipolar competition in the last decade, KD sticks tightly to the non-socialist block led by Conservatives. In the 90th, each of the Nordic Christian parties shared a governmental responsibility; KrF even leading the cabinet twice. A continuous decline of electoral support of the Christian parties has been recorded since just about 2005 throughout the whole region; the Danish KD has not been able to get over the formal threshold since 2005. The way I try to explain these changes is by looking closer at the processes recently taking place within the parties, trying to

capture the tensions between the competing fractions, and available strategies and conceptions.

There has been no relevant and electorally successful CD party in both Estonia, and Latvia. Estonian CD parties of the turn of the 80th and the beginning of the 90th merged into a nascent pivotal force on the right. The Estonian EKD and the Latvian KDS may be labelled authentic Christian parties – resembling some of the characteristics of the early Scandinavian Christian parties: Protestantism (Evangelicalism to a great degree), euroscepticism, low electoral gains and marginalized position in the system. But in contrast to their Nordic counterparts, these parties a) are unlikely to reach for any electoral or systemic breakthrough, b) lead up to the right in terms of economy, c) cannot be linked with any regionally definable entity. Transcending the concept of Christian democracy, and searching for various “Christian oriented” political parties – including the parties with differently stratified identities – the whole range of subjects emerge. The thesis follows closely the developmental line of the Latvian LPP – representing an interesting synergy between clericalism and business. In the party systems of Latvia and Estonia, a potent cross-cutting cleavage is missing to overarch the mutually reinforced nationalist and socioeconomic cleavages of the transformation.

Raison d'etre of the Scandinavian parties of the moral protest (and implicitly also the marginal CD parties in the Baltic countries) can be seen more clearly in the context of liberal policies of the nation churches, making them the only proponents of the socially conservative stance in the public sphere. Abandonment of the traditional core issues (nor. *hjertesaker*) in the name of a wider ideological straddle *alá* the Western catch-all CD is not a viable option for these parties to the future. However, a closer examination of the relationship between the Christian parties and the policies of the established churches goes beyond the scope of the submitted thesis; thus mentioning them as merely hypothetical.

Given that European Christianity has lost its integrative capacity, and its political dimension has weakened, the electoral strength of those Christian democratic parties that do not tend to *catch-allism* have naturally declined. This may be the case of the Nordic CD parties since 2005. On the other hand, the fact that these parties occurred (and established themselves) right in the very societies at such advanced stage of secularization is not accidental. The Christian parties embrace the values historically formed by Christianity precisely because the society they live in is perceived as nonreligious. Their “resacralization” efforts are thus products of the secularization process in this sense. Besides, these parties may be interesting and viable cases for testing the relevance of the desecularization thesis in today’s Europe – where the old secularization theories still seem to hold, and where the Scandinavian countries have played an important role as crucial-cases of the general theory. However, this discussion laps over not only the realm of this thesis, but also the realm of political science. This may encourage political scientists to deeper and more interdisciplinary study

of the relationship between religion and the political in today's world.

Seznam literary

ALAPURO, Ryto – ALLARD, Erik. The Lapua Movement: The Threat of Rightist Takeover in Finland, 1930-32. In LINZ, Juan J. – STEPAN, Alfred (eds.). *The Breakdown of Democratic Regimes: Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978. s. 122-141.

ALARDT, Erik – PESONEN, Pertti. Cleavages in Finnish Politics. In LIPSET, Seymour M. - ROKKAN, Stein (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: cross-national perspectives*. New York: The Free Press, 1967. s. 325-366.

ANDRESEN, Andres. The Reconfiguration of Lutheran Church Organisation in the Baltic Region from the 1520s until 1917. In GÉMES, Andreas – PEYROU, Florencia – XYDOPOULOS, Ioannis (eds.). *States, Legislation, Institutions, Vol. IV, Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions and Social Values*. Pisa: Pisa University Press, 2009. s. 35-47.

ARTER, David. The Finnish Christian League: Party or 'Anti-Party'? In *Scandinavian Political Studies*, 1980, vol. 3, s. 143–162.

ARTER, David. The Swedish general election of 20th September 1998: a victory for values over policies? In *Electoral Studies*, 1998, vol. 18, no. 2, s. 296-300.

ARTER, David. *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press, 1999. 367 s.

BALE, Tim – SZCZERBIAK, Aleks. Why is there no Christian Democracy in Poland (And does it matter)?, 2006. 54s. Online text
(http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/polish_christian_democracy_sei_paper_91.pdf).

BARRY, Brian. Political accommodation and consociational democracy. In *British Journal of Political Science*, 1975, vol. 5, no. 4, s. 477–505.

BERG, Sonja Lovise. *Samling om verdier: en studie av Kristelig Folkeparti 1969 - 2001*. Universitetet i Oslo. Institutt for statsvitenskap, 2003. 127 s.

BERGGREN, Henrik - TRÄGÅRDH, Lars. Pippi Longstocking: The Autonomous Child and the Moral Logic of the Swedish Welfare State. Paper prepared for *Children's Rights and the Nation-State in the US, France, and Sweden, 1900-2000*. A Conference at Columbia University, New York City, May 24-26 2006, 24 s.

BERGER, Peter. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday. 1967. 229 s.

BERGER, Peter L. *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural*.

Harmondsworth : Penguin Books, 1969. 126 s.

BERGER, Peter L. *A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credulity*. New York: Free Press, 1992. 218 s.

BERGER, Peter L. The desecularization of the world: a global overview. In BERGER, Peter L. (ed.). *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*. Washington: Grand Rapids, 1999. s. 1-19.

BERGMAN, Torbjörn. Sweden: when minority cabinets are the rule and majority coalitions the exceptions. In MÜLLER, Wolfgang C. - STRØM, Kaare (eds.). *Coalition governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2003. s. 192–230.

BEYME, Karl von. *Parteien in westlichen Demokratien*. München: R. Piper & Co Verlag, 1982. s. 540.

BROMMESSON, Douglas. Svenska kristdemokrater i förändring: från konfessionellt universella till sekulärt partikulära. In *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 2010, vol. 112, no. 2, s. 165–175.

BRUCE, Steve. *Religion in the Modern World: From Cathedrals to Cults*. Oxford: Oxford University Press, 1967. 256 s.

BRUCE, Steve. The Supply-Side Model of Religion: The Nordic and Baltic States. In *Journal for the Scientific Study of Religion*. March 2000, vol. 39, no. 1, s. 32-46

BRUNCLÍK, Miloš. *Mechanisms of party system change: Sweden and Denmark*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií, 2008. 328 s, 19 s. příloh. Vedoucí disertační práce práce Prof. Dr. Miroslav Novák.

BUGAJSKI, Janusz. *Political parties of Eastern Europe: a guide to politics in the post-Communist era*. New York: M.E. Sharpe, 2002. 1055 s.

CASANOVA 1994. *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 320 s.

COLEMAN, Simon. Conservative Protestantism and the World Order: The Faith Movement in the United States and Sweden. In *Sociology of Religion*, 1993, vol. 54, no. 4, s. 353-373.

CONWAY, Martin. Introduction. In BUCHANAN, Tom – CONWAY, Martin (eds.). *Political Catholicism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 1-33.

DAVIE, Grace. Europe: the exception that proves the rule? In BERGER, Peter L. (ed.). *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*. Washington: Grand Rapids, 1999. s. 65-84.

DEMERATH, N. J. III. The Rise of “Cultural Religion” in European Christianity: Learning from Poland, Northern Ireland, and Sweden. In *Social Compass*, 2000, vol. 47, no. 1, s. 127–139.

DUDÁKOVÁ, Barbora. *Konfliktní linie ve Finsku: sociodemografická rovina rozhodování voličů*.

- Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií, 2007. 44 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jakub Šedo, Ph.D.
- DUVOLD, Kjetil. *Making Sense of Baltic Democracy: Public Support and Political Representation in Nationalising States*. Örebro: Örebro University, 2006, s. 399. ISBN: 9176684849 9789176684849.
- ELKLIT, Jørgen. The politics of electoral system development and change: the Danish case. In LIJPHART, Arend; GROFMAN, Bernard. (eds.). *The evolution of electoral and party systems in the nordic countries*. New York: Agathon Press, s. 15-64.
- FABBRINI, Sergio. Cleavages: Political. In SMELSER, Neil J. – BALTES, Paul B. (eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2001. s. 1987-1990.
- FIALA, Petr: *Katolicismus a politika: o politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1995. 349 s. ISBN: 80-85959-01-1.
- FIALA, Petr: *Křesťanské alternativy v politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1997. 155 s. ISBN: 80-85959-20-8.
- FIALA. Laboratoř sekularizace: náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. 183 s. ISBN: 978-80-7325-141-3
- FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián. Pojetí stranicko–politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. In *Středoevropské politické studie - Central European Political Studies Review (CEPSR)*, 2001a, vol. 3, no. 4. Available at <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=61>.
- FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián. Spřízněny volbou? Křesťansko–demokratické a křesťansko–nacionální strany v postkomunistických pluralismech. In *Politologický časopis*, 2001b, vol. 8, no. 3, s. 279–286.
- FINKE, Roger – STARK, Rodney. *The churching of America, 1776-2005: winners and losers in our religious economy*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2008 (1992). 347 s. ISBN: 0-8135-3553-0.
- FLINT, John T. Secularization of norwegian society. In *Comparative Studies in Society and History*, April 1964, vol. 6, vo. 3, s. 325-344.
- FOGARTY, Michael P. *Christian Democracy in Western Europe, 1820-1953*. Routledge & Kegan Paul PLC, 1957. 526 s.
- FRESTON, Paul. *Protestant political parties: a global survey*. Burlington: Ashgate, 2004. 175 s.
- FREY Timotheos. *Die Christdemokratie in Westeuropa: der schmale Grat zum Erfolg*. Baden-Baden: Nomos, 2009. ISBN 978-3-8329-4264-9.
- GALLAGHER, Michael - LAVER, Michael – MAIR, Peter. *Representative Government in*

Modern Europe. New York, St. Louis, San Francisco: McGraw-Hill, 1992. 434 s. ISBN: 0-07-036687-X.

GAUCHET, Marcel. *Odkouzlení světa: dějiny náboženství jako věci veřejné*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004 (1985). 269 s. ISBN: 80-7325-037-3.

GERARD, Emmanuel - VAN HECKE, Steven. *European Christian Democracy in the 1990s: Towards a Comparative Approach*. In VAN HECKE, Steven - GERARD, Emmanuel (eds.). *Christian democratic parties in Europe since the end of the Cold War*. Leuven: Leuven University Press, 2004. 343 s. ISBN: 9058673774.

GOTTFRIED, Paul. *The Rise and Fall of Christian Democracy in Europe*. In *Orbis*, 2007, vol. 51, no. 4, s. 711-723.

JOHANSSON, Göran V. *Kristen demokrati på svenska - Studier om KDS tillkomst och utveckling 1964-1982*. Malmö: Liber, 1985. 303 s.

GRZYMALA-BUSSE, Anna. *Why there is (almost) no Christian Democracy in Post Communist Europe*. In *Party Politics*, 2011, vol. 17, no. 5, s. 1-24.

HÄGG, Ingemund. *Sweden – Secular Population and Non-secular State*. In DE BEAUFORT, Fleur – HÄGG, Ingemund - VAN SCHIE, Patrick (eds.). *Separation Of Church And State In Europe: with views On Sweden, Norway, The Netherlands, Belgium, France, Spain, Italy, Slovenia and Greece*. Brussels: European Liberal Forum, 2008. s. 31-45. ISBN: 978-90-73896-40-6.

HANÁČEK, Vladimír. *Perspektivy křesťanské politiky v ČR - fragmentace či jednota?* In ČLOVĚK – Časopis pro humanitní a společenské vědy, no. 22. Available at <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2011041503>.

HEJZLAR, Štěpán. *Koncept autoritářských režimů a pobaltské státy v 30. letech 20. století: Litva, Lotyšsko a Estonsko ve srovnání*. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav politologie, 2009. 64 s. Vedoucí práce PhDr. Radek Buben.

HLOUŠEK, Vít. *Stranické systémy pobaltských států v první fázi demokratické politiky*. In *Středoevropské politické studie - Central European Political Studies Review (CEPSR)*. Brno: MPÚ MU, 2002, vol. 4, no. 1. ISSN 1212-7817. Available at <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=54>.

HLOUŠEK, Vít - KOPEČEK, Lubomír. *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*. Working Paper č. 10 v rámci projektu *Moderní politika v České republice a střední Evropě*. Brno: Institut pro srovnávací politologický výzkum FSS MU, 2005. Available at http://www.iips.cz/data/files/Analzyz_Working_Papers_pdf/hlousek-kopecek-konfliktni-linie.pdf

IRVING, R. E. M. *The Christian Democratic Parties of Western Europe*. Edinburgh: University of Edinburgh, 1979. 360 s. ISBN-10: 0043290280.

KAHLE, William. *Baltic Protestantism*. In *Religion in Communist Lands*, 1979, vol. 7, no. 4, s. 220-225.

- KALYVAS, Stathis N. *The Rise of Christian Democracy in Europe*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1996. 300 s. ISBN: 0-8014-8320-4.
- KALYVAS, Stathis N. Unsecular politics and religious mobilization. In KSELMAN, T.A. – BUTTIGIEG, J.A. (eds.). *European Christian Democracies: Historical Legacies and Comparative Perspectives*. Notre Dame: Notre Dame Press, 2003. s. 293–320.
- KALYVAS, Stathis N. - VAN KERSBERGEN, Kees. Christian Democracy. In *Annual Review of Political Science*, 2010, vol. 13. s. 183-209.
- KARVONEN, Lauri. In From the Cold? Christian Parties in Scandinavia. In *Scandinavian Political Studies*, March 1993, vol. 16, no. 1, s. 25–48.
- KARVONEN, Lauri. Christian Parties in Scandinavia: Victory over the Windmills?. In HANLEY, D. (ed.). *Christian Democracy in Europe*. London: Printer Publishers, 1994. s. 121-141.
- KIRCHHEIMER, Otto. The Transformation of West European Party Systems. In LA PALOMBARA, Joseph – WEINER, Myron (eds.). *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1966. s. 177-200.
- KRUIJT, Jakob Pieter – GODDIJN, Walter. Versäulung und Entsäulung als soziale Prozesse. In MATTHES, Joachim (ed.). *Soziologie und Gesellschaft in den Niederlanden*. Neuwied, Berlin: Luchterhand, 1965. s. 115-149.
- Lev XIII. Graves de communi. In *Okružní listy: Rerum Novarum a Graves de communi*. Původní vydání. Brno: Sdružení venkovské omladiny na Moravě a ve Slezku, 1927, s. 24-31.
- LINDSTRÖM, Ulf. Helgeandsholmen and Beyond: Center and Periphery in Sweden. In *Scandinavian Political Studies*, 1979, vol. 2, no. 1, s. 1-17.
- LIPSET, Seymour M. - ROKKAN, Stein. Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In LIPSET, Seymour M. - ROKKAN, Stein (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: cross-national perspectives*. New York: The Free Press, 1967. s. 1-63.
- LYON, Margot. Christian-Democratic Parties and Politics. In *Journal of Contemporary History*, 1967, vol. 2, no. 4, s. 69-87.
- MADELEY, John. Scandinavian Christian Democracy: throwback or portent? In *European Journal of Political Research*, September 1977, vol. 5, no. 3, s. 267–286.
- MADELEY, John. Life at the northern margin: Christian democracy in Scandinavia. In VAN HECKE, Steven - GERARD, Emmanuel, (eds.). *Christian democratic parties in Europe since the end of the Cold War*. Leuven: Leuven University Press, 2004. s. 217-242.
- MADELEY, John. – SITTE, N. Differential Euroscepticism among the Nordic Christian Parties: Protestantism or Protest? Working paper presented at the Meeting of the Nordic Political Science Association, (NOPSA) in Reykjavik, Iceland, August 2005, on-line text (<http://registration.yourhost.is/nopsa2005/papers/Madeley-Sitter-2005.doc>).

- MAIR, Peter - MUDDE, Cas. The Party Family and Its Study. In *Annual Review of Political Science*, 1998, vol. 1, s. 211-229.
- MAIER, Hans. *Revoluce a cirkev: k dějinám počátků křesťanské demokracie*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999 (1988). 199 s.
- MARTIN, David. *A General Theory of Secularization*. Oxford: Blackwell, 1978. 353 s. ISBN: 0-7512-0194-4.
- MARTIN, David. The Secularization Issue: Prospect and Retrospect. In *British Journal of Sociology*, 1991, vol. 42, no. 3, s. 465-74.
- MARTIN David. The Evangelical Upsurge and its political implications. In BERGER, Peter L. (ed.). *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*. Washington: Grand Rapids, 1999. s. 37-49.
- MILES, William. Political para-theology: rethinking religion, politics and democracy. In *Third World Quarterly*, September 1996, vol. 17, no. 3, s. 525-535.
- NEŠPOR, Zdeněk – LUŽNÝ, Dušan. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007. 232 s. ISBN: 978-80-7367-251-5.
- NORRIS, Pippa – INGLEHART, Ronald. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 329 s. ISBN: 0-521-54872-1.
- NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: SLON 1997. 275 s. ISBN: 80-85850-22-2.
- PETERSSON, Olof. *Swedish Government and Politics*. Stockholm: Fritzes, 1994. 235 s. ISBN: 91-38-92318-1.
- PEDERSEN, Morgens N. The Defeat of All Parties: The Danish Folketing Election, 1973. In LAWSON, Kay - MERKL, Peter H. (eds.). *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988. s. 257-281. ISBN: 0-691-07758-4.
- POSPÍŠIL, Ivo. *Utváření politického systému v Estonsku. Příklad napětí mezi institucionálním rámcem a dynamikou tranzice*. První vydání. Banská Bystrica: Čižmár-Partner, 2005. 77 s. ISBN: 80-89183-17-4.
- RAUN, Toivo U. *Estonia and the Estonians*. Druhé vydání. Stanford: Hoover Institution Press, 2001. 366 s. ISBN: 0-8179-2852-9.
- RINGVEE, Ringo. Estónsko - náboženstvo a právo. In JOZEFČIAKOVÁ, Silvia (ed.). *Štát a cirkev v postsocialistickej Európe 2*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2004. s. 95-110. ISBN: 80-89096-13-1.
- ROMMETVEDT, Hilmar. The Norwegian Storting: The Central Assembly of the Periphery. In *Scandinavian Political Studies*, 1992, vol. 15, no. 2, s. 79-97.

- ROKKAN, Stein. Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics. In LIPSET, Seymour M. - ROKKAN, Stein (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: cross-national perspectives*. New York: The Free Press, 1967. s. 367-444.
- ROKKAN, Stein. The growth and structuring of mass politics in western Europe: reflections of possible models of explanation. In *Scandinavian Political Studies*, 1970, vol. 5, no. 5, s. 65-83.
- ROKKAN, Stein – URWIN, D. W. Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe. In ROKKAN, Stein – URWIN, D. W (eds.). *The Politics of Territorial Identity*. London: Sage, 1982. s. 1-17.
- ROSENDAHL, Mona. *Conflict and compliance: class consciousness among Swedish workers*. Stockholm: University of Stockholm (Department of Social Anthropology), 1985. s. 203. ISBN: 91-85284-24-6.
- SAPIETS, Marite. The Baltic churches and the national revival. In *Religion in communist lands*, 1990, vol. 18, s. 155-168.
- SARTORI. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. 466 s. ISBN: 80-7325-062-4.
- SARTORI. 1969. From the Sociology of Politics to Political Sociology. In *Government and Opposition*, April 1969, vol. 4, no. 2, s. 195–214.
- SÄRLVIK, Bo. Party and electoral system in Sweden. In LIJPHART, Arend - GROFMAN, Bernard (eds.). *The evolution of electoral and party systems in the nordic countries*. New York: Agathon Press, 2002. s. 225-269. ISBN: 0-87586-138-5.
- SEILER Daniel-Louis. *Partis et Familles Politiques*. Paris: Presses Univ. de France, 1980. 440 s.
- SITTER, Nick. Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe East and West. In *Perspectives on European Politics and Society*, 2002, vol. 3, no. 3, s. 425-451.
- STARK, Rodney. Secularization, R.I.P. In *Sociology of Religion*, Autumn 1999, vol. 60, no. 3, s. 249-273.
- STEPHENS, John D. The Changing Swedish Electorate: Class Voting, Contextual Effects, and Voter Volatility. In *Comparative Political Studies*, 1981, vol. 14, s. 163-204.
- SUNDBACK, Susan. The Nordic Lutheran Churches and the EU Question in 1994. In *Temenos*, 2002, vol. 37-38, s. 191–208.
- ŠVEC, Luboš.: Estonsko. In: Kubát, Michal (ed.). *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. První vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 120-136. ISBN: 80-86432-90-4.
- ŠVEC, Luboš - MACURA, Vladimír - ŠTOLL, Pavel. *Dějiny pobaltských zemí*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 423 s. ISBN: 80-7106-154-9.

TAAGEPERA, Rein. A Note on the March 1989 Elections in Estonia. In *Soviet Studies*, April 1990, vol. 42, no. 2, s. 329-339.

TAGGART, Paul. A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. In *European Journal of Political Research*, 1998, vol. 33, no. 3, s. 363–388.

TĀRAUDKALNS, Valdis. Religion and politics in Latvia at the beginning of 21st century. In *Religion in Eastern Europe*, May 2011, vol. 31, no. 2.

TUNKROVÁ, Lucie. Úloha politických aktérů v procesu decentralizace Norska. In FIALA, Vlastimil - ŘÍCHOVÁ, Blanka (eds.). *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc, Praha: Moneta-FM. s. 440-565. ISBN: 80-900965-8-1.

VAN KERSBERGEN, Kees. The distinctiveness of Christian Democracy. In HANLEY, David (ed.). *Christian Democracy in Europe: a comparative perspective*. Printer, New York a London, 1994, s. 31-47.

VAN KERSBERGEN, Kees. *Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and the Welfare State*. London, New York: Routledge, 1995. 289 s. ISBN: 0-415-11670-8.

WESTON, D. E. Secularization and Social Theory: Swedish Experience in the Context of an International Theoretical Debate. In *Acta Sociologica*, 1983, vol. 26, no. 3-4, s. 329-336.

WÖRLUND, Ingemar. The Swedish parliamentary election of September 1991. In *Scandinavian Political Studies*, June 1992, vol. 15, no. 2, s. 135-143.

ZÁJEDOVÁ, Ivi. Spolupráce pobaltských a severských států. In *Středoevropské politické studie*, 2005, vol. 7, no. 1, on-line text (<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=224>).

Elektronické zdroje:

Embattled KrF boss quits politics [<http://www.newsinenglish.no/2010/10/03/christian-democrats-leader-quits/>; ověřeno ke dni 26.3. 2012]

Esmu apjautis, ka man jâraugâs tâlâk un plašâk [www.katedrale.lv/index.php?id=15293; ověřeno k 20.4. 2012]

Estonian party EKRP renamed to Estonian Christian Democrats (EKD) [<http://www.ecpm.info/k/en/n9278/news/view/68653/68580/Estonian-party-EKRP-renamed-to-Estonian-Christian-Democrats-EKD.html>; ověřeno ke dni 9.3. 2012]

Christian Democrats (Sweden) [http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_Democrats_%28Sweden%29; ověřeno ke dni 18.1. 2012]
Historia [<http://www.kristdemokraterna.se/VartParti/Historia>; ověřeno ke dni 29.1. 2012]

Christian Democrats caught in crisis [<http://www.newsinenglish.no/2010/10/01/christian-democrats-in-deep-crisis/>; ověřeno ke dni 28.3. 2012]

Christian Democrats deeply split [<http://www.newsinenglish.no/2010/02/11/christian-democrats-deeply-split/>; ověřeno ke dni 28.3. 2012]

Christian party gives state money to churches hoping to win electorate [<http://www.baltictimes.com/news/articles/11882>; ověřeno k 15.3. 2012]

KD's historie [<http://www.kd.dk/organisation/historie/>; ověřeno ke dni 26.2. 2012]

Kristelig Folkeparti [http://no.wikipedia.org/wiki/Kristelig_Folkeparti; ověřeno ke dni 30.3. 2012]

Medlemmer af folkekirken [<http://www.km.dk/folkekirken/statistik-og-oekonomi/kirkestatistik/folkekirkens-medlemstal.html>; ověřeno k 30.4. 2012]

Medlemskap i Den norske kirke [<http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=230>; ověřeno ke dni 12.4. 2012]

Måling: Hver fjerde præst er imod homovielser [<http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2011/11/23/143426.htm>; ověřeno ke dni 1.4. 2012]

Politisk program [<http://www.krf.no/ikbViewer/page/krf/politikk/politisk-program>; ověřeno ke dni 10.4. 2012]

Registered partnership in Denmark [http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_gay_unions_in_Denmark; ověřeno ke dni 24.4. 2012]

Svenska kyrkans medlemsutveckling år 1972-2010 [<http://www.svenskakyrkan.se>; ověřeno ke dni 11.4. 2012]

The Catholic Church in Latgale [http://latgaleresearch.com/index.php/religion/catholic_church; ověřeno ke dni 9.3. 2012]

Další servery a stránky:

<http://www.parl.gov.com> - Parliament and government composition database (ParlGov)

<http://www.valtioneuvosto.fi> – Finnish Government website

<http://www.svd.se> – *Svenska Dagbladet*

<http://www.ecpm.info> – European Christian Political Movement

<http://www.kd.dk/> - *Kristendemokraterne* (Dánsko)

<https://helda.helsinki.fi> - HELDA – *Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto*

<http://www.baltictimes.com/news/articles> - The Baltic Times

<http://www.krf.no> - *Kristelig Folkeparti* (Norsko)

<http://www.kristdemokraterna.se> – *Kristdemokraterna* (Švédsko)

<http://www.svenskakyrkan.se> – Švédská církev

<http://www.dst.dk/> - *Danmarks Statistik*

Seznam příloh

Příloha č. 1: Zasedací pořádek norského Stortingu dle krajů (*fylker*) (obrázek)

Příloha č. 2: Komparativní model makropřístupů k sociálnímu zabezpečení (obrázek)

Příloha č. 3: Volební zisky skandinávských KD stran (tabulka)

Příloha č. 4: Historické provincie (*landsdeler* - barevně) a novodobé kraje (*fylker*) (obrázek)

Příloha č. 5: Volební podpora KrF dle krajů (parl. volby 2005) (obrázek)

Příloha č. 6: Nové dánské regiony (2007) (obrázek)

Příloha č. 7: Krajské uspořádání (1970) a hustota zalidnění (obrázek)

Příloha č. 8: Švédské administrativní kraje (*län*) (obrázek)

Příloha č. 9: Finské administrativní kraje (*län*) (obrázek + popis)

Příloha č. 10: Zisky švédské KD v parlamentních volbách dle municipalit (*kommuner*) v časovém srovnání (obrázky)

Přílohy

Příloha č. 1: Zasedací pořádek norského Stortingu dle krajů (*fylker*) Příloha č. 2: Komparativní model makropřístupů k sociálnímu zabezpečení

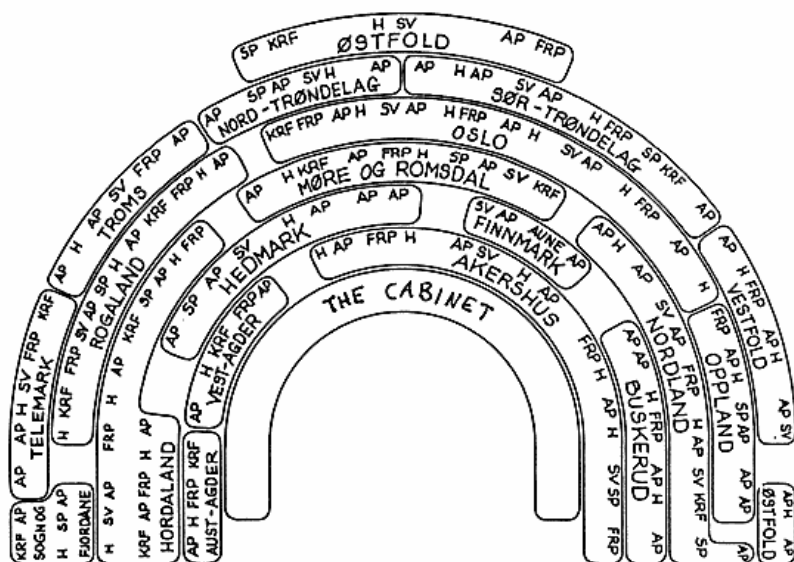
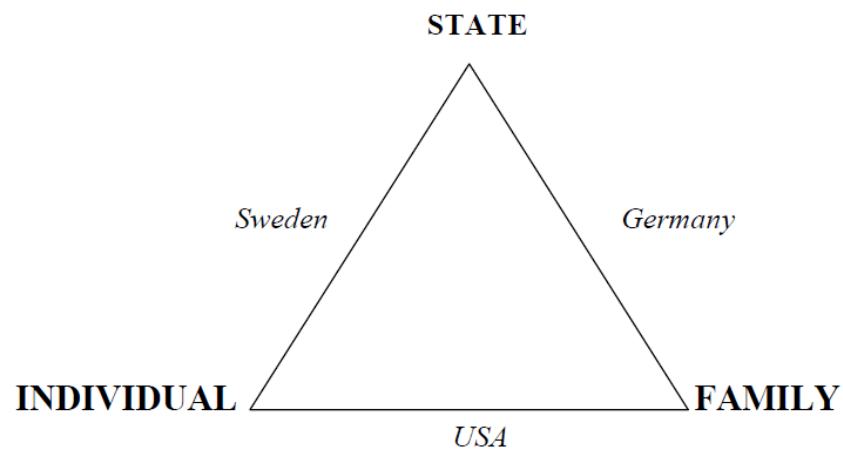

Fig. 3. The Distribution of Seats in the Plenary Chamber of the Norwegian Storting. The parties: Norwegian abbreviation, name in English, number of MPs 1989–93. AP, Labour Party, 63; Aune, Popular Movement for the Future of Finnmark, 1; FRP, Progress Party, 22; H, Conservative Party, 37; KRF, Christian People's Party, 14; SP, Centre Party (Agrarian), 11; SV, Socialist Left Party, 17.

zdroj: Rommetvedt 1992: 90

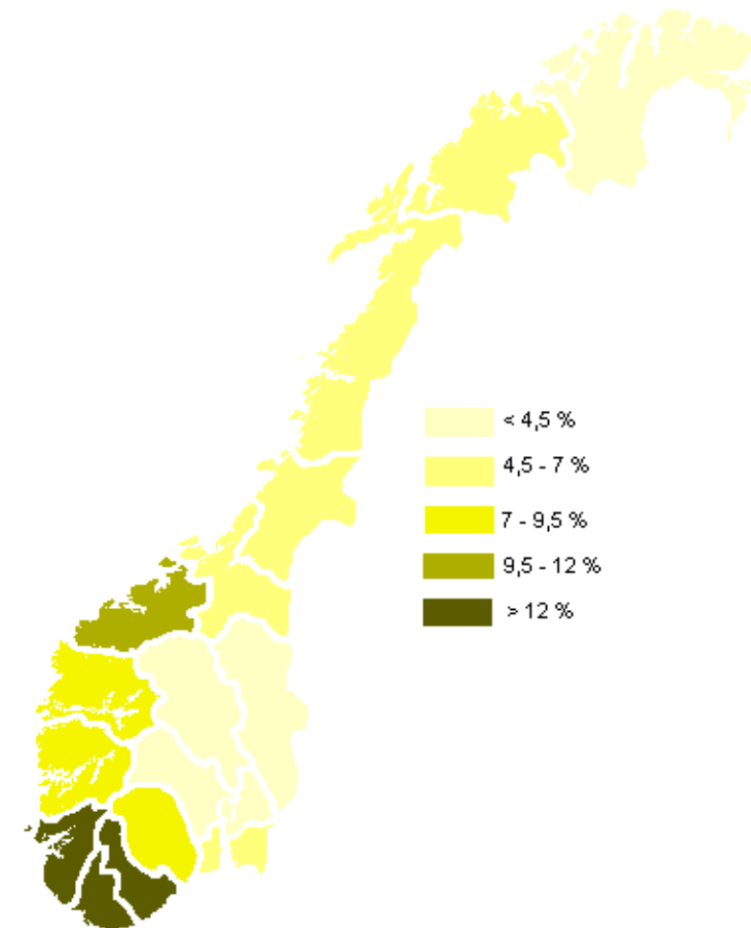
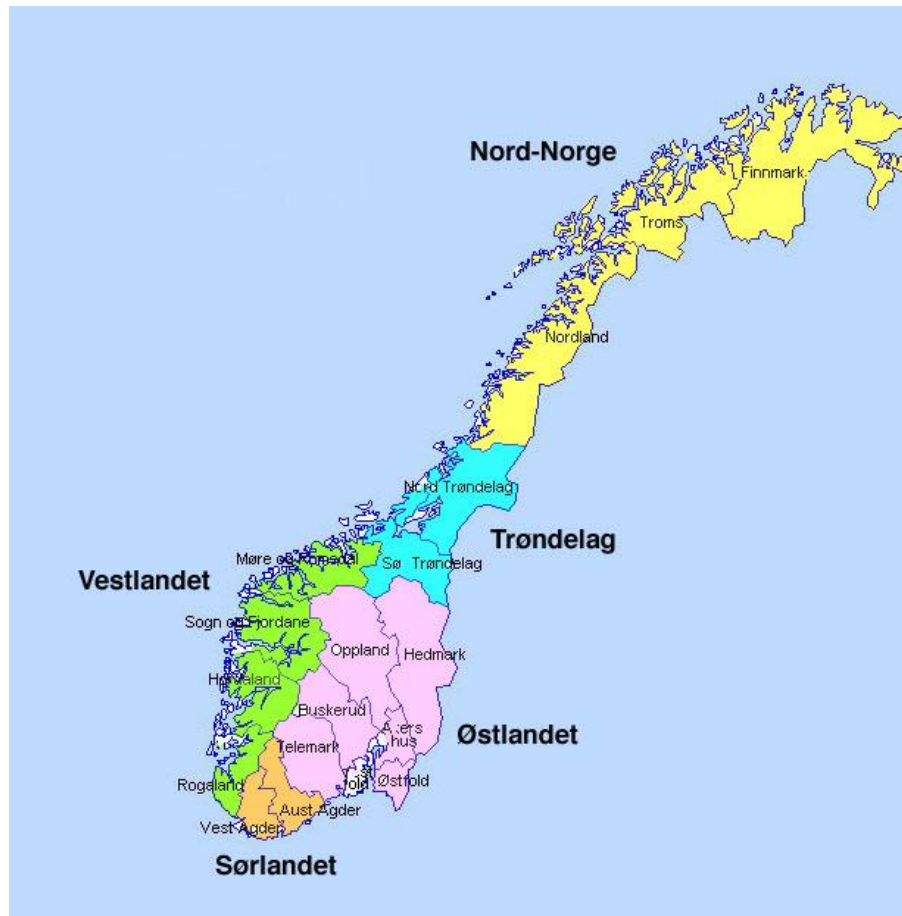

zdroj: Berggren, Trägårdh 2006: 7

Příloha č. 3: Volební zisky skandinávských KD stran

KrF(N)	% hlasů	mandáty	KF/KD(D)	% hlasů	mandáty	SKL/KD(F)	% hlasů	mandáty	KD(S)	% hlasů	mandáty
1933	0,8	1									
1936	1,4	2									
1945	7,9	8									
1949	8,5	9									
1953	10,5	14									
1957	10,2	12									
1961	9,6	15							1964	1,8	0
1965	8,1	13							1968	1,5	0
1969	9,4	14							1968	1,5	0
			1971	2	0	1970	1,1	1	1970	1,8	0
1973	12,3	20	1973	4	7	1972	2,5	4	1973	1,8	0
			1975	5,3	9	1975	3,3	9	1976	1,4	0
1977	12,4	22	1977	3,4	6						
			1979	2,6	5	1979	4,8	9	1979	1,4	0
1981	9,4	15	1981	2,3	4				1982	1,8	0
1985	8,3	16	1984	2,7	5	1983	3	3	1985	<i>Center - 12,4</i>	1
1989	8,5	14	1987	2,4	4	1987	2,6	5	1988	2,9	0
			1990	2,3	4	1991	3,1	8	1991	7,1	26
1993	7,9	13	1994	1,8	0	1995	3	7	1994	4,1	15
1997	13,7	25	1998	2,5	4	1999	4,2	10	1998	11,8	42
2001	12,4	22	2001	2,3	4	2003	5,3	7	2002	9,1	33
2005	6,8	11	2005	1,7	0	2007	4,9	7	2006	6,6	24
			2007	0,9	0						
2009	5,5	10	2011	0,8	0	2011	4	6	2010	5,6	19

Příloha č. 4: Historické provincie (*landsdeler* - barevně) a novodobé kraje (*fylker*) Příloha č. 5: Volební podpora KrF dle krajů (parl. volby 2005)

zdroj: <http://www.norwords.com/topics/regions.html>

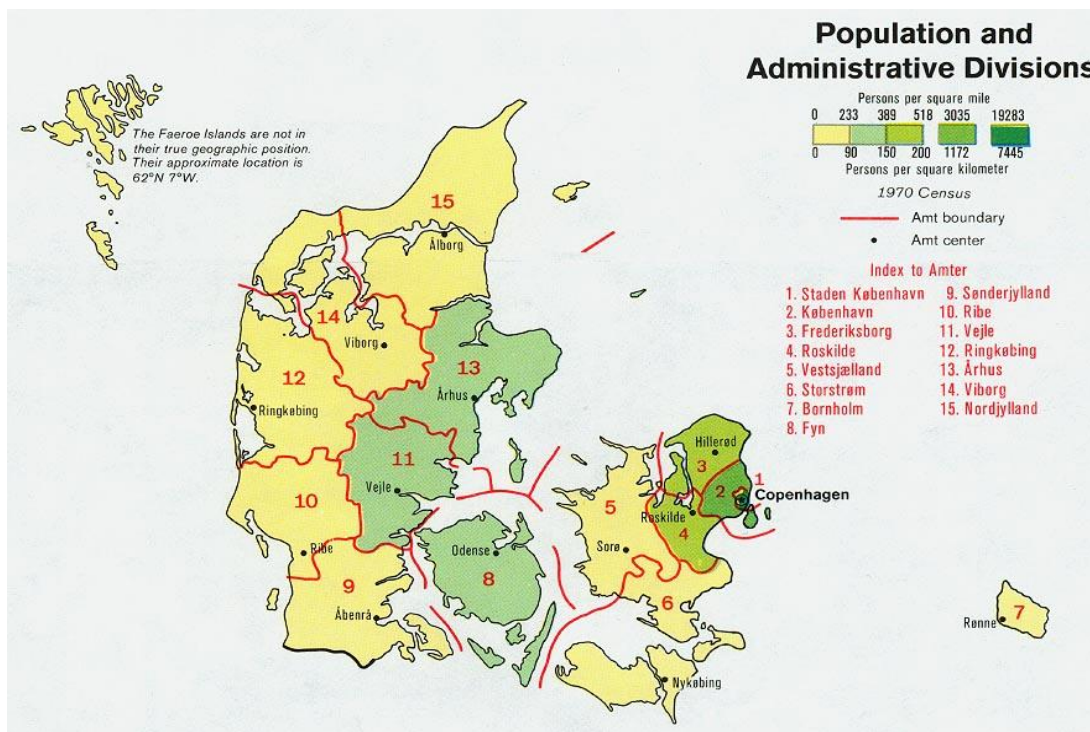
zdroj: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/76/Krfvalg2005.PNG>

Příloha č. 6: Nové dánské regiony (2007)

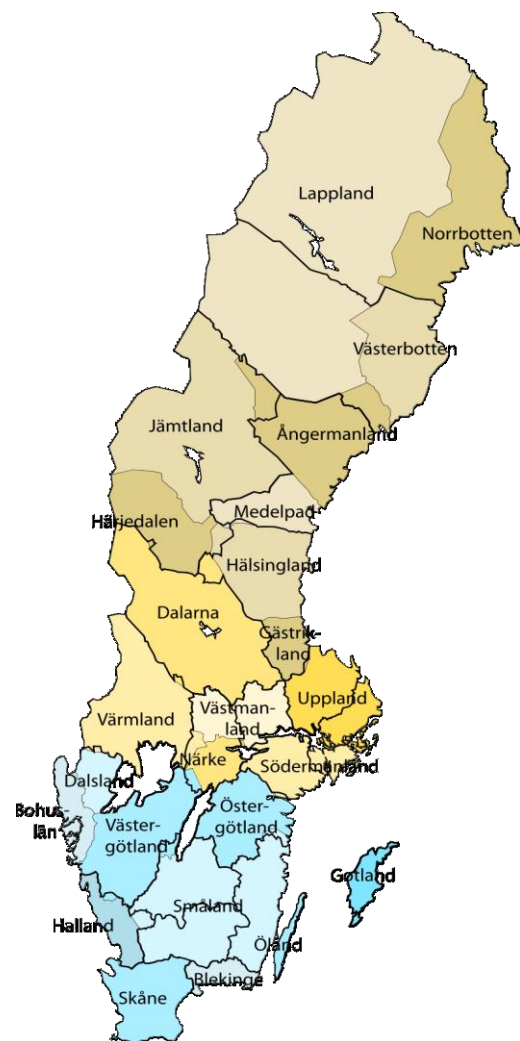
zdroj: <http://www.worldatlas.com/webimage/country/europe/lcolor/dkregions.htm>

Příloha č. 7: Krajské uspořádání (1970) a hustota zalidnění

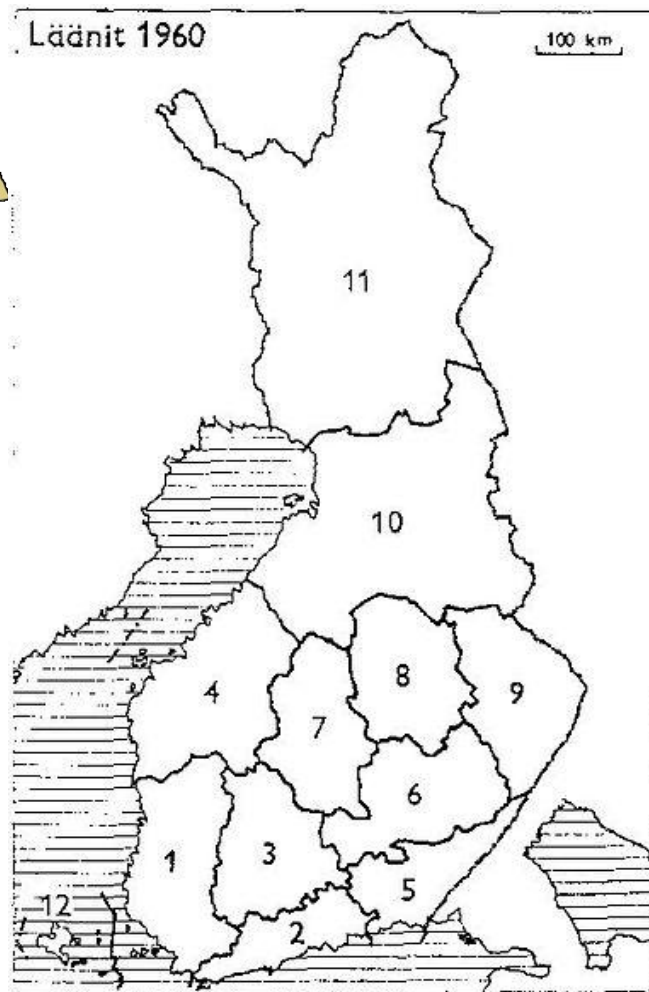
zdroj: http://t3.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSnCbO_nr0R0QUkYTWrU6yJbhtkpbWw_NEOhoEcrRpEur-1WLI

Příloha č. 8: Švédské administrativní kraje (län)

zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Counties_of_Sweden

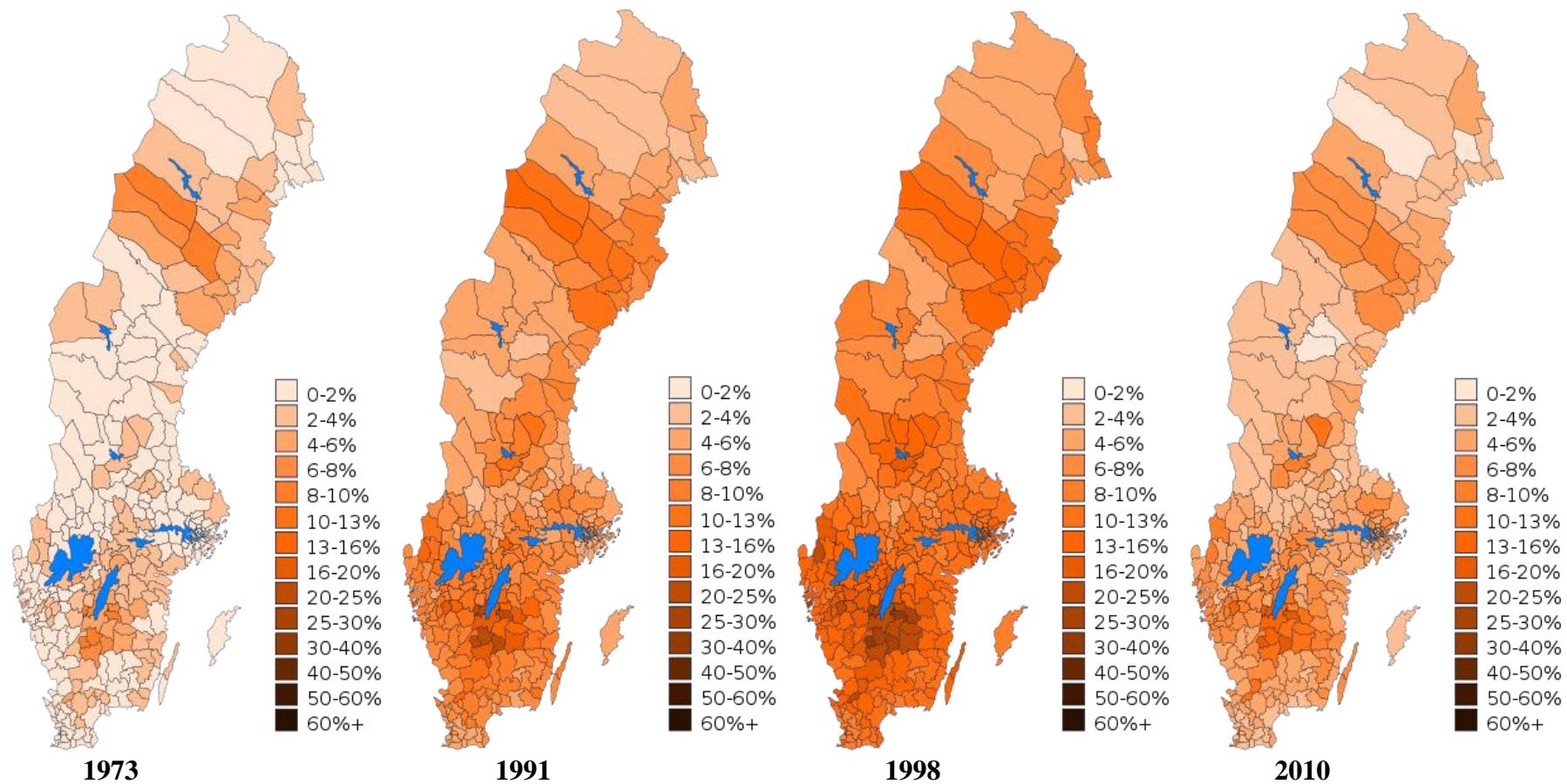
Příloha č. 9: Finské administrativní kraje (läänit)

Finské provincie (k 1960): 1: Turku a Pori, 2: Uusimaa, 3: Tavastia, 4: Vaasa, 5: Kymi, 6: Mikkeli, 7: Centrální Finsko, 8: Kuopio, 9: Severní Karelie, 10: Oulu, 11: Lapland, 12: Ålandské ostrovy

zdroj: http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_1%C3%A4%C3%A4nit

Příloha č. 10: Zisky švédské KD v parlamentních volbách dle municipalit (*kommuner*) v časovém srovnání

zdroj: http://sv.wikipedia.org/wiki/Kristdemokraterna_%28Sverige%29